magazin istoric

ANUL XX NR. 11 (236) NOIEMBRIE 1986

b

c

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XX
Nr. 11 (236)
noiembrie 1986

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

Unirea — un singur gînd al tuturor românilor:
Mircea Mușat 2

La Orlat, în anul revoluționar 1848:
Antonie Plămădeală 7

Letopisețul buhușesc:
Constantin Giurescu 11

Tezaure geto-dacice:
Mihai Gramatopol 15

Stema Daciei într-un album heraldic medieval:
Maria Dogaru, Ioan Popovici 17

1717: o „Posadă" maramureșeană:
Aurel David 19

N. Iorga — inedit:
Dorin Matei 22

Hamburg, 1745 — Istoria Imperiului otoman:
Ștefan Lemny 27

Apollodor — Hadrian în dispută:
Cristian Matei 29

Pe urmele strămoșilor (XVI):
Ion Popescu-Puțuri 33

Radu R. Rosetti — pagini de jurnal 39

În București, acum 50 ani 46

Protagoniști și decizii în al doilea război mondial (III):
Jacques de Launay 50

Misiune diplomatică în Mexic:
Z.S. Șeinis 53

Incursiune istorică la Băile Tușnad:
Vasile Smărăndescu 60

● **Cititorii scriu istorie...** 36 ● 30 din 30: **Concursul** Magazin istoric, **ediția a II-a 1986...** 57 ● **Cărți sosite la redacție...** 59 ● **Poșta** Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

① ④ Mărturii peste vreme ale civilizației geto-dacilor — cărora scrierile lui Herodot le atestă luptele pentru libertate și independență încă acum două milenii și jumătate — sînt și numeroasele tezaure de profundă originalitate descoperite pe întreg cuprinsul țării: a) cnemidă (tezaurul de la Agighiol); b) faleră (tezaurul de la Surcea); c) figură umană (tezaurul de la Peretu); d) vase (tezaurul dacic de la Sîncrăieni); e) aplice (tezaurul de la Craiova), (**Tezaure geto-dacice**, p. 15)

② Celebrele statui ale dacilor de pe basorelieful Arcului de Triumf al împăratului Constantin cel Mare (306-337) sînt și ele o mărturie a eroicei rezistențe a geto-dacilor în cursul celor două înverșunate confruntări cu Imperiul roman. Pentru locuitorii Romei, acest eveniment istoric intrase în conștiința publică prin întreg ansamblul de construcții ce alcătuiau Forul traian (îndeosebi Columna, evocînd în basoreliefurile ei luptele daco-romane din anii 101-102 și 105-106 e.n.), realiza e arhitectonică de deosebită valoare, datorată lui Apollodor din Damasc (**Apollodor — Hadrian în dispută**, p. 29)

③ Constantinopolul imaginat de cărturari și a tiști apuseni — g avuri din colecțiile Bibliotecii Academiei R.S. România. La studierea și cunoaste ea civilizației și modului de viață oriental, o contribuție importantă au adus, de-a lungul vremii, oameni de știință români, ca Dimitrie Cantemi și Nicolae Iorga (**N. Iorga — inedit**, p. 22)

UNIREA — UN SINGUR GÎND AL TUTUROR ROMÂNILOR

Conf. univ. dr. MIRCEA MUŞAT

În istoria multimilenară a poporului român, 1 Decembrie 1918 reprezintă una din datele sale fundamentale. Moment de împlinire a năzuinţelor de unitate naţională ale celor mai înaintate forţe ale societăţii româneşti, ale maselor largi populare, desăvîrşirea statului unitar-naţional a deschis o eră nouă în evoluţia istorică a poporului român pe calea progresului, a afirmării sale libere şi independente în rîndul popoarelor lumii. Urmărind acest moment din perspectiva generală a istoriei patriei noastre, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta : „Ţinînd seama de rolul istoric important al statelor naţionale şi al naţiunilor în dezvoltarea modernă a popoarelor, cît şi de rolul pe care statele naţionale şi naţiunile îl au încă de jucat în dezvoltarea omenirii, fără nici o îndoială că realizarea unirii a constituit cel mai important eveniment din istoria îndelungată a poporului român".

Istoriografia românească — îndeosebi cea din ultimele două decenii — avînd drept exemplu şi călăuză opera secretarului general al partidului, ale cărei orientări sînt de o excepţională valoare pentru cercetarea ştiinţifică, acordă o atenţie deosebită evenimentelor ce au jalonat lungul şi eroicul drum de lupte şi jertfe al poporului nostru pentru realizarea unităţii naţionale. Monografiile, studiile şi articolele, volumele de memorii şi documente publicate în ultimii ani au pus în relief aspecte noi şi importante ale amplelor procese sociale, economice, politice, culturale ale evoluţiei istorice a poporului român pe calea unităţii naţionale, fenomen legic, obiectiv.

Continuînd o preocupare tradiţională a istoriografiei noastre, în care, de-a lungul anilor, s-au evidenţiat reprezentanţi de mare prestigiu ai culturii naţionale — N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, B.P. Hasdeu, N. Iorga, I. Bogdan şi mulţi alţii — colective de cercetători şi arhivişti şi-au extins investigaţiile sistematice în arhive, muzee şi biblioteci din ţară şi din străinătate, întocmind ample culegeri de izvoare. În suita acestora un loc aparte îi ocupă seria de şase volume apărute sub genericul Mărturii. 1918 la români. Desăvîrşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Documente externe, **însumînd 922 piese documentare de o mare diversitate (rapoarte şi corespondenţă diplomatică, articole din presă, fragmente din studii şi lucrări ale unor autori străini, convenţii şi tratate, documente din arhivele unor instituţii centrale, civile şi militare, ale diverselor state, corespondenţă particulară etc.), exprimînd opinii şi atitudini ale unor şefi de state şi guverne, miniştri, diplomaţi, personalităţi politice, culturale sau militare, corespondenţi de presă, conducători de partide şi organizaţii politice etc. Ele vin să înfăţişeze imaginea de ansamblu a luptei poporului nostru pentru unitate şi libertate naţională privită în contextul general al luptei popoarelor asuprite pentru scuturarea jugului dominaţiei străine şi libera lor afirmare naţională.**

Relevînd justeţea cauzei poporului român, documentele respective pun în evidenţă cu o deosebită claritate faptul că făurirea statului unitar-naţional este opera entuziastă şi conştientă a maselor populare din ţara noastră, rezultatul firesc al luptei eroice a întregului popor român din toate provinciile sale istorice.

„Un stat plin de viaţă şi de eficienţă"

Una din ideile ce revin cu insistenţă în multe din documentele cuprinse în volumele amintite este aceea a caracterului unitar al luptei poporului român, a influenţei puternice pe care a exercitat-o existenţa statului român independent asupra românilor din teritoriile aflate sub dominaţie străină. În această privinţă, cucerirea independenţei de stat, în urma războiului din 1877-1878, de la care se împlinesc în curînd 110 ani, eveniment care a antrenat întreaga suflare românească, inclusiv pe românii din teritoriile aflate sub dominaţie străină, a dat un puternic impuls mişcării de eliberare naţională, sporind sentimentul de solidaritate naţională, de încredere în forţele naţiunii. Sesizînd acest fenomen, la 6 martie 1879 ministrul austro-ungar la Bucureşti raporta ministrului de externe din Viena: „*Prin intrarea*

României în rîndul statelor independente i s-a dat acestei țări, în mod formal, dreptul să-și făurească, după placul ei, viitoarele relații cu celelalte state și în special cu imperiile vecine; de fapt însă, în această privință, toți românii în stare să gîndească sînt de acord că nu poate fi vorba decît de problema aceasta: dacă este în interesul țării să-și caute un reazem în Austro-Ungaria sau să se sprijine pe vecinul din răsărit. Atîta timp cît România de azi forma o parte a Imperiului turc — evenimentele ultimilor 20 de ani au arătat acest lucru — tratatul de la Paris [din 1856] a dat diferitelor puteri prilejul, și nu rare ori și pretextul, pentru a exercita o influență directă asupra problemelor acestui stat. Tutelarea, cînd a unei puteri, cînd a alteia, ieșea la suprafață potrivit constelațiilor politice de moment. Pe de altă parte, românii, abili, au știut să folosească în scopurile lor lipsa de acord și rivalitatea dintre marile puteri — care și-au găsit pe acest teren imaginea lor fidelă — și în felul acesta să se apropie mai mult de ținta dorită: independența".

Dezvoltarea sentimentelor de solidaritate națională, strîngerea permanentă și pe multiple planuri a legăturilor dintre cercurile politice din România și conaționalii aflați sub dominație străină sînt fenomene surprinse frecvent în documentele vremii. F. Lachmann, agent al organelor de informații din Viena, este autorul unor rapoarte extrem de sugestive în această privință. În august 1881, el a plecat din București în Transilvania, pentru a se informa la fața locului despre starea de spirit ce domnea printre românii de acolo; la întoarcere, a redactat un amplu raport, datat septembrie 1881, în care menționa, între altele: *„Primul obiectiv al călătoriei mele a fost Brașovul. Acolo am vizitat mai mulți români pe care îi cunoșteam de mai înainte, printre care Mureșianu, proprietarul* Gazetei Transilvaniei, *bancherul Nicolau, un nepot al lui I. Brătianu, avocatul Mărgineanu, Roman,*

Demonstrație a cetățenilor din București în sprijinul luptei memorandiștilor

căpitan cezaro-crăiesc la pensie ş.a.

La Mureşianu-tatăl, m-am convins personal că acesta proslăveşte în mod necondiţional principiile din România liberă[1]. *În discuţie, el a accentuat de mai multe ori... [că], după părerea lui, este logic ca şi românii să-şi îndrepte atenţia lo permanentă spre România, căci numai de acolo pot aştepta împlinirea dorinţei lo şi s-ar elibe a astfel de lanţurile sub a căro apăsare sufe ă azi... Mureşianu-senior... aparţine categoriei acelor partizani încarnaţi ai României Mari, care nu au decît o singură ţintă înaintea ochilor: să fie într-o zi uniţi cu compatrioţii lo de dincolo de munţi... Într-un cunoscut loc de întrunire al românilo din Braşov, care din anul 1877 a fost botezat cu numele de «G iviţa» şi unde, sub formă de întîlniri de seară obişnuite, se iau uneo i hotărîri care nu sînt compatibile cu principiile de ordine ale statului, se face mereu propagandă în ce p iveşte schimbul de pă eri în sensul României Mari...*

Relaţiile cu România s-au dezvoltat puternic în ultimul timp... Intelectuali ai românilor din Transilvania lucrează oarecum sistematic în a zugrăvi, pentru marea masă, în culorile cele mai f umoase, condiţiile fericite de existenţă în statul naţional şi, în felul acesta, năzuinţa de a căuta împlinirea dorinţelor lor la Bucureşti a pus treptat stăpînire pe marea masă... Afară de aceasta, de cîva timp, au loc neobişnuit de frecvent căsătorii între românii din Regat şi cei din Transilvania şi legăturile existente devin astfel şi mai ramificate şi mai strînse... De cînd a luat naştere în imediata apropiere un regat [al României] nu se duce decît o politică pentru România Mare...“

Un memoriu întocmit în anii 1881-1882 de ministrul de externe austro-ungar Kalnoky Gustav privitor la situaţia naţionalităţilor din cadrul dublei monarhii, recunoştea faptul că interesele naţionale ale poporului român *„depăşesc graniţele politice ale ţării“*; se subl nia, totodată, că existenţa statului român independent reprezintă un reazem puternic pentru mişcarea de eliberare şi unitate naţională a tuturor românilor: *„Ridicat din începuturi modeste, statul român a ştiut să-şi cîştige mai întîi recunoaşterea independenţei sale, apoi, treptat, un rang şi o poziţie internaţionale. Capacitatea de dezvoltare culturală, în sensul ideilor de stat modern, nu poate fi contestată neamului românesc. Punе ea în funcţiune a spiritului său naţional a dus la întemeierea — şi, după toate aprecierile, la o întemeie e durabilă — a unui stat, desigur nu ireproşabil, dar absolut plin de viaţă şi de eficienţă.*

În orice împrejurări, ar fi fost greu să împiedici ricoşeul acestor fapte asupra supuşilor români ai Coroanei lui Ştefan... Chiar atunci cînd români mai lipsiţi de prejudecăţi au luat în considerare poziţia neamului lo , atît de nume os în Ungaria, s-au simţit nevoiţi să se plîngă de neglijarea şi desconsiderarea lor de la centru. Reprezentarea lor în Dieta ungară a fost totdeauna minimă. Nici un român nu se găseşte şi nu s-a găsit vreodată într-o funcţie publică proeminentă. Nici unui talent românesc, căuia îi era netezită calea spre Bucureşti, nu i s-a deschis un drum spre funcţiile de stat din capitala ungară...

A fost inevitabil ca privirile românilo din Ungaria să se îndrepte adesea către statul înrudit ca neam, care... s-a înălţat într-un membru al familiei popoarelor europene, egal în drepturi pe plan inte naţional, care îşi sporeşte forţele, îşi lărgeşte capacitatea militară, la început subapreciată, şi care în mod vizibil a obţinut în afară putere şi prestigiu. [Statul român] a oferit cu plăcere tuturor elementelor nemulţumite un azil pentru prezent şi o speranţă pentru viitor. Populaţia României şi-a unit cu înflăcărare glasul la plîngerile p ivind deznaţionalizarea şi samavolnicia...“ În concluzie, memoriul remarcă justeţea punctului de vedere etnografic, potrivit căruia *„Austro-Ungaria este înconjurată exclusiv de state care au un interes. naţional ca monarhia să se dizolve... spre consolidarea statelor care se află la graniţele ei“*.

„Mişcarea română este o mişcare populară“

Numeroase alte documente cuprinse în volumele amintite se referă la intensificarea politicii de asupr re naţională şi socială dusă de autorităţile austro-ungare împotr va românilor şi a celorlalte naţionalităţi din cadrul imperiului dualist, politică ce şi-a găsit materializarea într-un lung şir de legiuiri şi măsuri reacţionare, discriminatorii ce vizau limitarea drepturilor şi libertăţilor politice şi economice, ridicînd tot felul de stavili în calea liberei afirmări, pe principii egalitare, a tuturor naţionalităţilor.

Într-un raport întocmit în mai 1890, în urma unei călătorii în Transilvania, consulul englez la Budapesta, Sir Arthur Nicolson, făcea o serie de aprecieri şi constatări în legătură cu starea de nemulţumire ce domnea în rîndurile românilor de aici: *„În 1868, cedînd insistenţelor guve nului ungar, Curtea de la Viena a sancţionat fuziunea Transilvaniei cu nou-înfiinţata monarhie ungară... Transilvania a fost complet încorporată la Ungaria, împărţită în cîteva comitate şi, în măsura posibilului, ştearsă de pe harta politică ca organism naţional distinct... În timpul vizitei pe care am făcut-o recent în Transilvania, am constatat în rîndul tuturo catego iilo de intelectuali români un sentiment de nemulţumire generală fondat pe revendicări mai concrete şi mai serioase... În afară de aceasta, ceea ce este specific pentru situaţia din Transilvania, există nu numai o simpatie deschis exprimată în România faţă de revendicările fraţilo lor, dar în acea ţară s-au găsit în ultimul timp şi mijloace pentru a contribui la uşurarea situaţiei lo “.*

Subliniind caracterul formal al legii naţionalităţilor din 1868, consulul englez notează: *„Din toate părţile, atît a saşilor cît şi a„ românilor, a existat unanimitate în a afirma că, exceptînd doar cîteva cazuri izolate, toate prevederile legii... sînt, p actic, literă moartă“*.

În legătură cu constatările şi aprec erile diplomatului en-

[1] Ziar bucureştean, edltat de D.A. Laurian, fiul cărturarului şi militantului paşoptist A.T. Laurian.

glez, consulul german din Budapesta, într-un raport către cancelarul Germaniei, scria: *„Colegul meu englez a întreprins de curînd o călătorie în Transilvania, iar impresiile pe care şi le-a format acolo le-a aşternut pe hîrtie, într-un lung raport adresat Foreign-Office-ului. Sir Arthur Nicolson a avut amabilitatea de a-mi permite să iau cunoştinţă de cele scrise în lucrarea lui. Întrucît aceasta conţine contribuţii la cunoaşterea atmosferei din rîndul românilor, care nu sînt lipsite de interes, am pregătit o traducere fragmentară din ea, pe care am onoarea să o trimit, cu tot respectul, Excelenţei Voastre.*

Drept cauze principale ale nemulţumirii românilor... [din Transilvania şi Ungaria] sînt menţionate în raport următoarele patru: maghiarizarea şcolii, punerea căluşului în gura presei, legile excepţionale pentru alegerile din Transilvania şi abuzurile electorale, precum şi excluderea elementului valah din aproape toate funcţiile publice...

Îmi mai permit, cu tot respectul, să notez că reprezentantul englez trăieşte deja de cîţiva ani la Pesta, studiază în amănunt ţara şi oamenii şi, conform opiniei generale, este un cap care gîndeşte limpede şi liniştit... Observaţiile făcute de mine, în scurta perioadă de cînd deţin această funcţie, cu privire la Transilvania, coincid întru totul cu cele ale colegului meu englez, care, dealtfel, în exprimările sale orale, condamnă şi cu mai multă asprime decît în raportul său politica de maghiarizare dusă de guvernul ungar, ca greşită şi zadarnică".

Un puternic ecou în rîndul opiniei publice internaţionale l-a avut mişcarea memorandistă din anii 1892-1894[1]. Întreaga lume a putut constata, cu acest prilej, justeţea cauzei poporului român, ca şi caracterul demagogic, reacţionar al politicii autorităţilor austro-ungare, hotărîrea acestora de a reprima cu brutalitate orice încercare de ridicare la luptă pentru drepturi şi libertăţi naţionale. Procesul înscenat de autorităţi condu-

[1] *Magazin istoric*, nr. 7-8/1978, 9/1980.

Întrunire a românilor din împrejurimile Oradiei (1906)

cătorilor politici români a stîrnit vii reacții în opinia publică progresistă din diverse țări. Referindu-se la situația din Transilvania, *„unde aspirațiile a aproape trei milioane de daco-români tind în mod vizibil spre București"*, W. van den Steen de Leahy, consilier al Legației Belgiei din Viena, într-un raport din 16 septembrie 1893, sublinia: *„În ultima sa «revistă politică», ziarul* L'Indépendance Belge *consacră următoarele rînduri recentelor dispute maghiaro-române: «În prezent persecuțiile împotriva românilor nu mai sînt o închipuire, ci o tristă realitate! Incidentele în procesul de la Cluj au produs o mare senzație în România. În străinătate, în presa franceză, italiană și engleză, transilvănenii primesc încurajări care nu s-au manifestat deloc pînă acum. Prin brutalitatea procedeelor sale, guvernul ungar a provocat o deosebită mișcare de simpatie în favoarea oprimaților și se poate prevedea momentul cînd problema românească va deveni o problemă europeană».*

Această concluzie este justă. O găsim și în articolele din République Française, Journal des Débats *și* Times".

Redactat la cîțiva ani după puternicele frămîntări politice generate de mișcarea memorandistă și procesul intentat de autoritățile austro-ungare conducătorilor românilor din Transilvania, raportul din 1 noiembrie 1897, întocmit de atașatul Legației austro-ungare din București, J. Szilassy, și înmînat ministrului plenipotențiar A.L. von D'Aehrenthal, conține date extrem de semnificative cu privire la grava situație a românilor din cadrul monarhiei dualiste și dezvoltarea luptei lor de emancipare națională. Autorul raportului efectuase o călătorie în Transilvania și afirmațiile sale se bazau pe observații la fața locului: *„Că poporul român din Ungaria și în special intelectualii săi, care poartă în inimă un interes viu pentru «ideea romanică», este nemulțumit de soarta sa, nu încape — cred eu — nici o îndoială... Nu cred că se greșește cînd se afirmă că mișcarea română este o mișcare populară, un «termeszeti ösztön» (pornire naturală), cum mi-a spus un notar de stat din împrejurimea Clujului...*

Am avut unele ocazii să mă conving de sinceritatea acestei tendințe la intelectuali ca și la simpli țărani; mai amintesc aici de un muncitor din Apahida, care purta un nume unguresc, dar care dicta notarului său niște date în limba română; întrebîndu-l asupra naționalității sale, mi-a dat în cea mai bună limbă maghiară răspunsul mîndru «Român vagyok» (eu sînt român). La un cleric, cu un grad mai înalt, pe care l-am vizitat pe neașteptate, am găsit camerele împodobite cu culori românești. Nu s-a întîmplat numai o dată cînd am văzut strălucind ochii oamenilor atunci cînd cei cu care vorbeam aflau că eu venisem de la București și își închipuiau că văd în mine un cetățean al României!..."

Expoziția și festivitățile organizate la București, în 1906, cu ocazia a 40 ani de la venirea în țară a regelui Carol, au dat prilej unor puternice manifestări ale sentimentelor de solidaritate națională. Prin participarea a numeroase delegații de români din Banat, Bucovina, Transilvania ș.a., festivitățile au căpătat un puternic caracter politic-național. În anii care au urmat, asemenea legături au fost continuate și dezvoltate, Liga Culturală, dovedindu-se un organism deosebit de activ în pregătirea realizării unității naționale.

Una din acțiunile patronate de Liga Culturală s-a desfășurat la Iași, în primăvara anului 1908. Despre desfășurarea și caracterul ei, iată ce scria consulul turc din Iași, la 7 mai 1908: *„[În România] s-au format societăți și comitete în scopul de a strînge rapoarturile existente cu frații lor din Bucovina și Transilvania... Ziarele și revistele — numărul acestora din urmă a crescut sensibil în ultima vreme — contribuie într-o mare măsură la această misiune.*

Guvernul român, care nu de mult simula că ignoră existența «Ligii Culturale Românești» — al cărui scop aparent este cultivarea limbii și ridicarea spirituală a românilor din afara Regatului, dar care, în fond, este o ligă politică... — a sfîrșit prin a recunoaște această instituție drept persoană juridică.

Vizitele în grup ale românilor din Bucovina și Transilvania aveau, pînă acum, aparența unei inițiative particulare; guvernul român căuta, în mod riguros, să nu trezească deloc susceptibilitatea vecinilor săi austro-ungari, dar pe măsură ce aceste vizite se înțesesc, menajamentele guvernului tind, de asemenea, să slăbească. Astfel, la 19 curent, invitați de primăria Iașului, 700 de bucovineni, aparținînd tuturor claselor populației, majoritatea lor fiind însă studenți de ambele sexe și țărani, au fost timp de trei zile oaspeții moldovenilor. Primirea care li s-a făcut de întreaga populație nu putea fi mai caldă și mai cordială. S-a remarcat la gară prezența tuturor autorităților, chiar a prefectului în persoană și a întregii elite a Iașului. Orașul era pavoazat și iluminat. La sosirea lor, bucovinenii au fost primiți cu strigăte de «Trăiască Bucovina!». Entuziasmul era atît de mare, încît ai fi crezut că se sărbătorește o victorie. Dealtfel, opinia publică interpretează aceste manifestări ca un prim pas către alipire...

În timpul acestor agape, care au durat trei zile, românii au uitat că oaspeții lor sînt supuși ai Maiestății Sale împăratul Franz Joseph; toate toasturile lor au fost pentru sănătatea regelui Carol, pentru Bucovina, pentru România și nici un cuvînt pentru împăratul-rege".

Am comentat numai cîteva din numeroasele documente relevante privind dezvoltarea luptei poporului român pentru libertate și unitate națională la sfîrșitul sec. XIX și începutul veacului nostru. Ele pun în evidență faptul că *desăvîrșirea unității național-statale devenise o necesitate legică a evoluției națiunii române, a cărei împlinire avea să fie un act de voință al întregului popor, conștient de menirea sa istorică și hotărît să-și croiască în libertate propria soartă.* ■

LA ORLAT, ROMÂNII CER LIBERTATE, EGALITATE, FRĂŢIETATE

Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ

Cel dintîi Cîmp al lui Marte a fost la Roma şi se întindea între Tibru şi Colinele Capitol şi Quirinal, separînd oraşul de fluviu. Era — cum îl arată şi numele — un cîmp consacrat zeului Marte, zeu al războiului, cîmp pe care tinerii romani exersau meseria armelor. Mai apoi, peste acest cîmp s-a întins oraşul şi s-au clădit edificii impunătoare: teatrul lui Marcellus, circul Flaminius, Vila Publica destinată primirii ambasadorilor, Mausoleul lui August şi Pantheonul, rămas în picioare pînă astăzi.

De la romani, denumirea de Cîmp al lui Marte au luat-o francii, încă înainte de a invada Galiia, dînd-o locului unde se adunau, în luna martie, spre a pune la cale planurile de viitor. Mai apoi, în urma unei lupte dintre normanzi şi parizieni, din anul 888, numele s-a dat unui loc din preajma Parisului. Normanzii au venit travestiţi sub glugi de capucini, prefăcîndu-se a duce un mort la cimitir, dar, deşi atacaţi prin surprindere, parizienii,

În imagine: Orlat, 9 septembrie 1848. Mii de români adunaţi din toate colţurile Transilvaniei se pronunţă pentru idealurile de unitate, egalitate şi fraternitate cu ceilalţi revoluţionari români.

conduşi de contele de Paris, viitorul rege al Franţei, Eudes, au reuşit să-i învingă. Locul s-a numit şi se numeşte pînă astăzi Champ de Mars, fiind situat acum în inima Parisului, pe o suprafaţă de 42 hectare, aproape de Sena, în cartierul Grenelle, la poalele Turnului Eiffel. În anul 1751, acolo s-a clădit o şcoală militară, cîmpul devenind teren de manevre, exerciţii şi defilări militare. Acolo se făceau înaintările în grad ale militarilor, şi tot acolo s-a proclamat în timpul Revoluţiei Franceze lozinca: Liberté, Egalité, Fraternité! Acolo a avut loc sărbătoarea de la 14 iulie 1790 (un an de la căderea Bastiliei) şi s-a depus jurămîntul faţă de Republică şi tot acolo şi-a serbat Napoleon multe din succesele militare ale domniei.

Astfel s-a încetăţenit obiceiul ca naţiunile moderne să-şi boteze adesea locurile unde îşi proclamau libertăţile cu acest nume simbolic de Cîmp al lui Marte.

Simbolul veghei necontenite

Un *Cîmp al lui Marte* a existat şi în Transilvania, la Orlat, lîngă Sibiu, botezat astfel de revoluţionarii de la 1848. Se ştie că revoluţia, începută la 3/15 mai pe *Cîmpia libertăţii* de la Blaj, cînd 40 000 români adunaţi aici din toate oraşele, satele şi cătunele transilvane s-au pronunţat hotărît pentru unirea „cu ţara" (adică cu celelalte teritorii româneşti), a continuat în tot cursul anului 1848. Se ştie, de asemenea, că în această primă fază a revoluţiei, românii au trebuit să se confrunte nu numai cu monarhia absolutistă austriacă, ci şi cu atitudinea Dietei şi conducătorilor revoluţiei ungare. După ce, într-o primă fază, pentru a-i atrage pe români, L. Kossuth promisese acţiuni unite cu aceştia împotriva austriecilor, ulterior nu a mai ţinut seama nici de legitimele aspiraţii româneşti, nici de faptul că românii alcătuiau covîrşitoarea majoritate a populaţiei Transilvaniei. Dieta ungară hotărîse (*de nobis sine nobis* — pentru noi fără noi — cum s-a spus) încorporarea acestui străvechi teritoriu românesc la Ungaria, ceea ce a dus la separarea celor două revoluţii. După o serie de victorii, armatele ungureşti conduse de Kossuth au suferit înfrîngeri după înfrîngeri în faţa trupelor ţariste chemate în ajutor de habsburgi, fiind nevoite, în cele din urmă, să capituleze. Românii s-au retras, sub conducerea „craiului munţilor", Avram Iancu, la adăpostul inexpugnabilei fortăreţe a Apusenilor.

Văzîndu-se trădaţi de conducătorii revoluţiei ungare, în mod firesc românii şi-au îndreptat privirile spre austrieci. După capitularea armatelor revoluţionare ungureşti, ei şi-au încercat aşadar norocul, la împărat. Comitetul permanent românesc ales la Blaj, cu sediul la Sibiu, a mai funcţionat o vreme, dar la 18 august 1848 profesorii August Treboniu Laurian şi Nicolae Bălăşescu au fost arestaţi, iar Simion Bărnuţiu abia a reuşit să scape cu fuga. Cei arestaţi au fost eliberaţi la 25 august numai de teama poporului, mari mulţimi de prin împrejurimi adunîndu-se în Sibiu şi cerînd comandantului militar, baronul Puchner, punerea lor imediată în libertate. Austriecii au aruncat vina pentru arestarea lor pe guvernul unguresc. De altfel administraţia era dublă, ceea ce antrena destulă confuzie în viaţa publică.

Cei doi, puşi în libertate, au plecat de îndată la Orlat, unde se afla şi Bărnuţiu „şi unde — cum spune Teodor V. Păcăţianu în *Cartea de Aur* (vol. I) — s-a contemplat [hotărît] ţinerea unei adunări mari de popor, la care să iee parte toate comunele aparţinătoare la regimentul român de graniţă nr. 1", care îşi avea sediul în acest sat. Adunarea s-a ţinut la 29 august/10 septembrie 1848 şi în ziua următoare. S-a alcătuit şi votat, cum era şi firesc, o *Petiţie* către împărat, prin care românii încercau să obţină pe cale paşnică, legală, ceea ce n-au putut obţine prin revoluţie. *Petiţia*, purtînd data de 11 septembrie 1848, a fost publicată de Păcăţian (ed. II, Sibiu, 1904, pp. 416-419) şi, înaintea lui, de N. Popea în *Memorialul lui Şaguna* (pp. 167-170). Fiind un document cunoscut, nu ne vom ocupa de el.

Am găsit însă în Arhiva Mitropoliei din Sibiu, Fondul Şaguna (nr. 62), *Protocolul* (Procesul-verbal — *n.n.*) original al acestei întruniri de două zile de la Orlat, care, după cîte ştim, n-a fost încă publicat şi nu este menţionat nicăieri. E scris în limba română, cu caractere latine, frumos caligrafiat, pe 11 pagini 35 × 21 cm, pe hîrtie verzuie, acum decolorată. Are toate semnăturile în original şi sigiliul de ceară aplicat lîngă semnătura prezidentului Adunării şi pe sfoara care parafează întregul document. Imaginea de pe sigiliu reprezintă o barză într-un picior, în celălalt ţinînd un mic glob; barza — simbol al treziei necontenite, al atenţiei neadormite, al veghei, se află şi pe stema lui Şaguna.

La adunarea de la Orlat, au participat delegaţi din toate companiile regimentului, precum şi o mare mulţime de români din comunele învecinate.

„Drepturi şi datorii egale"

Care erau cererile românilor exprimate în acest *Protocol*? „*Libertate, egalitate, frăţietate, este deviza cea mare care a răsunat la noi de la alte naţiuni, cu bucurie ne-am făgăduit de la dînsa îndreptarea stării noastre personale, civile şi politice*". Românii explică mai departe ce înţeleg prin această deviză: „*Noi vrem să fim liberi de orice arbitrariu... de orice apăsare — vrem libertate. Vrem egalitatea persoanelor şi a naţiunilor, vrem să nu fim mai presus decît alte naţiuni, dar nici mai prejos decît altele; vrem nu numai drepturi egale, ci şi datorii egale... Cu averea şi cu sîngele nostru vrem să apărăm libertatea şi drepturile fiecărei naţiuni, cu toate acestea ne ţinem autorizaţi de a pretinde aceleaşi cugete şi simţăminte frăţeşti pentru persoană şi naţiunea noastră de la oricare altă semnţie a monarhiei*".

Capitolul întîi al *Protocolului* se intitulează *Libertate personală şi naţională*. Adunarea cere să nu mai fie nimeni arestat fără vină şi să fie eliberaţi toţi cei arestaţi fără „vină criminală", căci asemenea bărbaţi ca acei care s-au arestat în această ţară, „în alte ţări se pun în fruntea guvernelor şi sînt obiectul adoraţiunii generale". Capitolul formulează un protest vehement şi solemn: *„Adunarea protestează solenel în contra terorismului introdus în ţară de guvernul unguresc... din primăvara trecută încoace"*. La judecăţi, în Transilvania, să se alcătuiască „Comisiuni mestecate [mixte — *n.n.*], compuse din un număr egal de persoane din naţiunea română, germană şi ungurească". Adunarea cere apoi desfiinţarea iobăgiei, a robotelor şi a tuturor dărilor naturale, dreptul de a vorbi, a scrie şi a tipări, a ţine adunări, consultări şi a forma societăţi; *„pînă cînd [de vreme ce] mijloacele şi scopul lor nu sînt oprite prin vreo lege"*.

Mai important: românii cer, *„spre susţinerea libertăţii naţionale şi personale, ca naţiunea română să aibă pe tot anul o Adunare generală română şi un Comitet permanent ales de Adunarea generală"*.

Cum Bariţiu se afla în Orlat, împreună cu Laurian şi Bălăşescu, abia eliberaţi din temniţa de la Sibiu, ei vor fi inspirat cererea următoare: *„Fiindcă Comitetul român` ales de Adunarea generală de la Blaj este persecutat, noi cerem ca acela să se aşeze în Orlat şi să se apere de Regimentul [grăniceresc], pînă cînd se va întări de împărat"*. O cerere cu adevărat revoluţionară!

Adunarea de la Orlat a avut ca preşedinte pe locotenentul David Urs de Marginea, iar ca vice-preşedinţi pe protopopul Nicolae Sanciali şi preotul Nicolae Erdeli. Şaguna însuşi nu pare a fi participat, dar îşi va fi trimis dezideratele, pentru că în punctul 6 din capitolul I sînt evidente doleanţele sale, care se vor materializa mai tîrziu prin *Statutul Organic* şi prin reînfiinţarea Mitropoliei: *„Trebile bisericeşti ale naţiunii române să se administreze şi să se grijească de către un sinod general român, compus din deputaţi bisericeşti şi mireneşti. Biserica română să fie şi să rămînă independentă de la oricare altă Biserică. Să se restabilească Mitropolia română cu toate drepturile care le-a avut în vechime. Preoţii români să se salarizeze întocmai ca preoţii*

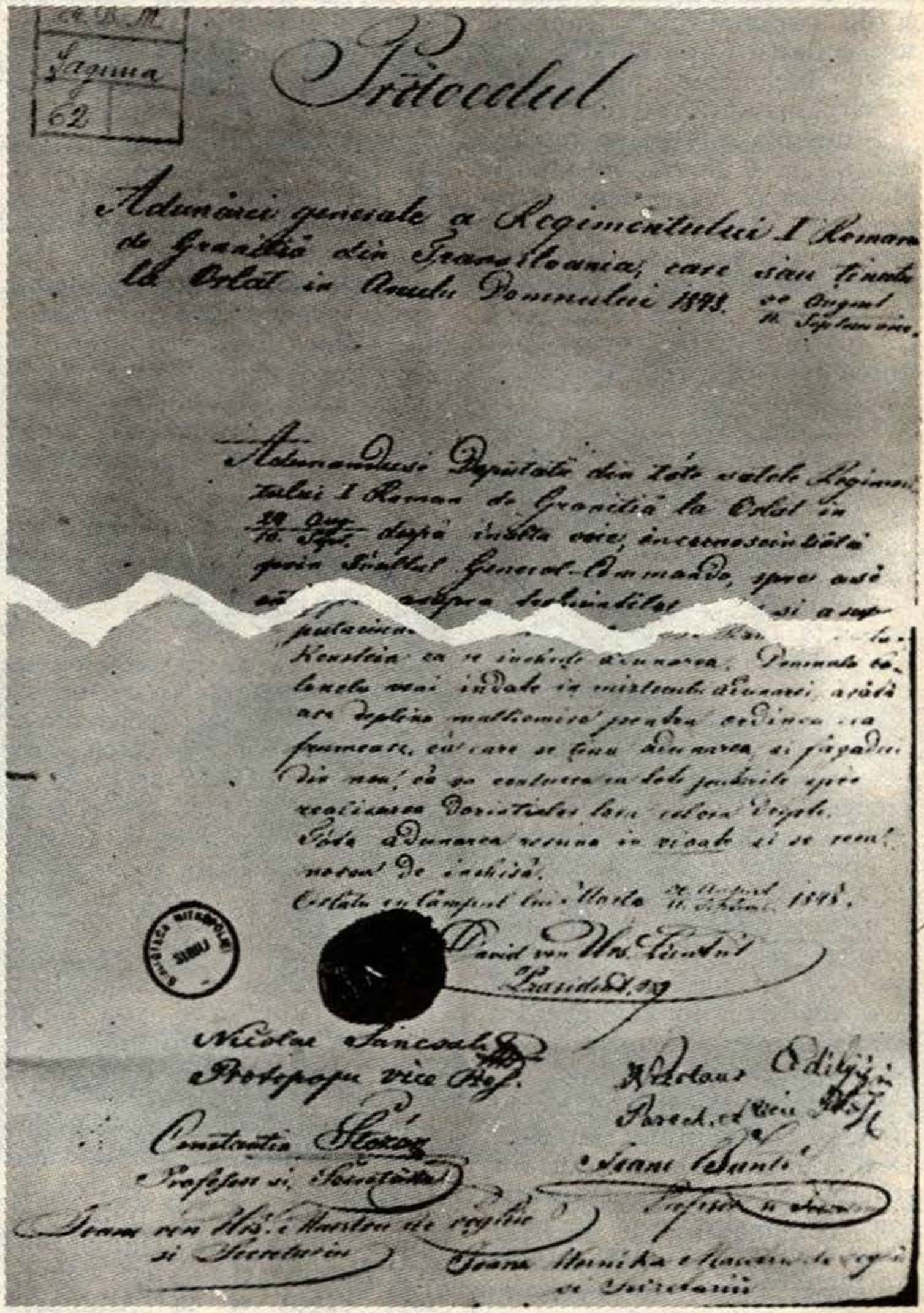
Protocolul

Adunării generale a Regimentului I Român de Granitia din Transilvania, care s'au ţinut la Orlat in Anulu Domnului 1848. [illegible]

Adunarea Deputaţilor din toate satele Regimentului I Român de Granitia la Orlat in [illegible] dupa inchiderea ei, incunosciintiadia prin Stabilul General-Comanda, spre asi [illegible] asupra [illegible] si a supplicatiunea [illegible] Kenstein ca se [illegible] Adunarea. Deoarece [illegible] unei indate in mijlocitu Adunarei, avura [illegible] deplina multiomire pentru ordinea cea frumoasa, cu care se [illegible] Adunarea si pregatirea [illegible] Dar nemi, ca se contenesca cu tote pasurile spre realisarea Dorintieloru lora celoru drepte. Tota Adunarea resuna in vocale ei se rentorna [illegible] de inchisa.

Orlatu in Campulu lui Horia [illegible]

Nicolae Sancoali
Protopopu vice Pres.

Nicolae Odiliji
Paroch. ord. Vice Not.

Comitetulu Stoica
Profesoru si Secretariu

Ioanu [illegible]
Profesoru si Adiunctu

Ioanu [illegible] e Membru de regimu si Secretariu

Ioanu Hanica e Membru de regimu si Secretariu

Facsimil din documentul alcătuit la Adunarea de la Orlat

celorlalte naţiuni şi confesiuni din monarhie".

În punctul următor se cerea pentru grăniceri dreptul de a urma la orice şcoală şi a-şi însuşi orice meserie şi artă. De asemenea să li se lase pămîntul şi administrarea lui *„fără nici o mărginire care ar aduce aminte de raportul iobăgesc"*. Să se stabilească apoi magistraţi în zona grănicerească spre apărarea bunurilor şi drepturilor lor, cînd merg la război, şi aceştia să folosească limba română. Foarte interesantă este cererea de a se organiza pentru grăniceri *„o şcoală fizico-matematică"*, pentru a se putea califica spre a ajunge ofiţeri, iar profesorii să fie plătiţi de stat.

În capitolul al II-lea se cerea ca Regimentele de români să poarte denumirea ca atare: *Regiment de graniţă român*, iar între Braşov şi Porţile de Fier să se înfiinţeze 3 Regimente grănicereşti româneşti în loc de unul, cît era atunci. Se mai cerea ca în toate satele de graniţă grănicerii să fie împroprietăriţi în aşa fel

încît să poată trăi din veniturile lor.

Capitolul III era intitulat *Egalitate personală şi naţională* şi se insista asupra dreptului românilor la respectarea limbii, a şcoalelor, a preoţilor, a instituţiilor şi dregătoriilor publice. Românii să aibă drepturi „fără distincţiune de limbă şi de naţionalitate", cum au toţi ceilalţi. Capitolul IV conţinea încheierea protocolară de circumstanţă, asigurări etc.

Adunarea a ales pe locotenenţii Urs şi Novac, pe preoţii Moldovan şi Veştemean şi pe profesorii Banciu şi Stejar, să meargă pe cheltuiala regimentului şi să prezinte o *Petiţiune* la împărat „şi să stăruiască cu toate puterile pentru primirea şi întărirea punctelor cerute".

La sfîrşit, s-a notat: *„Locul unde am ţinut Adunarea s-a numit pentru totdeauna* Cîmpul lui Marte *şi s-a determinat ca întru aducerea aminte să se ridice un monument"*.

Adunarea s-a încheiat în prezenţa colonelului dr. Rauber de Plankenstein, chemat la sfîrşit ca s-o declare închisă. „Toată adunarea răsună în *vivate* şi se recunoscu închisă". Semnează David von Urs, Lieutenant President; Nicolae Sancsab [Sanciali], protopop, vicepreşedinte; Nicolae Erdelyi, paroh şi vicepreşedinte; Constantin Stezar, profesor şi secretar; Ioan Bants [Banciu], profesor şi secretar; Ioan von Urs, maestru de veghe şi secretar şi Ioan Wornika, maestru de veghe şi secretar.

„Orlat, în Cîmpul lui Marte, 30 august/11 septembrie 1848". Deşi numele semnatarilor sînt stîlcite din cauza ortografiei din epocă, sînt uşor de recunoscut nume ca Urs, Stejar, Vornicu etc.

Din nou pe Cîmpia Libertăţii de la Blaj

În zilele următoare adunării de la Orlat s-au mai ţinut întruniri asemănătoare şi la Năsăud (13-14 septembrie 1848), şi la Blaj (25 septembrie), la care au luat parte şi Avram Iancu şi reprezentanţi ai regimentului I din Orlat. *Memorialul Şaguna* spune că la adunarea de la Blaj, românii au fost „în număr îndoit mai mare decît la cea generală din 3/15 mai 1848". În legătură cu aceasta am găsit în „Fondul Şaguna" de la Mitropolia din Sibiu (Doc. nr. 63) o scrisoare în limba maghiară care face referinţă la faptul că cei din Orlat sosiseră şi ei la Blaj şi că adunarea era imensă. Intitulată „Scumpe nene Simeoane", scrisoarea ar putea fi adresată lui Simeon Bărnuţiu, revenit de la Orlat la Sibiu, care i-o va fi dat lui Şaguna. E posibil însă ca „Simeon" să fie chiar Şaguna, nume conspirativ. E semnată Papp Peter, probabil vreun prieten sau informator din Blaj. Ziua trimiterii e greu de descifrat exact, dar e clară luna septembrie 1848. După conţinut însă, nu poate fi decît din 23-24 septembrie 1848:

„Scumpe nene Simeoane,

Regret că nu pot oferi mai multe [veşti] decît cele descrise aici. Noutăţi certe nu cunosc, doar că, la Blaj, are loc o Adunare cu participare imensă. În ce scop? Nu se va şti decît mîine sau poate nici mîine, pentru că, după cum se zvoneşte, adunarea va fi şi mai mare. Cînd? Nu se ştie; au trimis o petiţie la guvern în care arată că nu vor nicicum să se supună ungurilor. De uniune [cu Ungaria] nici nu vor să audă. Recunosc numai pe Împărat şi pe nimeni altul. Maiorul din Orlat şi-a făcut apariţia. Se află în prezent la Blaj, la Curte. Mîine vine armata pentru a apăra norodul, care urmează să-şi înainteze jalbele Împăratului. Unul Dumnezeu va şti ce va fi. Rîvnim la urmări îmbucurătoare. De-ar da Dumnezeu! Nu putem şti — aşa cum a fost cazul şi la Adunarea trecută!

Al Dvs. ...,

[23-24] septembrie 1848, Blaj.

Papp Peter".

Cum arătam, textul *Petiţiei* prezentat Împăratului e cunoscut din diferite lucrări. El este în bună măsură diferit de cel al *Protocolului*. În *Petiţie* se vorbeşte mult de loialitatea faţă de Austria şi e reclamată Ungaria, care e făcută responsabilă de cele întîmplate; *„neînţelegînd mersul şi glasul timpului... în locul privilegiilor de staturi vrea să introducă privilegii pe seama naţionalităţii proprii, şi prin aceasta se omoară în marele său regat egalitatea, libertatea şi frăţietatea"*.

Petiţia cere, denunţînd alipirea Transilvaniei la Ungaria, *„să ni se dea o constituţiune care să corespundă noţiunii libertăţii şi egalităţii de persoană şi naţionalitate"*.

Pentru pacificarea românilor, baronul Puchner a dat la Sibiu o *Proclamaţie* plină de promisiuni, la 9 octombrie 1848, după ce, la 3 octombrie, dăduse una şi împăratul, amîndouă rămase simple petece de hîrtie şi atîta tot. Zădărnicia lor a determinat noi acţiuni ale românilor.

S-au mai făcut în anul acela încă multe *Petiţii* către împărat. La 8 decembrie 1848 se denunţa din Sibiu, sub semnătura lui Simion Bărnuţiu, Timotei Cipariu, A. Treb. Laurian, guvernul prokossuthist de la Cluj, iar la 28 decembrie 1848, tot la Sibiu, Şaguna prezida o adunare de 250 fruntaşi români care explica şi fixa definitiv poziţia românilor căutînd să tragă toate folosele posibile din evenimentele anului 1848. T.V. Păcăţian spune că „în adunarea aceasta a pus episcopul Şaguna de fapt mîna pe conducerea politicii române". S-a trimis şi de aici o *Petiţie* la împărat, s-a protestat împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria, s-a cerut libertate, egalitate etc. Au semnat-o chiar Şaguna şi George Bariţiu şi alţii, în numele Adunării, Şaguna primind mandat să conducă o delegaţie la împărat pentru a-i preda *Petiţia*.

Cu aceasta s-a încheiat anul 1848, dar nu şi frămîntările antrenate de revoluţia anului aceluia şi nici frămîntările şi suferinţele românilor.

Printre toate adunările şi demersurile, cea de pe *Cîmpul lui Marte* din Orlat îşi are şi ea însemnătatea ei, pentru multe din ideile pe care le conţine şi, mai ales, pentru patriotismul şi vigoarea românilor în lupta lor pentru libertate şi demnitate. ■

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

IZVOADE DE ISTORIE ROMÂNEASCĂ:

LETOPISEȚUL BUHUȘESC

CONSTANTIN GIURESCU

„Iară de la Dabija Vodă înainte îndemnatu-m-am şi eu Ion Neculce, biv vel vornic de Ţara de sus, a scriere pentru pomenirea domnilor, însă pînă la Duca Vodă cel Bătrîn l-am scris de pe nişte izvoade ce am aflat la unii şi la alţii".

Istoriografia a lămurit ce sînt aceste „izvoade". Letopiseţul lui Grigore Ureche şi cel scris în continuarea lui de Miron Costin au circulat în numeroase copii manuscrise, aflate în bibliotecile marilor boieri ai vremii. Mulţi dintre aceştia, avînd preocupări culturale, au ţinut să aibă consemnate şi evenimente petrecute după anul 1661, dată la care se oprea Letopiseţul lui Miron Costin. Au apărut, astfel, scurte scrieri pe care contemporanii le desemnau sub numele de izvoade. Deşi restrînse ca întindere, semnificaţia lor documentară şi, în dese cazuri, informaţiile de amănunt pe care le oferă asupra unor evenimente şi momente au atras atenţia istoriografilor asupra lor. Începînd cu a doua jumătate a secolului trecut — după ce Mihail Kogălniceanu a adunat în volum Letopiseţele Ţării Moldovei, iar Nicolae Bălcescu a editat în Magazin istoric pentru Dacia cîteva din cele mai importante cronici muntene — s-au iniţiat ample acţiuni de cercetare şi punere în circuit public a tuturor izvoarelor istorice, domeniu în care s-au ilustrat mari istorici români: Ioan Bogdan (pentru cronicile slave), Constantin Giurescu (pentru cronicile în limba română), Constantin Erbiceanu (pentru cronicile în limba greacă).

Considerat primul nostru mare istoric social — studiile sale Vechimea românilor în

În imagine: miniatură de pe un manuscris din sec. XVII înfăţişînd asediul Sucevei. Printre apărătorii cetăţii s-a ilustrat şi batmanul Alexandru Buhuş, eroul principal al *Letopiseţului buhuşesc.*

Țara Românească, Despre rumâni și Despre boieri **constituind modele de abordare științifică și istorică — Constantin Giurescu (1875-1918)[1] s-a aplecat cu stăruință și acribie științifică asupra operei cronicarilor. „A publicat — precizează** Enciclopedia istoriografiei românești — **valoroase ediții critice de cronici și studii privind vechea istoriografie românească", în care a reconstituit, prin studii comparative pe care numai o vastă erudiție le putea realiza, surse primare și variante, originale și copii, interpolări și compilațiuni ș.a.m.d.**

Aportul său în domeniul valorificării fondului istoriografic este, într-adevăr, deosebit. În 1906, au apărut Contribuțiuni la studiul cronicilor muntene. **Un an mai tîrziu,** Documente și regeste privitoare la Constantin Brîncoveanu și Contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene, **urmate (1908) de** Noi contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene.

În 1914, C. Giurescu a restituit cercetării istorice prima ediție integrală a celei dintîi priviri istorico-geografice și etnografice asupra românilor, De neamul moldovenilor, **a lui Miron Costin, iar în anul următor a scos ediția critică (singura pînă în prezent) a** Letopisețului Țării Moldovei **alcătuit de Grigore Ureche, cu adaosurile lui Simion Dascălul și Axinte Uricarlul.**

În aceeași suită de restituiri cronistice s-a înscris și Letopisețul Țării Moldovei de la Istrate Dabija pînă la a doua domnie a lui Antioh Cantemir (1661-1705). **Era unul din cele șase „izvoade" păstrate (în fondurile arhivistice românești). Căci marele istoric arată, în studiul introductiv consacrat lucrării mai sus amintite, apărut în 1913, care a fost soarta acestor lucrări istoriografice de mică întindere. „Cu ele — scrie Constantin Giurescu — s-a repetat însă ceea ce se petrecuse cu o jumătate de veac mai înainte cu letopisețele românești anterioare lui Simion Dascălul. Pe măsură ce cronicele, în alcătuirea cărora fuseseră încorporate, au devenit mai răspîndite, scurta lor povestire [a izvoadelor] a fost tot mai puțin prețuită. Ne mai fiind copiate, ele au ajuns din ce în ce mai rare, dispărînd de la o vreme cu totul. Se cunoaște pînă acum unul singur dintre ele, cel mai neînsemnat din toate, izvodul marelui logofăt Tudosie Dubău... Celelalte s-au pierdut, ori, puțin răspîndite, n-au ieșit încă la iveală. Dau acum la lumină încă unul, poate cel mai important dintre ele, acela care a servit drept izvor de căpetenie Cronicii racovițene și lui Neculce".**

Cunoscut și sub numele prescurtat de Letopisețul buhușesc, **datorită faptului că a fost redactat de un om aflat în legătură cu bogata și puternica familie de boieri moldoveni Buhuș (amănunt dedus și din numeroasele informații și detalii pe care autorul izvodului le dă asupra acestei familii), izvodului în cauză i-a fost consacrat — din partea editorului — un amplu studiu introductiv, din care reproducem fragmentul referitor la hatmanul Alexandru Buhuș — dregător de seamă de la jumătatea sec. XVII.**

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1975.

ilustrativ pentru opera istoriografică a profesorului și academicianului Constantin Giurescu, fragmentul se află inclus în volumul de Opere alese, **în curs de reeditare la Editura Eminescu — acțiune ce se înscrie în amplul proces de restituire a valorilor istoriografiei din țara noastră, inițiat și dezvoltat în ultimele decenii.**

Letopisețul buhușesc, **pe care-l readucem prin intermediul paginilor ce urmează în atenția publică, ne îngăduie să facem, prin cunoașterea lui, „un însemnat pas înainte în descurcarea istoriografiei moldovenești, de la începutul secolului al XVIII-lea". În reproducerea textului am păstrat particularitățile stilistice ale autorului, renunțînd doar la notele de subsol. Explicațiile din paranteze drepte aparțin redacției. Întreruperile le-am marcat prin puncte de suspensie. Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.**

Gh. D.

Sub trei domnii

Alexandru, sau cum i se mai zicea, Sandu Buhuș era fiul lui Dumitrașcu Buhuș, vistier supt Vasile Lupu și soțul cel dintîi al viitoarei doamne a lui Istratie Dabija. Se pare însă că Dafina-Ecaterina nu avusese cu Buhuș decît pe Anastasia, soția lui Gheorghe Duca, așa că ceilalți copii ai vistierului erau dintr-o altă căsătorie.

Prima mențiune despre Alexandru o aflăm într-un act din 1656 [15 februarie] în care se amintește o cumpărătoare [cumpărătură] făcută împreună cu fratele său Nicolae Buhuș, logofăt al treilea. Era pe atunci spătar, desigur al doilea sau al treilea. A luat în căsătorie pe Alexandra, unica fată a lui Nicolae Ureche spătarul, fratele cronicarului Grigore, și a Saftei, fiica unui Neagoe. Căsătoria trebuie să se fi făcut prin anii 1660-1664. Pe lîngă averea rămasă de la părinții săi, Alexandra moștenește și averea verilor săi, copiii cronicarului Grigore Ureche, morți mai toți fără moștenitori. La începutul carierii sale, Sandu Buhuș răzbate destul de greu. Pînă către sfîrșitul domniei lui Alexandru Iliaș (1668), n-a mai ocupat nici o dregătorie. După mențiunea din 1656, îl întîlnim tocmai în 1665, cînd era tot „fost spătar". Curioasă îndeosebi ne apare îndepărtarea viitorului hatman de la dregătorii în domnia lui Istratie Dabija, soțul văduvei tatălui său, cînd fratele său mai mare, Nicolae, ajungea în mai puțin de trei ani din medelnicer mare logofăt, precum și în scurta domnie a cumnatului său Gheorghe Duca. Tocmai către sfîrșitul domniei lui Iliaș Alexandru, prin lunile mai-iunie 1668, Buhuș este numit vel pitar, dregătorie pe care n-a păstrat-o decît cele cîteva luni cît a mai ținut domnia acestuia. Cu revenirea pe tron a lui [Gheorghe] Duca, el rămîne iarăși fără nici o slujbă. Dar după cîtva timp atitudinea domnului față de cumnatul său, ale cărui însușiri începe a le prețui, se schimbă. La începutul anului 1671 Buhuș era sărdar, iar cîteva luni mai tîrziu i se încredințează hătmănia [comanda armatei]. Izvodul nostru afirmă

că Buhuş era încă sărdar, cînd, după alungarea domnului, a fost trimis cu tătarii împotriva Hânceştilor [oamenii lui Hâncu, conducătorul unei răscoale din vremea celei de a doua domnii a lui Gheorghe Duca] şi că i-ar fi bătut la Epureni, iar [cronicarul] Amiras [afirmă în cronica sa că acest episod s-ar fi petrecut] la Paşcani pe valea Ichiului, două ceasuri de la Chişinău mai sus. Nici una [din scrieri] nu aminteşte despre rolul lui Buhuş în această împrejurare. Un izvor foarte important pentru evenimentele moldoveneşti din această epocă, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti* de Radu Popescu, atribuite lui Constantin Căpitanul, ne prezintă faptul cu totul altfel: Buhuş era hatman atunci, şi el a fost trimis împotriva Hânceştilor, nu cu tătarii şi după alungarea domnului, ci mai înainte şi cu oaste de ţară, „de s-au bătut cu dînşii, dar nimic n-au isprăvit, ci i-au căutat Ducăi Vodă să lase ţara şi s-au dus la turci peste Dunăre". Care dintre aceste două versiuni este cea adevărată, nu putem hotărî. În Izvod constatăm însă o greşeală: În momentul răscoalei Hânceştilor, întîmplată, după toate probabilităţile, la sfîrşitul lui noemvrie 1671, Buhuş nu era sărdar, ci hatman. În acest punct adevărul fiind de partea *Istoriilor*, sîntem înclinaţi să credem că versiunea acestora este cea adevărată.

Cu deschiderea luptelor turco-polone din 1672 se iveşte în Moldova un puternic curent creştin. [Ştefan] Petriceicu, urmaşul lui Duca, abia urcat pe tron, intră în legături cu polonii. Buhuş nu era dintre partizanii noii îndrumări. Nu numai în această împrejurare, dar în toată activitatea lui, el s-a arăt t adversar al pătrunderii armatelor creştine în Moldova, fiind totdeauna de partea domnilor cari au urmărit păstrarea bunelor raporturi cu Poarta. În intervalul de la 1672-1684, podghiazurile [cete de jaf] polone n-au avut printre boierii moldoveni un duşman mai hotărît ca el. Conduita aceasta a lui, la care se mai adăuga şi înrudirea cu fostul domn, ne explică înlocuirea lui în hătmănie supt Petriceicu prin Grigorie Hăbăşescu. În campania din 1673, n-a făcut parte din oastea lui Petriceicu, aşteptînd, împreună cu alţi boieri din Ţara de jos, pe la moşiile lor, în preajma oştilor turceşti, sfîrşitul lucrului. Trădarea lui Petriceicu la Hotin punea pe boierii din jurul lui, cari nu voiau să apuce drumul pribegiei, într-o grea situaţie. Exemplul lui Grigore Ghica, care se dusese la turci, era pentru ei un îndemn să urmeze aceeaşi cale. Supt pretext că trebuie să-şi ascundă familiile dinaintea tătarilor, ei cer voie domnului să meargă pe la casele lor. Faţă de refuzul lui Petriceicu, şi după răspunsul hotărît al lui Miron Costin „ori să fie voia mării tale, ori să nu fie, nu ne vom lăsa casele să le iee tătarii", boierii îl părăsesc cu toţii. Ei scriu apoi prin Gheorghiţă Mutre cărţi „la boierii cei de Ţara de jos, la Gavriliţă şi la Buhuş şi la alţii, precum ei şi cu toată oastea s-au despărţit de Petriceicu Vodă şi vin în jos la dînşii, ce să facă ştire vizirului, să poftească domn dintre dînşii, să-şi pue pre cine vor socoti". Trimisul găseşte pe boieri adunaţi la Galaţi împrejurul noului domn, Dumitraşcu Cant cuzino.

Isprava căpitanului Decusară

Buhuş primeşte iarăşi hătmănia, în locul lui Hăbăşescu, care însoţise pe Petriceicu. Abia sosit în Iaşi, Dumitraşcu află că Petriceicu vine cu polonii asupră-i. Părăsind Capitala, în care nu stătuse nici două săptămîni, spre a se duce în tabăra turcească de la Ţuţora, el lasă în Iaşi „de strajă cu puţini slujitori pre Buhuş hatmanul şi pe Contăş slugerul, cari au aşteptat pînă au sosit străjile [detaşamentele de avangardă] lui Petriceicu Vodă printre vii şi atunci au purces din Iaşi. Care, după ce l-au văzut pre Buhuş straja lui Petriceicu Vodă, l-au gonit, şi văzînd că-l vor ajunge, avînd cuhnii [provizii] după Socola, îndată şi-au luat caii şi au lăsat cuhnii ce au avut, şi văzînd şi leşii că nu-l vor mai ajunge, s-au întors în Iaşi". De la Ţuţora, Dumitraşcu [vodă Cantacuzino] s-a dus la Isaccea. I se trimite în ajutor un paşă cu o ste turcească şi tătarii din Crimeia, cu cari se împreună la Codrul Chigheciului, înaintînd pînă la Huşi. Aci se aleg 20 000 de tătari cu cai mai buni şi cu sultanul [hanul] Hagi Gherei, care, împreună cu hatmanul Buhuş şi alţi boieri, să meargă înaintea lui Petriceicu şi a leşilor. Ciocnirea se produce la Gura Bohotinului. Peste noapte însă polonii se retrag, după ce aprinseseră focuri multe spre a înşela pe tătari. Buhuş şi Cantemir sărdarul, trimişi să ia limbă [să captureze un prizonier] se întorc aducînd ştirea despre plecarea polonilor, pe care apoi i-au urmărit pînă au trecut de Iaşi.

Intervenţia făcută de Dumitraşcu pe lîngă regele polon, prin mijlocirea lui Miron Costin, ca polonii să evacueze cetăţile pe care le ocupaseră în Moldova, neizbutind, Buhuş este trimis să-i alunge... Cronica atribuită lui Nicolae Costin ne prezintă [acest eveniment] într-o altă lumină şi cu mai multă precizie. Nu se vorbeşte nimic despre Caplan paşa şi turci, nici despre pericolul prin care trecuse hatmanul. Buhuş este însoţit de Velicico Costin, spătar al doilea. Lupta cu nemţii [imperialii erau aliaţi cu polonii], care mergeau spre Suceava, s-a dat nu la Podişoara, ci pe şesul Băii. Rezultatul ei este mai puţin hotărît, de cum e arătat în Izvod: „ci au stătut şi nemţii vîrtos, de tot nu i-au putut sparge. Iară cîteva capete au adus la Iaşi la Dumitraşco Vodă, ca la vreo 50 de capete şi vreo 20 nemţi vii, iar alţii au scăpat apărîndu-se pînă au intrat în cetatea Sucevii, ci eşind totdeauna de lovea în tîrg de-şi apuca cîte ceva de hrană, iară nu de ajuns. Deci stînd împrejurul Sucevei la răsboiu Buhuş întotdeauna, văzînd şi nemţii că flămînzesc, numai ce au căutat bieţilor nemţi a se închina". Durata de doi ani a asediului Sucevii arătată în Izvod este greşită, întrucît cetatea cade la 9 august 1674. Povestirea mai precisă din Cronica atribuită lui

Nicolae Costin, lipsită de elementul legendar al scăpării miraculoase a hatmanului, care se agaţă de coada calului căpitanului Decusară, mi se pare mai aproape de realitate[1]. La reîntoarcerea din această norocită expediţie, hatmanul este primit de domn cu mari onoruri. Buhuş rămîne apoi hatman în toată domnia lui Dumitraşcu.

Legendă şi realitate

Izvodul spune că la începutul domniei lui Antonie Ruset, hătmănia fusese încredinţată lui Gavriliţă Costache, şi că numai în timpul expediţiei contra Cehrinului din 1676 el este înlocuit cu Buhuş, din ordinul lui Halil paşa. Înlocuirea ne este înfăţişată supt un aspect romantic. Fostul hatman este adus tocmai la Cehrin; pe drum el atacă şi prinde pe nişte cazaci ce ţineau drumul turcilor, „neputîndu-le strica nime nimica", pe care îi duce plocon paşii. Întreaga povestire este de domeniul legendei. Realitatea e cu totul alta. La începutul domniei lui Antonie Ruset, Buhuş continuă să fie hatman. Îl aflăm în această dregătorie în tot cursul anului 1676. În expediţia din acest an comanda corpul de moldoveni, care, împreună cu tătarii, turcii şi muntenii, avea însărcinarea să păzească podul de peste Nistru. Ei sînt bătuţi însă la începutul lui septemvrie de poloni, care pun astfel stăpînire asupra podului. Buhuş rămîne hatman pînă în primăvara anului 1677. Pentru ultima oară îl întîlnim la 29 martie. Prin lunile aprilie-iunie el este înlocuit cu Gavriliţă Costache, pomenit pentru întîia dată ca hatman într-un document din 1 iulie. Se ştie că expediţia din acest an s-a făcut în timpul verii: la 12 august, armata turcească ajunge în faţa Cehrinului, iar la 7 septemvrie începe retragerea. Înlocuirea de care vorbeşte Izvodul, arătată greşit în 1676, ar fi putut avea loc, dacă împrejurările în care ea s-a produs sînt exacte, în acest interval. Ea se produce însă abia la începutul anului 1678. Gavriliţă rămîne hatman, nu numai în timpul expediţiunei din 1676, dar şi după aceia. Îl întîlnim pentru ultima oară la 5 noemvrie 1677. La 30 aprilie 1678 hatman este [din nou] Buhuş. Înlocuirea s-a făcut aşadar în intervalul de la decemvrie 1677 pînă la aprilie 1678, şi ea n-are evident, nici o legătură cu expediţia Cehrinului din vara trecută. Povestirea Izvodului este legendară.

Cîteva luni mai tîrziu, Buhuş se afla împreună cu Miron Costin în fruntea celor nemulţumiţi cu domnia lui Antonie Ruset. La întoarcerea de la Cehrin, prin noemvrie 1678, ei îl pîrăsc la Soroca vizirului. Învinuirile care i se aduceau nu le cunoaştem; ele trebuie să fi fost însă cele obişnuite în asemenea împrejurări: asupririle făcute ţării. Motivul real al pîrei era desigur nemulţumirile personale, înteţite de Duca, care văzînd că-i scapă tronul Ţării Româneşti, rîvnit de Şerban Cantacuzino, umbla acum după acela al Moldovei. La început, domnul izbuteşte prin bani să-şi aşeze lucrul şi să îmbrace caftan. Pîrîţii începuseră să-şi prindă caii ca să fugă. Teama le-a fost însă de scurtă durată. La un sat de lîngă Chişinău îi întîmpină un aga împărătesc cu mazîlia. Buhuş şi cu Grigore Ghenghea vornicul erau numiţi caimacami pînă la sosirea noului domn.

Buhuş rămîne hatman în toată domnia a treia a Ducăi (1679-1683). El este unul dintre sfetnicii săi cei mai influenţi şi cei mai de credinţă. Înştiinţat despre complotul din 1680, de oştenii din Orhei şi Lăpuşna, care veniseră să-i ceară sfatul, denunţă pe conspiratori domnului.

La reîntoarcerea de la asediul Vienei, el sfătuieşte pe domn împreună cu Miron Costin şi Constantin Ciobanul postelnicul, ca să nu se ducă în Ţara Românească, cum îl îndemnau Gavriliţă vornicul şi alţii, ci să intre în Moldova. În vreme ce domnul trecea munţii pe la Oituz, Buhuş este trimis înainte spre [Tîrgu] Ocna, unde Petriceicu pusese cămăraş pe Ilie Fleşca. Hatmanul făcuse sforţări extraordinare ca să scape pe domn. Cu toate că povestirea acestor întîmplări ne face impresia unei călduroase apărări a purtării lui, faptele arătate sînt, după toate probabilităţile, exacte, fiind confirmate şi de alte izvoare.

În slujba lui Şerban vodă

După prinderea lui Duca, Buhuş rămîne în Ţara Românească. Cîştigat de Şerban pentru marile lui proiecte, el nu numai că refuză să se întoarcă în Moldova, unde Dumitraşcu îl chema în mod stăruitor, oferindu-i din nou hătmănia, dar vine la Focşani ca să îndemne pe boieri să pribegească. Se pare că el n-a apucat să vază domnia lui Cantemir. Neculce spune că a murit în satul Ruşii.

Pe urma lui Buhuş rămîn 5 copii: 3 feciori, din care se trag Buhueştii din sec[olul] al XVIII[-lea] şi două fete. Cel mai mare, *Ioan Buhuş* paharnicul, care nu trebuie confundat cu văru-său, hatmanul şi logofătul, fiul lui Nicolae Buhuş, nu lasă, după cît ştiu, urmaşi. Al doilea, *Dumitraşcu Buhuş* căpitanul, pe care l-a trimis Constantin Duca în a doua domnie în Ţara Românească ca să omoare pe Bogdan hatmanul, a avut ca fii pe Sandu, Ştefan şi probabil, pe Constantin. Al treilea, *Nicolae Buhuş*, armaşul, căsătorit cu Safta,

(Continuare în p. 32)

[1] Este vorba de un episod eroico-hazliu relatat şi de Ion Neculce în *Letopiseţul* său: „Iară cei din Cetatea Neamţului, neavîndu bucate, n-au zăbovită mult, ce au ieşit leglnd tabăra de au mărsu la Suceavă, la ceilalţi nemţi. Era atunce Alecsandru Buhuş hatman, şi cum l-au tîmpinat hatmanul Buhuş la Podişoari, aproape de tîrgul Sucevei şi dîndu-le năvală vitejeşte acolo cu slujitorii săi, au rumptu tabăra nemţilor în două. Atunce au ucis calul de supt hatmanul Buhuş şi cădzusă hatmanul într-un răzor, cu faţa în sus, de nu să pute îndată să să scoali [fiind îmbrăcat în armură]. Şi nemţii năvălie să-l apuce, iar un căpitan moldovan, anume Decusară, au grăbită cu calul asupră-le, şi s-au apucat hatmanul de coada calului lui Decusară, şi ţinîndu-să bine, l-au scos din năvala nemţilor" — *n.r.*

Toate aceste tezaure aşteaptă însă şi vor mai aştepta pe săpători, care, din aşezările viilor şi din mormintele adormiţilor din Cîmpia muntenească, ca şi din platoul transilvan, să le cheme iară la lumina zilei.

V. PÂRVAN,
Getica

2 500 ani de la primele atestări istorice ale luptelor geto-dacilor pentru libertate şi independenţă

TEZAURE GETO-DACICE

MIHAI GRAMATOPOL

De ce sînt numite „tîrzii" aceste tezaure de argint? Deoarece datează din ultimele două secole dinaintea războaielor daco-romane (sec. I î.e.n. şi sec. I e.n.), cel mai recent din punct de vedere cronologic fiind cel de la Poiana-Gorj, în care, pe lîngă podoabe (agrafe de centură) se află şi denari de la Domiţian. De altfel, mulţi cercetători consideră că îngroparea masivă a tezaurelor a fost tocmai o consecinţă a vremurilor nesigure din anii războaielor lui Decebal cu Domiţian şi apoi cu Traian.

Descoperirile arheologice au confirmat tipologia strict dacică a obiectelor de podoabă din argint, astfel încît nimeni nu mai poate susţine astăzi obîrşia străină a acestora. Sigur, găsim oarecare similitudini între aceste obiecte şi cele din zonele învecinate, lucru firesc, între lumea geto-dacă şi lumile înconjurătoare producîndu-se din cele mai vechi timpuri interferenţe şi înrîuriri culturale.

Au fost descoperite pînă acum peste 150 tezaure geto-dacice de argint tîrzii, răspîndite pe întreg teritoriul ţării (exceptînd Dobrogea). Ele cuprind peste 1 800 piese întregi şi fragmentare, la care se adaugă cîteva zeci de podoabe aflate în unele mari muzee europene, unde au ajuns în decursul timpului. În ultimele decenii au fost descoperite unelte şi ateliere de bijutier în care aceste piese au fost lucrate, ceea ce constituie dovada certă a producerii lor în Dacia: nicovale miniaturale, la Ardeu, Costeşti şi Sarmizegetusa dacică (jud. Hunedoara), Surcea (jud. Covasna), Moigrad (jud. Sălaj); dăltiţe înguste, la Cozia (jud. Hunedoara), Tilişca (jud. Sibiu), Piatra Craivii (jud. Alba), Ocniţa (jud. Vîlcea), Popeşti (jud. Giurgiu), Răcătău (jud. Bacău), Poiana (jud. Galaţi) şi în alte părţi; ateliere de argintari, cu tot inventarul lor tehnologic pentru topirea şi prelucrarea argintului, la Tăşad (jud. Bihor) şi la Pecica (jud. Arad); în această din urmă aşezare s-au găsit tipare pentru turnat bare, creuzete mici conice, nicovale mici de fier, dăltiţe de bronz, menghini mici de bronz etc.

Tezaurele respective conţin un mare număr de piese, de o mare varietate. Printre ele, *fibulele* sau acele de siguranţă, care aveau dublul rost de obiecte utilitare, pentru prinderea veşmintelor la bărbaţi şi la femei (în general pe ambii umeri), şi, concomitent, de podoabe. Varietatea vădeşte bogăţia de motive artistice. Cel mai vechi tip este acela al fibulelor descoperite în tezaurul de la Huşi, cu piciorul umflat ca o lipitoare. Sînt asemănătoare cu piese de acest fel ce datează din timpuri mai vechi. Cea mai mare este fibula pereche din tezaurul de

la Săcălăsău-Nou (jud. Bihor), lungă de 17 cm și cu greutatea de 205 g. O categorie aparte o constituie fibulele triunghiulare din tezaurele de la Coada Malului (jud. Prahova), Bălănești (jud. Olt) și din Transilvania (care se pot vedea la Muzeul din Budapesta, în total cinci piese, ca și cele două fibule-falere (paftale), de la Herăstrău, reprezentînd un chip feminin asemănător cu cel de pe monedele de tip Bendis ale seriei autohtone a emisiunilor geto-dacice.

O altă categorie de piese o constituie *lanțurile*, realizate în general din verigi simple sau cu pandantiv, cum sînt cele din tezaurele de la Vedea (jud. Dîmbovița) și de la Cojocna (jud. Cluj), sau lucrate în împletitură groasă, din mai multe fire de argint. Un original model este lanțul-șarpe de la Vedea, ce se atîrna peste piept, avînd capetele prinse de cîte două fibule pe umeri. S-au descoperit, de asemenea, un mare număr de *brățări* (simple), din bară masivă incizată și cu capete aplatizate sau cu capete subțiate și răsucite pe bară, ca și brățări din mai multe spirale. Diametrul mare (pînă la cca. 25 cm) al unora dintre ele arată că erau purtate deasupra veșmintelor groase de iarnă.

Colierele, *cerceii*, *inelele*, de diverse forme și cu diferite motive decorative, întregesc imaginea bogăției și originalității podoabelor geto-dacice, larga lor utilizare în lumea antichității.

Dacă data de sfîrșit a confecționării unor asemenea podoabe ne este destul de precis cunoscută, grație tezaurului de la Poiana-Gorj, prin faptul că acesta cuprinde denari de la Domițian și agrafe de centură (gen de podoabă vestimentară nefîntîlnit în cuprinsul celorlalte tezaure), rămîne de stabilit vremea cînd atare podoabe vestimentare și corporale au început să fie lucrate în Dacia. Cum am arătat în articolul consacrat tezaurelor monetare[1], în Peninsula Balcanică (îndeosebi după cucerirea Macedoniei și transformarea ei în provincie romană s-a înregistrat o criză de argint, manifestată în întreaga zonă (inclusiv în teritoriile geto-dacice, care se aprovizionau de la minele macedonene). Inițial, fenomenul s-a manifestat prin scăderea conținutului de metal prețios din monedele dacice. Ulterior, la începutul sec. I î.e.n., emiterea lor a încetat, fiind înlocuite cu monede republicane romane, bătute chiar în cuprinsul Daciei, cum o dovedesc stanțele monetare descoperite în cetatea de la Tilișca (jud. Sibiu). Criza de argint a fost rezolvată parțial prin pătrunderea masivă în Dacia, cu precădere în Transilvania, a monedelor orașelor Apollonia și Dyrahium, de pe coasta răsăriteană a Adriaticei. Dar cea mai mare cantitate de argint a provenit din pătrunderea în Dacia a denarilor romani republicani, aflați din abundență în tot Orientul grecesc, ca urmare a extinderii dominației romane în această parte a lumii. După părerea numismatului englez Michael Crawford, denarii republicani ar fi ajuns în Dacia în mari cantități (s-au găsit pînă acum peste 20 000 piese) între 71 și 51 î.e.n., adică în perioada cuprinsă între lichidarea revoltei lui Spartacus (cînd au fost uciși 20 000 sclavi) și cucerirea Galiei de către Cezar (prilej cu care au fost luați ca sclavi două milioane de barbari — cifra, mult exagerată, este dată de Plutarh). În acest răstimp, socotește numismatul englez, Burebista ar fi livrat Romei o bună parte din necesarul ei de sclavi. Nu credem ca Burebista să fi vîndut sclavi romanilor nici din rîndurile triburilor dacice (pe care Strabon ne spune că le găsise „istovite de războaie dese", el înălțîndu-le „prin exerciții, abținere de la vin și ascultare față de porunci"), nici din cele ale celților boii și taurisci. Dacă așa ar fi stat lucrurile, precisul și amănunțitul Strabon, care-i fusese aproape contemporan, ar fi pomenit de un asemenea tîrg foarte important pentru romani. De altfel, presupusa vînzare de sclavi nu s-ar fi făcut direct și o singură dată, ci pe parcursul unor ani, pe una din marile piețe specializate din Egee, fapt ce ar fi conferit o și mai mare notorietate tranzacției.

Fibulă descoperită la Coada Malului

Concentrarea de monede de argint provenite din Peninsula Balcanică (Ta s, Apollonia și Dyrahium, Macedonia Prima), ca și a denarilor republicani reflectă noua orientare pe care, în timpul domniei lui Burebista, au îmbrăcat-o relațiile economice ale Daciei pe temeiul noului factor politic și economic — Imperiul roman — ivit în această parte a Europei. Totodată, procesul de tezaurizare a argintului și transformarea sa în splendidele podoabe este consecința unui proces început în a doua parte a domniei lui Burebista și continuat în întreaga epocă de înflorire a regatului geto-dac. Monopol regesc, metalele prețioase constituiau una din sursele puterii regatului geto-dac, astfel că relatările despre imensele bogății capturate de romani de la regele Decebal sînt departe de a fi doar o legendă. ■

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1986.

Album heraldic medieval

STEMA DACIEI

MARIA DOGARU,
IOAN POPOVICI

„Iară pecetea daţilor era doi lei cu gurile căscate unul spre altul şi de-asupra lor era coroane". Astfel descria Nicolae Costin, pe la 1700, în *Letopiseţul ţării Moldovei*, vechea stemă a dacilor. În lumina cercetărilor istorice, leii Daciei au figurat şi pe una din emblemele heraldice ale lui Mihai Viteazul. Aşadar, imaginea vechii steme a dacilor era cunoscută în epocă, fapt ce se desprinde şi din parcurgerea unui album heraldic puţin cunoscut la noi, anume *Stemmatographia sive armorum illyricorum delineatio, descriptio et restitutio* (Stemmatografia sau descrierea, desenarea şi restituirea armeriilor illirilor) publicat în 1701 şi datorat croatului Paul Ritter Vitezovič (1652-1713).

Cîteva cuvinte despre lucrare. Alcătuită la începutul sec. XVIII, *Stemmatografia* este una dintre cele mai preţioase lucrări heraldice, fiind inclusă încă de acum 125 ani pe lista cărţilor rare ale lumii. Pînă de curînd, ea nu era cunoscută specialiştilor români decît prin intermediul unor lucrări realizate în sec. XVIII. Iată însă că cercetări recente au dus la identificarea unui exemplar al lucrării într-o bibliotecă publică din Arad. Autorul — Paul Ritter Vitezovič — era, aşa cum se dovedeşte şi din cuprinsul lucrării, un autorizat cercetător al antichităţii. El a dorit ca, prin intermediul stemelor, să evoce trecutul glorios al popoarelor sud-dunărene şi, prin evocarea acestui trecut, să redeştepte lupta pentru eliberare de sub ocupaţia otomană. Preocupat să reconstituie o imagine cît mai corectă a vechilor steme, Paul Ritter Vitezovič mărturiseşte, în textul ce însoţeşte reprezentările din album, că ele au fost „restaurate" şi redate „nu cu culoarea alterată, ci cu cea adevărată", elementele incluse în cadrul fiecărei compoziţii fiind conforme „după starea şi condiţiile fiecărui ţinut".

Interesul specialiştilor români pentru această lucrare este cu atît mai mare cu cît, alături de insemnele — mai vechi şi mai noi — ale unor ţinuturi sud-dunărene, sînt incluse stema Daciei — foarte importantă pentru noi, deoarece s-au păstrat puţine reprezentări dintre care nici una colorată — precum şi cele ale unor provincii istorice româneşti.

Se impune o precizare: nici emblemele din cartea lui Vitezovič nu sînt colorate; autorul explică însă precis culoarea proprie fiecărui cîmp heraldic sau „mobile"[1] din scut. Astfel, conform indicaţiilor autorului, stema Daciei are următoarea înfăţişare: scut roşu, mobilat cu o piramidă de argint — cu partea din stînga umbrită — figură heraldică ce porneşte de la baza scutului şi se înalţă pînă în partea superioară a acestuia; de o parte şi de alta a piramidei se află doi lei de aur rampanţi (noţiune heraldică, care înseamnă ridicaţi pe picioarele dinapoi) şi afrontaţi: (aşezaţi faţă în faţă). Scutul este timbrat de o coroană închisă, asemănătoare celei aflate pe scutul Moldovei. Astfel descrisă, stema Daciei de pe albumul lui Vitezovič seamănă foarte mult cu aceea de pe manuscrisul 120 al *Letopiseţului* lui Nicolae Costin, fapt ce ne arată că reprezentarea cunoştea o largă circulaţie în epocă.

În cuprinsul lucrării, Vitezovič prezintă şi stemele principatelor române, însoţindu-le de descrieri detaliate asupra cromaticii elementelor de pe blazon şi diferite date istorice privind ţările române.

Stema Valahiei (Ţării Româneşti) — o acvilă, plasată pe cîmp de argint, avînd în cioc crucea de aur; stă pe o coroană deschisă, redată în acelaşi sinalt. Scutul este suprapus de o coroană formată din trei fleuroane (ornament în formă de floare stilizată) interpuse de două arcuri perlate.

Simbolul tradiţional al ţării româneşti a Moldovei este capul de bour, înfăţişat pe scut de aur cu bordură; coroana care timbrează ecusonul Moldovei este închisă, formată dintr-un cerc frontal şi cinci

În imagini: mărturii ale autonomiei statale româneşti într-un celebru album heraldic. *Stema Daciei...*

[1] Pentru detalii privind compoziţia unei steme şi denumirea diferitelor elemente ale blazonului, vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1977.

arcuri care se închid în centru, printr-o sferă.

Stema Transilvaniei este reprezentată printr-un scut tăiat, cuprinzînd în partea superioară, pe aur, acvila ieşindă, în profil spre dreapta;

...a Ţării Româneşti...

în partea inferioară, pe cîmp roşu, se află şapte turnuri, fiecare înălţîndu-se pe un munte, însoţite de soare şi lună. Scutul este timbrat de o coroană deschisă, formată din cinci fleuroane, trei mai mari şi două de dimensiuni mai reduse.

Stemele sînt însoţite de versuri explicative, iar în partea a doua a lucrării apar o seamă de informaţii, generale asupra istoriei popoarelor din zonă, din care deducem că Paul Ritter Vitezovič era la curent cu evoluţia insemnelor ţărilor române. El aminteşte despre legenda întemeierii Moldovei, de diferitele variante ale herbului acesteia, ca şi de stema iconografică a Ţării Româneşti (două personaje flancînd un arbore), ce se va contopi la sfîrşitul secolului XVI cu acvila cruciată.

Sînt concludente aprecierile pe care autorul lucrării le face în legătură cu situaţia politică a ţărilor române: „în Valahia — scrie el — principii purtau sceptre", sceptrul fiind un element de suveranitate deci, implicit, de recunoaştere a autonomiei româneşti; Ritter adaugă şi informaţii economice „Transilvania — consemnează el — era bogată în pîine, aur, argint, miere şi sare, încercată în timp de război şi de pace".

În ceea ce priveşte simbolurile Daciei, Ritter menţionează că „odinioară, cînd era bogată şi a avut eroii săi proprii", leii „urcau spre înălţimi". Piramida semnifică, potrivit părerii istoricului croat, „o perfecţiune deosebită şi cul-

...a Moldovei...

mea gloriei", atestînd „virtuţile care au stăpînit Dacia pînă la domnia lui Decebal".

Care este semnificaţia includerii stemei Daciei şi a stemelor principatelor române într-o lucrare consacrată stemmatografiei popoarelor sud-dunărene?

Ilustrînd trecutul diferitelor zone din sudul Dunării şi situaţia politică din vremea sa, Paul Ritter contura plastic o nouă hartă politică a Europei sud-estice, în care fiecare popor să fie repus în drepturile sale străvechi. Or, în acest context, cum se desprinde din lucrarea sa, un rol important revenea ţărilor române, unde, — după cum arată autorul lucrării — principii îşi menţineau rolul de conducători. aluzie directă la faptul

...şi a Transilvaniei (aşa cum au apărut în Armorialul alcătuit de Paul Ritter Vitezovič)

că aceste ţări şi-au păstrat, în ciuda presiunii otomane, fiinţa statală.

Acesta, este, neîndoielnic, motivul care l-a determinat pe autor să includă în lucrarea sa şi stema Daciei. Prezenţa acestui simbol probează o dată în plus faptul că leii dacici aveau o tradiţie larg recunoscută în evul mediu, tradiţie ce se asocia cu starea de autonomie a ţărilor române, în epoca în care Vitezovič îşi redacta lucrarea.

Astfel Paul Ritter Vitezovič proiecta, prin *Stemmatografia* sa, la începutul celui de-al XVIII-lea veac, o nouă imagine politică în Europa răsăriteană, în cadrul căreia Dacia, elogiată pentru virtuţile locuitorilor săi, urma să aibă un rol deosebit de important în sprijinirea luptei de emancipare a popoarelor din această parte a continentului. ■

1717: BĂTĂLIA DE LA BORŞA

O „POSADĂ" MARAMUREŞEANĂ

AUREL DAVID

După nereuşitul asediu al Vienei din anul 1683 şi înfrîngerea otomanilor lui Kara Mustafa[1] sub zidurile capitalei Imperiului habsburgic, timp de cîteva decenii sud-estul continentului a fost teatrul unor lupte aproape necontenite. Mai întîi, habsburgii au lansat o amplă campanie antiotomană, soldată cu scoaterea Budei de sub stăpînire otomană (1686) şi instituirea dominaţiei habsburgice în Transilvania (1691), întărită ulterior prin pacea de la Karlowitz (1699). A urmat apoi, între 1703 şi 1711, răscoala curuţilor (cărora li s-au alăturat şi numeroşi români maramureşeni, nemulţumiţi de jugul austriac ce se dovedea mai greu şi mai apăsător chiar decît cel turcesc).

În 1711, a izbucnit un nou război, de astă dată ruso-turc — prima mare confruntare dintre aceste imperii — încheiat cu bătălia de la Stănileşti, pe Prut, luptă care a năruit speranţele lui Dimitrie Cantemir de dobîndire a deplinei independenţe a Moldovei. În 1716, a început un nou război austro-turc, terenul de luptă alcătuindu-l, şi de această dată, ţările române. În Istoria domnilor Ţării Româneşti, cronicarul Radu Popescu evoca patetic „ce jale mare şi ce ţipete şi ce valete era în tîrgu [Bucureşti] de groaza catanelor ce îmbla cu săblile scoasă şi cu puşcile slobozindu-le, cine le leşea înainte, tăia, omorîia; atîta groază era, cît limbă de om nu poate povesti. Că dooă groază avea oamenii, de o parte de catane, de moarte şi de jafuri, de altă parte auzîla că vor să vie tătarii să-i robească". Acest pasaj de cronică exprimă, cum nu se poate mai sugestiv, aşezarea ţărilor române la răspîntia intereselor marilor puteri ale vremii.

O incursiune similară au întreprins imperialii şi împotriva Moldovei. În iarna anului 1717, habsburgii au intrat în Iaşi, iar domnul ţării, Mihail Racoviţă, abia a reuşit să se adăpostească la mănăstirea întărită Cetăţuia. „De acolo — ne spune Gheorghe Şincai — au trimis în toate părţile pe oamenii săi, de au tras clopotele şi au dat cu tunurile să facă de ştire că este în mare primejdie". Cu sprijin tătăresc şi otoman (aproximativ 11 000 oameni), austriecii au fost înfrînţi şi siliţi să se retragă, nu însă înainte de a jefui ţara şi a lua un număr însemnat de prizonieri, printre care şi pe sora domnitorului.

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1970, 9/1983.

Stîlpul lui Vodă

În vara anului 1717, împăratul austriac a declanșat o puternică ofensivă, începînd asediul Belgradului. 120 000 soldați sub conducerea experimentatului general Eugeniu de Savoia amenințau să ocupe această „poartă" a Europei, cum a fost numită încă de pe vremea legendarei apărări organizate de Iancu de Hunedoara, ceea ce ar fi avut importanță deosebite pentru otomani. Pentru a-și crea un scurt răgaz, sultanul a recurs la o diversiune. Din ordinul său, 300 cazaci și 10 000 tătari, sub conducerea hanului Agiamet Ghirai, au trecut, prin pasul Mestecănișului, în Valea Someșului Mare, într-o amplă incursiune de jaf și distrugere. Voievodul Moldovei, Mihail Racoviță, a fost silit să li se alăture cu 3 700 moldoveni. Domnitorul român nu a urmat însă traseul tătarilor. Cu oastea sa a asediat cetatea Bistriței, stăpînită pe vremuri de Petru Rareș, cetate care vedea astfel — după aproape două secole — din nou steagurile moldovenești. Și, deși ordinul otomanilor cerea ca acest atac să creeze cît mai multă panică, voievodul a interzis, sub pedeapsă strașnică, orice acțiune prădalnică asupra satelor din ținutul Bistriței și Năsăudului.

În timpul asediului, Mihail Racoviță — ne spune Ion Neculce — „aproape de cetate au prins un om cu cărți de la Sibiu, scriind că au bătut nemții pe turci și au luat Belgradul". Într-adevăr, după o bătălie crîncenă, austriecii reușiseră să ocupe Belgradul. Mihail Racoviță a decis să se întoarcă în Moldova. Urmînd același traseu pe care pătrunsese în Transilvania, a ajuns la Vama, în ținutul Cîmpulungului. Aici domnul a dat poruncă să se ridice un stîlp de piatră: „Acest stîlp — glăsuia inscripția aflată pe el — l-am ridicat cînd am mers prin munții ce se cheamă Mestecăniș și prin Muntele Suhardul, pogorîndu-ne prin Coșna".

Cetele de tătari și-au continuat acțiunile prădalnice, năpustindu-se spre Beclean și Reteag. Inițial, populația transilvăneană, nemulțumită de dominația habsburgică, se arăta bucuroasă de venirea tătarilor, pe care îi credea aliați cu Francisc Rákóczi. Văzînd însă că „feciorul hanului au slobozit pe tătari să ardă și să robească" — cum scria cronicarul Borșai Pal, citat de Șincai — locuitorii au încercat să se opună. În înaintarea lor, tătarii au trecut în Țara Lăpușului, arzînd și prădînd satele din străvechiul pămînt românesc al Maramureșului. Au ocolit orașele întărite Baia Mare și Baia Sprie, atacînd îndeosebi așezările rurale. La Cavnic, locuitorii, avertizați din timp, au opus rezistență, reușind să-i izgonească. Acest succes a marcat semnalul luptei organizate împotriva invadatorilor.

În 1703, Maramureșul, organizat ca voievodat încă de la începutul sec. XIV, fusese alipit de habsburgi Ungariei. Era condus de un comite, ungur, groful Jozsef Bethlen, dar vicecomitele și majoritatea pretorilor, precum și primarii satelor (voievozii — structură ce venea din străvechea organizare administrativă a acestui teritoriu românesc) erau români. Sub comanda vicecomitelui Vasile Stoica, cetele de români — între care se găseau mulți foști participanți în oastea curuților — au început pregătirea în vederea luptei împotriva tătarilor.

Istorie în imagini aflate pe vechi zidiri maramureșene: grup de tătari...

În p. 19: *osteni români (ctitoria de la Budești-Susani)*

Tot Maramureșul sub arme

Întrucît oștile prădalnice nu se mai puteau întoarce tot pe Valea Someșului, controlată acum de habsburgi, hanul tătarilor a decis ca retragerea să se facă prin Maramureș, urmînd valea Tisei și de aici, prin pasul Borșa, în Moldova. Procedînd astfel, tătarii voiau să evite o ciocnire cu habsburgii și, totodată, să continue acțiunile prădalnice în ținuturile din această zonă.

Drumul ales de tătari era foarte dificil. Înconjurat de înălțimi cu păduri seculare, de munți arareori străbătuți, acest traseu oferea localnicilor numeroase posibilități pentru organizarea rezistenței. Cu cîțiva ani mai înainte, în decembrie-aprilie 1705-1706, Michaly Bay și Gaspar Papay, oameni de încredere ai lui Francisc Rákóczi, îl străbătuseră în două rînduri, cu prilejul unei misiuni întreprin-

se în Crimeea, lăsîndu-ne o descriere a lui: „În ziua de 3 decembrie [1705] joi, încă de la miezul nopții au trimis înainte oameni, călări și pedestri, ca să desfunde drumurile. Zăpada fiind mare și necălcată, pe la ora trei după miezul nopții am plecat și noi și pe la prînz am trecut apa Cibou, pîrîu care desparte Munții Maramureșului de Munții Moldovei... Munții Maramureșului au, de la Borșa pînă la Cîmpulung 15 mile bune, în care nu se găsesc nici sate, nici nimic altceva. În 5 decembrie sîmbăta, caii noștri fiind istoviți din cauza drumurilor nemaipomenit de grele prin munți și văi... am petrecut ziua aici [la Cîmpulung]".

La rîndul său, cehul Daniel Krmann se arăta înfiorat de peisajul sălbatic pe care îl ofereau aceste locuri: „Aceștia sînt vestiții munți moldovenești care despart Polonia și Transilvania, ce e închisă de lanțuri de masivi foarte înalți și sălbatici... desele torente deosebind văile lor care sînt vrednice de amintire nu numai pentru unda lor cea rece, dar și pentru mărimea apelor ce curg între culmi foarte înalte și acestea cu căi strîmte, acoperite de tufișuri dese ce nu pot fi ușor străbătute de privirea ochilor, la locurile de trecere a torentelor ce duc năvalnic cu ele pietroaie mari și arbori uriași".

Acest ținut a fost ales de vicecomitele Vasile Stoica și „căpitanii" săi pentru organizarea rezistenței. La 18 iunie, Stoica raporta comitelui că „deși trecătoarea [dinspre Borșa spre Moldova] este închisă, oamenii noștri merg și vin. Trecătoarea Poienile, Ruscovei, la fel, este păzită și fortificată". Traseul tătarilor era urmărit pas cu pas; în același timp, apărătorii au luat aspre măsuri de respectare a pazei. Din localitățile comitatului se făceau necontenit înrolări de voluntari. Din comitatul vecin, Satu Mare, au sosit 148 pedestrași și călăreți. La 2 iulie, un nou ordin al vicecomitelui decreta mobilizarea: „Cine nu are arme le va procura, iar cei care nu reușesc vor pregăti securi și alte arme de luptă".

„Preluca tătarilor"

Spre sfîrșitul lunii august, evenimentele s-au precipitat. La 31 august, tătarii au poposit la Vișc. Aveau cu ei 12 000 robi creștini, situație care, pe de o parte, le îngreuna mișcările, iar pe de alta stimula hotărîrea de luptă a localnicilor. La 1 septembrie, încercînd să treacă neobservați pe lîngă cetatea Hust, ariergarda le-a fost atacată de o ceată de

... și grup de soldați imperiali (fresce de zugravul Radu Munteanu de la ctitoria din Deseși)

români condusă de Moise Codrea și Sigismund Stoica, care au reușit să elibereze o parte a robilor. Surprinși, tătarii au grăbit deplasarea în sus pe Tisa.

A doua zi, cînd grosul oastei tătărești a ajuns în strîmtoarea dintre Bîrsana și Strîmtura, lîngă Sighet, s-a produs al doilea atac. Locuitori ai Sighetului și țărani maramureșeni conduși de pretorii Ioan Stan, Simion Săpînțan, Sigismund Nagy, cărora li s-au adăugat lucrători de la ocnele de sare din Coștiui, Ocna Sugatag și Slatina, conduși de Ladislau Babocsai — în total vreo 400 oameni — i-au așteptat pe tătari în acest loc îngust, prin care cu greu puteau trece două căruțe una lîngă alta, deschizînd focul asupra lor și provocîndu-le numeroase pierderi. Tătarii și-au întețit jafurile asupra satelor Dragomirești, Rozavlea, Cuhea, Sălișteș și Săcel, arzînd toate așezările ce le ieșeau în cale. Vineri, 3 septembrie 1717, pe la amiază, au ajuns la Borșa. Au aprins casele satului și biserica din partea de sus a localității. Locuitorii s-au refugiat și, sub comanda protopopului Lupu Șandru (fost căpitan în armata lui Rákóczi), au organizat bătălia finală. Ca loc de desfășurare, localnicii au ales strîmtoarea Cheia-Lungă, o vale de aproximativ 3 km de sub Muntele Știol, în Prislop. Pe aici ducea un drum spre Bucovina, străjuit de ambele părți de păduri cu brazi.

Ca în memorabila bătălie din 9-12 noiembrie 1330[1] și, mai tîrziu, ca în lupta de la Codrii Cozminului din 1497[2], ro-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 12/1980; 3/1976.

(Continuare în p. 26)

O stenogramă sui-generis

ISTORIE ŞI CULTURĂ

ÎNTR-UN CURS INEDIT AL LUI N. IORGA

La 21 februarie 1917, istoricul american Herbert Adam Gibbons — autorul unei valoroase lucrări privind începuturile Imperiului otoman, apărută în 1916 — trimitea, din Paris, următoarele rînduri lui Nicolae Iorga: „Vă scriu aceste lucruri cu mare plăcere, amintindu-mi de anii îndelungaţi cînd v-am urmărit cercetările de istorie a secolului XIV şi eminenta dv. operă despre Imperiul otoman, ceea ce m-a ajutat mai mult decît pot spune în lucrarea mea personală cu acelaşi subiect"[1]. Era încă o dovadă, pe lîngă atîtea altele, a largii preţuiri internaţionale de care se bucura marele savant, ca şi a recunoaşterii valorii lucrărilor sale consacrate sud-estului european.

Preocuparea constantă a marelui istoric român faţă de „Orientul european" ocupă, potrivit aprecierii profesorului M. Berza, al doilea loc, după istoria românilor, în ansamblul operei lui Nicolae Iorga. Cum însuşi o explică în prefaţa la Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité: **„Pentru a studia istoria românilor, trebuie să cunoşti mai întîi nu numai istoria tuturor vecinilor lor, ci şi istoria întregii jumătăţi orientale a Europei, şi cum asupra acestei Europe orientale s-au exercitat la diferite epoci toate curentele de civilizaţie ale Occidentului, cum Orientul acesta a trăit de la un anumit moment cu tradiţii, cu idei noi, care începînd de la anumite date i-au venit din Occident, eşti dator să studiezi în acelaşi timp o largă parte, o întreagă latură a istoriei Occidentului".**

Nicolae Iorga dovedea o înţelegere superioară a modului de a fixa şi explica locul românilor în cadrul istoriei universale, căci, aşa cum afirma în discursul de recepţie la Academia Română, „viaţa unui popor e necontenit amestecată cu

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1985.

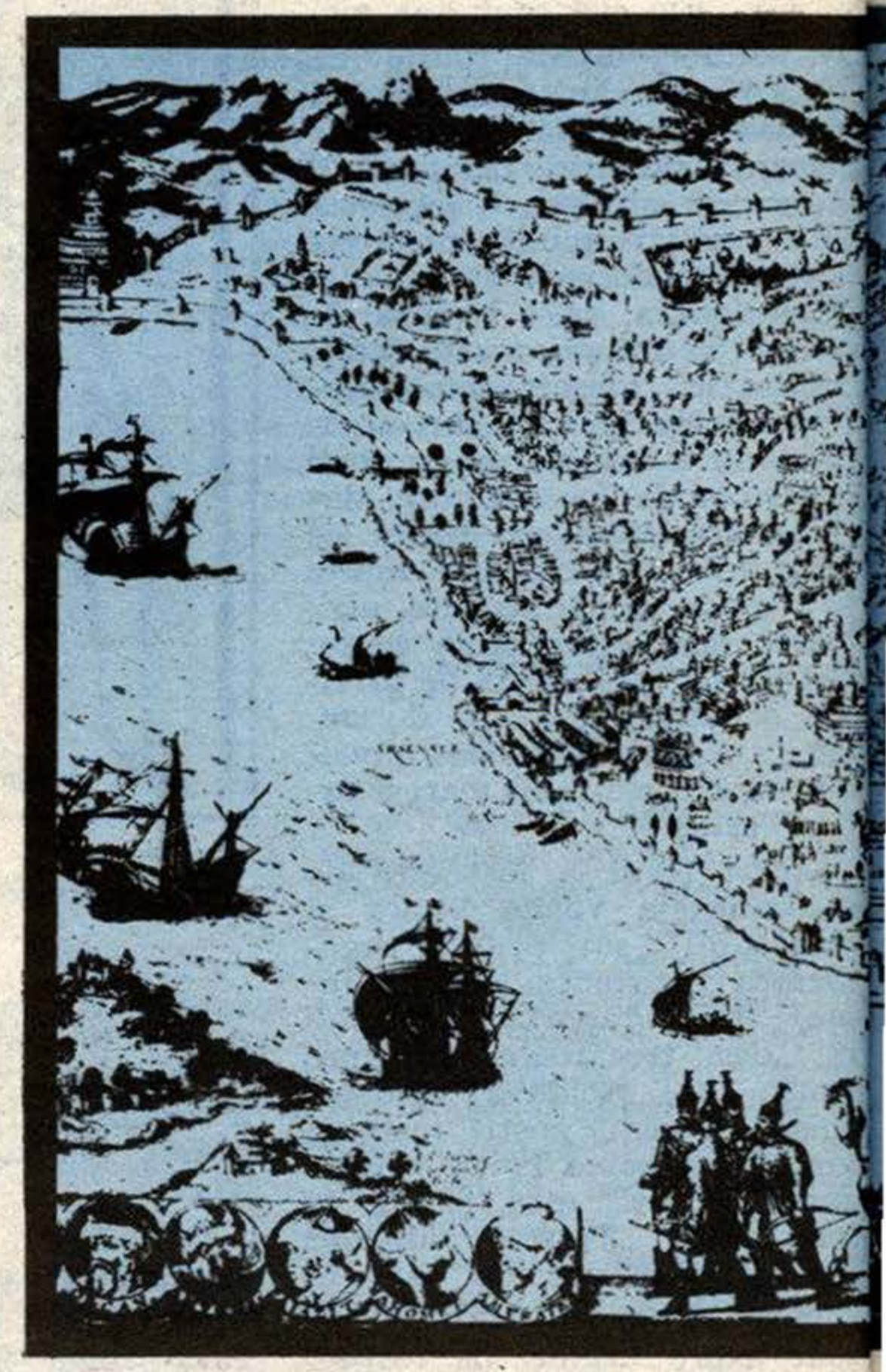

vieţile celorlalte, fiind în funcţiune de dînsele şi înrîurînd necontenit viaţa acestora". Reîntîlnim — în mod explicit sau implicit — aceste concepţii ce-şi păstrează şi astăzi întreaga valoare metodologică, în toate cele peste 500 lucrări — potrivit unei bibliografii întocmite de prof. dr. Virgil Cândea şi pe care însuşi autorul o consideră incompletă — dedicate de Nicolae Iorga istoriei sud-estului european: culegeri de docu-

mente, studii speciale, monografii, sinteze şi cursuri universitare.

Un astfel de curs, inedit, propunem atenţiei cititorilor revistei Magazin istoric. Este vorba de cel ţinut de Nicolae Iorga la Universitatea din Bucureşti în anul universitar 1902-1903 şi intitulat Istoria Orientului în epoca contemporană. Cursul reprezintă o continuare a celui susţinut în precedentul an universitar şi care se intitula Starea Europei Orientale în timpul lui Mihai Viteazul — vădind deci, o dată mai mult, stăruinţa cu care N. Iorga se apleca asupra acestei zone geografice a Europei. Existenţa acestor prelegeri ne era

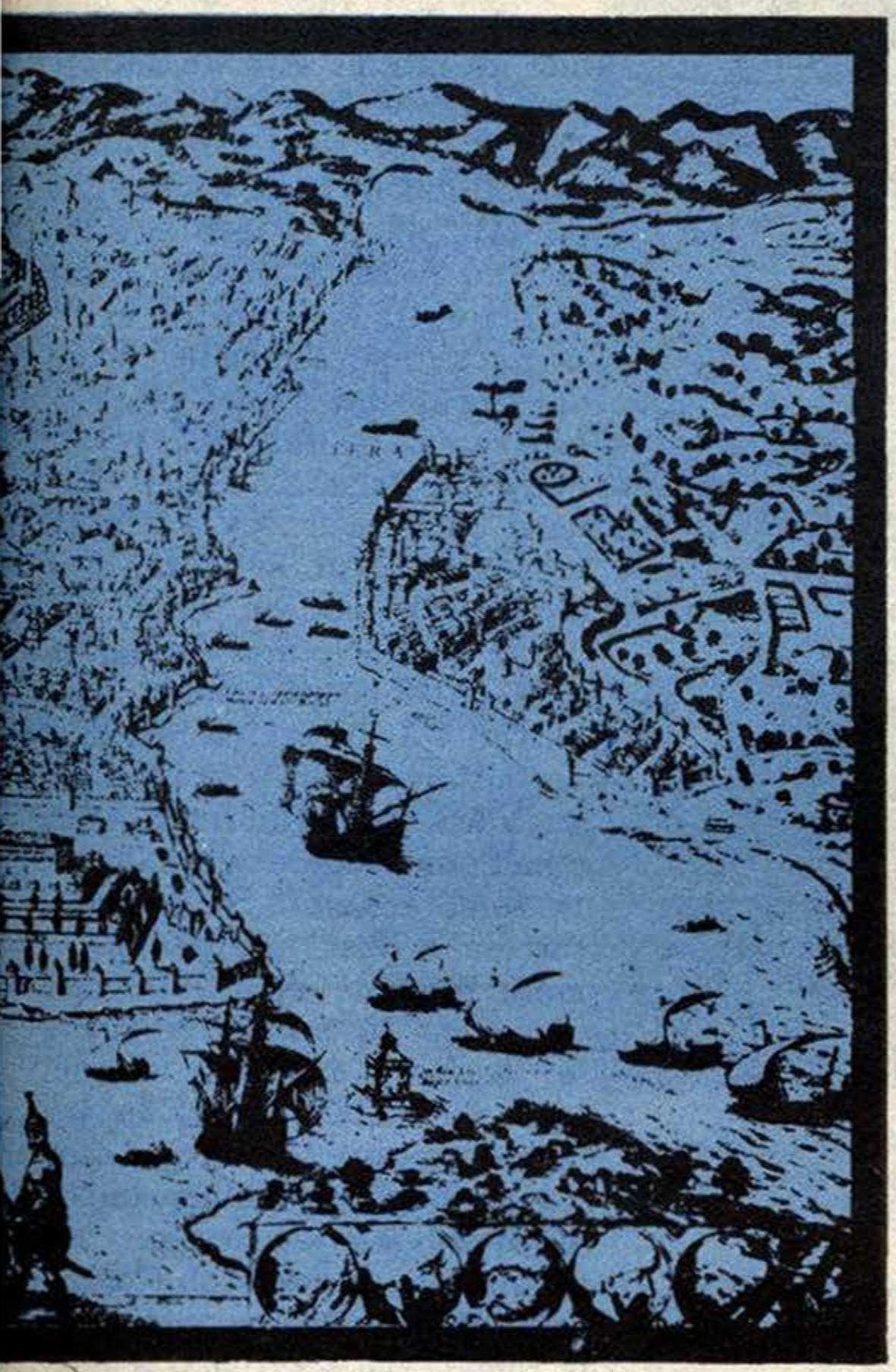

Constantinopolul aşa cum l-a văzut renumitul cartograf olandez Abraham Ortelius

cunoscută din bibliografia savantului, alcătuită de Barbu Theodorescu. Acolo se consemnează că ele au fost susţinute începînd cu 2 noiembrie 1902 (lecţia inaugurală), fiind continuate pînă la 31 iunie 1903. Barbu Theodorescu nu ne furnizează alte amănunte privind desfăşurarea lor. Avem, aşadar, pentru întîia oară, posibilitatea cunoaşterii exhaustive a cursului, prin intermediul notelor luate de unul din studenţii profesorului (student pe care, din păcate, nu l-am putut identifica). Desigur, fiind vorba de o stenogramă, nu avem certitudinea deplinei identităţi cu cuvintele rostite de savant în faţa studenţilor. Socotim totuşi că ne aflăm în posesia unei transcrieri a autenticului curs al profesorului. Argumente? Nu numai stilul, vădind bogata cultură şi puterea de cuprindere a fenomenelor analizate, proprii lui Iorga, nu numai vigoarea şi verva oratorică, ce-i erau, de asemenea, caracteristice, cît, mai ales, profunzimea ideilor şi judecăţilor de valoare ce răzbat din cuprinsul expunerii. Atenţia specială acordată acestui curs rezultă şi din grija deosebită şi acurateţea cu care a fost transcris de cel ce a luat notele[1].

Socotind, aşadar, că ne aflăm în faţa unui text care reprezintă cu foarte mare probabilitate Cuvîntul profesorului şi în mod cert Ideile sale, prezentăm cîteva fragmente, sugestive pentru larga viziune istorică a lui N. Iorga, pentru pertinentele raportări pe care le făcea în analiza fenomenului cultural din diferite zone ale Europei. Sugestivă pentru viziunea largă a istoricului asupra fenomenului cultural este, de pildă, opinia pe care o exprima în cadrul acestui curs, asupra rosturilor şi originii literaturii naţionale. „Pentru ca o literatură să fie naţională... trebuie ca pe lîngă limbă, întreg elementul pasional să fie cules din viaţa poporului pentru care se scrie. [În această privinţă] noi am început a merge pe proprile puteri... Junimea a tipărit operele lui Creangă, novelele d-lui Slavici etc. Eminescu e de asemenea un fruntaş reprezentant al răspîndirii culturii populare; el a şi cunoscut întreaga viaţă a românilor şi din aceasta, ca şi din cunoştinţa operelor străine, au izvorît operele acelea din sufletul lui".

În reproducerea textului am adoptat normele ortografice actuale. Întreruperile le-am marcat prin puncte de suspensie. Explicaţiile din paranteze drepte ne aparţin.

Dorin MATEI

---

[1] Caietul cuprinzînd stenograma cursului a aparţinut familiei col. dr. Tudor Stănciulescu, care a intrat în posesia sa în mod întîmplător. Îi exprimăm şi pe această cale mulţumirile noastre pentru amabilitatea cu care ni l-a pus la dispoziţie.

Istoria Orientului european în epoca contemporană, adică în timp de un secol aproape — căci istoria Orientului se începe mai înainte ca istoria contemporană a Europei — are să ne ocupe anul acesta. Noţiunea aceasta [de Orient] nu e numai o noţiune istorică; Orientul acesta, în baza unor cercetări istorice deosebite se legitimează mai mult decît prin situaţia geografică şi dezvoltarea istorică, el se legitimează prin condiţiile actuale [de la începutul secolului XX], care, pentru cine le cercetează mai adînc se deosebesc de ale Europei propriu-zise... În adevăr, în istoria contemporană se petrec o serie de schimbări, care legitimează o împărţire în dezvoltarea istoriei omenirii din toate punctele de vedere. Schimbările acestea sînt, în genere, cunoscute, dar să le amintim şi noi, amintind, în acelaşi timp, că ele nu s-au petrecut în Orient decît ca un mic împrumut, deci ele nu se aplică pentru Orient decît ca o convenţie.

În ce priveşte manifestările cele mai puternice — fenomenele economice — istoria contemporană se deosebeşte prin accea că natura schimbului şi producţiunii nu se aseamănă cu epocile anterioare: [în evul mediu] pămîntul joacă rolul principal; ... o îngrămădire de capital nu se întîlneşte, burghezia trăieşte mai ales din mila regelui: *este supremaţia proprietăţii teritoriale* [s.n.]. După revoluţia franceză, capitalul a fost liberat din piedicile care îl ţinuse[ră] în epoca modernă... Capitalul... ajunge să stăpînească lumea şi acum principalul element de bogăţie e banul... Acum, în sec. 19, proprietatea mare se pierde şi se formează mica proprietate. Înainte [de revoluţie] pămîntul Franţei era împărţit la unele case mari [nobiliare] sau la unele corporaţii religioase sau era al regelui, iar proprietatea mică era numai în cîteva regiuni, dar împovărată şi acolo de amintirea evului mediu... [După revoluţie], pămînturile nobililor, care au emigrat neputîndu-se împăca cu noua stare de lucruri, se împărţeau ţăranilor, care îl cumpărau de la Republică. Cu averile clerului [s-a petrecut] acelaşi lucru... Ceea ce s-a petrecut în

Moda occidentală pătrunde în Orient— pictură dintr-un album otoman (sec. XVIII)

Franţa, prin războaiele lui Napoleon, s-a întins şi în alte state. Din întinderea aceasta a regimului francez a rezultat un alt fapt economic: deposedarea claselor mari proprietare de pămînt şi *constituirea micei proprietăţi* ţărăneşti... Se mai poate adăogi că, pe cînd industria, vechea industrie casnică, era ocrotită de bresle, acum acestea au fost înlăturate şi industria a căpătat toată libertatea...

[Spre deosebire de Occident, în Orient] nu întîlnim nici o schimbare. Turcii [care au reprezentat multă vreme forţa politică în această parte a continentului] au mai dormit încă un secol. Baza statului nu s-a schimbat. S-au schimbat costumul, obiceiurile sociale, toaleta oraşelor, politeţa în diplomaţie..., dar viaţa internă nu s-a schimbat. Şi azi, în Turcia, e o clasă care trebuie să muncească peste măsură, iar o altă clasă, bazată pe origine şi unele isprăvi ale străbunilor are drept să nu lucreze... Clasa dominantă n-are nici un interes faţă de supuşi, precum n-a avut nici în trecut... Cît priveşte o liberare a capitalului, o creare a unei proprietăţi mici, despre acestea nici nu poate fi vorba. Poate că marea proprietate de acum să nu se mai asemene cu cea din trecut, dar o mică proprietate care să uşureze traiul celor mulţi nu există... Turcul modern [din sec. XVII-XVIII] înţelegea luxul în stofe, frîie aurite, şeli brodate, inele, podoabe strălucitoare ale turbanului. Apoi aceşti oameni, care puteau trăi în lux erau destul de puţini şi pentru ei ajungea şi o viaţă mai puţin intensă din punct de vedere economic... Pe lîngă aceasta... în imperiul turcesc a fost întotdeauna o mare lipsă de bani... Bogăţia ce venea la sultan şi viziri se prefăcea în două forme, care se imobilizau: 1) în juvaiere şi alte obiecte de lux. Un om bogat se înfăţişa împodobit cu pietre scumpe, însemnătatea personajului se socotea după valoarea pietrei de la turban. Ni s-au păstrat descrieri ale averilor oamenilor bogaţi din Orient; aşa e inventarul averii unui fost domn în ţările noastre, a lui Petru Şchiopul: banii joacă rolul cel mai mic, pe cînd întîlnim juvaiere în formele cele mai diferite. 2) Murat III [sultan de la sfîrşitul sec. XVI] era considerat ca foarte bogat. Marea lui bogăţie se păstra

[însă] într-o groapă enormă, săpată lîngă camera lui; aci se aruncau sumele ce-i veneau de la supuşi pe căi legale sau ilegale. Banii aceştia, pentru a nu putea fi furaţi erau topiţi şi prefăcuţi în bare de aur...

În Turcia, moneda obicinuită era cuprul [monedele de aramă]. Streinii se serveau în socotelile lor de galbeni, taleri, cel mai rar de sultanini, adică galbenul turcesc. Dar socotelile dacă se făceau de streini în galbeni, de turci se făceau în aspri — accé — o monedă de tot mică, care trebuia să fie de argint, dar care [în realitate] era de aramă sau cositor spoit cu argint. În felul acesta, cele mai mici socoteli arată o sumă grandioasă... Aşa fiind lucrurile, capitalul nu s-a putut îngrămădi: negustori bogaţi nu existau. Cei mai mari capitalişti [în sens de deţinători de capital numerar] au fost greci sau armeni, care nu erau bine fixaţi în împărăţie sau, în fine, alţi străini ca: genovezi, veneţieni ori raguzani... În sec. 19, cînd capitalul european nu mai avea loc în Apus, a inundat şi Turcia, în măsura în care oferea oarecare garanţii şi astfel, în epoca contemporană, capitaluri engleze, germane au venit aici: s-au construit căi ferate, s-au întemeiat fabrici şi procesul acesta economic continuă...

Dar pe lîngă schimbările arătate, Revoluţia franceză a însemnat şi o schimbare în ce priveşte regimul politic: nu e numai o schimbare de formă, ci şi felul de cugetare a fost schimbat, principiul esenţial. În Europa centrală, apuseană şi sud-vestică pînă la jumătatea sec. 18 era această părere: autoritatea derivă în întregime de la suveran... În sec. 18, sub influenţa evenimentelor petrecute în Anglia, care schimbase dinastia, a luptelor religioase, mulţumită activităţii filozofice raţionaliste din sec. 17 şi 18 s-a ajuns în acest din urmă secol al timpurilor moderne la o nouă şcoală politică, care îşi zicea filozofică. Filozofii aceştia, care au jucat un mare rol şi care se reduc la trei: Voltaire, Montesquieu, Rousseau, fiecare pornind de la un alt punct de vedere, cu un cerc de admiratori diferit, efectul propagandei lor s-a contopit şi a condus umanitatea întreagă la aceleaşi concluzii în ce priveşte viaţa politică a timpului; ea a dus la concluzia că trebuie o reformă generală, care să plece de la o cugetare raţionalistă... Din cei trei filozofi, unul [Montesquieu] a susţinut că romanii aveau o constituţie bună, pe care ar fi bine ca şi statele moderne s-o aibă, ferindu-se de a introduce elementele de degenerare, care au făcut să cadă statul. Doctrina lui Montesquieu e a unui filozof al dreptului sau satirist de salon; cealaltă era a unui jurnalist al unui timp fără jurnale...

Sultanul Mahmud II într-un fastuos costum de ceremonie european, dar purtînd tradiţionalul fes

Voltaire a fost ziaristul cărţilor, pe cînd ziariştii foilor polemice nu existau. La drept vorbind, Voltaire nu era nici de o părere care să fie a lui, ci era de părerea claselor culte în care trăia: prindea ideea momentului şi o fixa într-o formă care lovea atenţia. Tot ce a scris el, are acest semn deosebitor: reprezintă părerea curentă şi cu scop de a agita. Adevăratul filozof al timpului, a cărui doctrină stăpîneşte pînă azi e Rousseau. El, fără să ţină seama de om şi de convieţuirea lui în societate, a judecat că societatea e alcătuită fiindcă toate elementele omeneşti s-au învoit. În loc să-şi închipuie o luptă de sălbatici pentru locuinţă sau hrană, el a judecat altfel: oamenii primitivi au fost ca nişte cugetători atenieni: s-au adunat străbunii umanităţii, s-a ridicat unul şi ţinînd o cuvîntare, a propus un contract şi toţi indivizii au pus bazele societăţii încheind *Contractul social*. Această noţiune era creată pentru a ajuta rolul politic al burgheziei... Deci guvernanţii îşi datorau situaţia voturilor şi [fie acest guvernant] rege, principe, duce n-are altă autoritate decît pe aceea a unui mandatar provizoriu, un servitor al comunităţii. Doctrina aceasta părea de o poezie desăvîrşită; mai bine decît aşa nici nu s-ar fi putut. O doctrină ca asta trebuia să se răspîndească foarte repede. Ea era şi expusă în mod foarte atrăgător; *Contractul social* ieşise într-un număr mare de ediţii frumoase, mici, practice şi s-a răspîndit aşa de mult, încît s-a părut oricui că nu se poate cugeta altfel decît ca J.J. Rousseau...

Din *Contractul social* ieşea o consecinţă: Ludovic XVI, care guverna atunci nu mai are legătură cu divinitatea,

nu mai e succesorul lui Saul, nu mai are nici o legătură cu Cezar, August şi Constantin cel Mare, nu mai e coborîtorul unui şir de regi care au folosit ţării... Strămoşii lui Ludovic XVI erau tot nişte tirani şi cei din evul mediu nişte cavaleri prădalnici... Deci sau Ludovic XVI se apleca la contractul social, sau stăpînirea anormală, profană, trebuia înlăturată... În sec. 18 omenirea ardea de nerăbdare de a aduce la îndeplinire doctrina lui J. J. Rousseau... Atunci s-a întîmplat Revoluţia. Ceea ce s-a petrecut în Franţa, a fost admis şi aiurea; prin cuceririle lui Napoleon s-a răspîndit pretutindeni...

În Răsăritul Europei s-a întîmplat aşa ceva? A fost o clasă care să lupte prin bani sau talentul unora pentru a ajunge la putere? Erau oameni care citeau pe Rousseau? În Turcia, aşa ceva nu s-a întîmplat. În tot sec. 18, turcii au făcut versuri după modele persane din sec. 11, 12 şi 14; între literatura aceasta şi [aceea] a lui Rousseau nu e nici cea mai mică asemănare. Apoi, turcii n-au avut imprimerii, ca să răspîndească cele mai elementare idei de filozofie politică... Cînd s-au făcut încercări de tipărit cărţi turceşti, a fost o indignare generală în lumea învăţaţilor turci. O ţară fără tipar, fără o literatură, decît naivă, şi de cuvinte frumoase, o ţară cu atîtea naţiuni cu limbi diferite şi diverse aspiraţii, ce putea face? Ce curent de reforme putea exista? Toată influenţa europeană venea aci prin greci şi ambasadorii străini. Grecii aceştia aveau două misiuni care îi puneau în legătură cu Apusul: erau dragomani, secretari de legaţie şi chiar ambasadori, sau erau domni în Moldova şi Ţara Românească. Dar dragomanul tălmăcea şi el trebuia să înveţe limbile franceză şi italiană după cărţi, nu călătorea; cetea orice carte îi cădea în mînă. Se mai duceau grecii aceştia la diferiţi levantini care aveau rude în Apus şi stăteau mereu în relaţiuni. Erau librari greci în Viena care trimiteau cărţi... deci grecii aceştia cetiau şi opere revoluţionare, după care sultanul e un tiran, un călcător al contractului social... Mai aveau grecii relaţiuni cu ambasadorii străini: pe lîngă convorbirea oficială se legau şi lucruri particulare, în care intrau şi cuvinte relative la starea actuală a lucrurilor... De la sfîrşitul sec. 18 s-a răspîndit şi obiceiul călătoriilor în Apus al grecilor din Constantinopol. Aceste călătorii erau greu de făcut şi chiar la noi se cerea învoirea lui vodă... Dar turcii au avut totdeauna respect pentru o ştiinţă afară de mecanică (scamatorie), anume pentru medicină...

Către sfîrşitul sec. 18, turcii au simţit nevoia unei medicine mai ştiinţifice şi au dat drumul unor greci să meargă în Apus, la început în Italia, mai apoi în Franţa şi Germania. Sînt unii din aceşti greci care au locuit mai mult timp în Apus, ba a fost unul care a stat în Paris în timpul revoluţiunii şi informa pe prietenii săi de politica Apusului... Aceasta era un fel de cunoaştere a relaţiunilor din Apus. Prin prezenţa ambasadorilor şi funcţionarilor de care erau înconjuraţi se forma un alt curent de idei europene în Turcia... În felul acesta, prin curentul european, unii sultani ajung să-şi dea seama de situaţia reală a împărăţiei şi să caute remedii de ordine, organizare, prefacere totală după oarecare norme; aşa în sec. 18, Selim III şi Murad IV caută să îmbunătăţească soarta ţăranilor cu remedii ce se întrebuinţau în Apus înainte de revoluţiune. Se produsese la turci o mare schimbare prin infiltrarea ideilor apusene... dar cînd ideile intră în aceste clase, ele nu pot aduce o schimbare totală. Sultanul Mahmud în sec. XIX caută să facă ceea ce făcuse[ră] mai înainte suveranii europeni în sec. 18 pentru a preîntîmpina o revoluţie. ■

1717: BĂTĂLIA DE LA BORŞA — O „POSADĂ" MARAMUREŞEANĂ

(Urmare din p. 21)

mânii au tăiat copacii de la rădăcină, lăsîndu-i prinşi numai atît cît, la o simplă mişcare, să-i poată prăvăli asupra duşmanului. Grămezi de bolovani au fost aşezate pe înălţimi, de-o parte şi de alta a drumului, iar ieşirea din trecătoare a fost blocată de bolovani şi trunchiuri de copac. Pentru a-i atrage în această capcană, Ioan Oprea din Moisei s-a oferit drept călăuză a tătarilor. În această vale şi-au aşezat tătarii tabăra de noapte, crezîndu-se la adăpost de orice primejdie.

Lupta a început în zorii zilei de 4 septembrie 1717. La semnalul lui Lupu Şandru, românii au rostogolit bolovani şi trunchiuri de copaci asupra duşmanilor şi, apoi, înarmaţi cu coase, securi şi furci, s-au aruncat asupra lor. Lupta a continuat în tot cursul zilei, cînd celor din Borşa li s-au adăugat 50 mineri din Baia Sprie şi Cavnic.

În timpul luptei, 4 000 tătari au reuşit să iasă din încercuire şi să se îndrepte spre Muntele Ştiol. Aici, din cauza unei ploi torenţiale şi a unui viscol puternic, mulţi s-au prăpădit. Ceilalţi — cea mai mare parte — au fost măcelăriţi. Cronicile arată că pe locul luptei s-au numărat 6 000 cadavre ale duşmanilor. La venirea trupelor trimise de comitele Al. Kiraly (5 septembrie), bătălia era practic încheiată.

Amintirea eroicei rezistenţe s-a păstrat vie în memoria localnicilor. Anul 1717 a rămas multă vreme cu numele de „văleatu din tătărime", cum se menţionează pe un *Pomelnic* găsit la biserica din Săliştea, iar locul luptei se cheamă pînă astăzi „Preluca tătarilor". ■

Hamburg, 1745:

Istoria Imperiului otoman

„O CARTE FĂRĂ ASEMĂNARE"

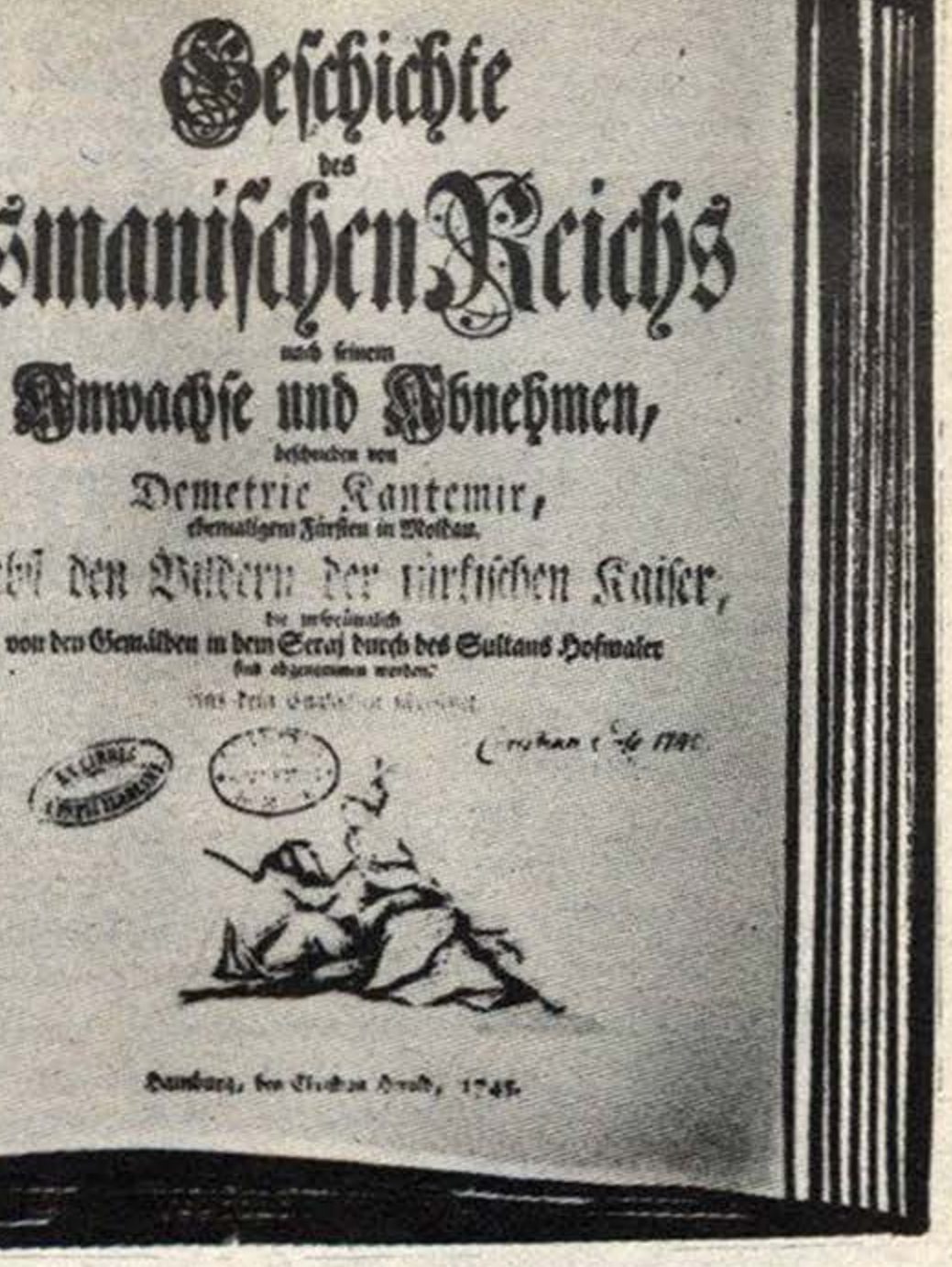
Geſchichte
des
osmanischen Reichs
nach seinem
Anwachse und Abnehmen,
beſchrieben von
Demetric Kantemir,
ehemaligem Fürſten in Moldau,
Nebſt den Bildern der türkiſchen Kaiſer,
die unfehlbarlich
von den Gemälden in dem Seraj durch des Sultans Hofmaler
sind abgenommen worden.
Hamburg, bey Christian Heroldt, 1745.

ŞTEFAN LEMNY

Istoria Imperiului otoman a lui Dimitrie Cantemir şi-a îmbogăţit mai recent propria istorie. Faptul cel mai însemnat s-a dovedit a fi descoperirea de către Virgil Cândea a însuşi manuscrisului acestei scrieri în fondurile Bibliotecii Houghton a Universităţii Harvard, Cambridge-Massachusetts din S.U.A.[1] La această descoperire se adaugă alte numeroase contribuţii ce confirmă ecoul european al operei. Împrejurările în care au apărut ediţiile ei succesive lămuresc, în parte, acest ecou, arătînd preţuirea de care s-a bucurat în posteritate scrierea principelui român. Cu atît mai elocvente sînt mărturiile ce confirmă personalitatea acelora care i-au tradus opera.

Traducătorul în limba engleză a Istoriei Imperiului otoman a fost Nicholas Tindal (nepot al filozofului Matthew Tindal), cărturar de notorietate la curtea reginei Carolina. Joncquières, autorul versiunii franceze din 1743, era „comandorul canonic al Ordinului ospitalier al Sfîntului Spirit" din Montpellier. Abatele Prévost (eruditul autor al romanului Manon Lescaut) a fost şi el tentat de tălmăcirea Istoriei lui Cantemir. La Petersburg, G.S. Bayer, profesor de limbi antice şi orientale la Academia Imperială, s-a preocupat, de asemenea, de tipărirea scrierii lui Dimitrie Cantemir. La fel, a existat şi proiectul unei traduceri în limba italiană, datorat abatelui O. Guasco şi lui Antioh Cantemir, fiul savantului domnitor.

Transpunerea în limba germană a Istoriei Imperiului otoman a apărut în 1745, la Hamburg. Numele traducătorului: Johann Lorenz Schmidt. Biografia sa a rămas pînă acum necunoscută cercetătorilor operei cantemiriene. Faptul se datorează dicţionarelor şi enciclopediilor mai recente care nu conţin informaţii despre această personalitate culturală din secolul XVIII. La vremea sa, J.L. Schmidt era însă mai cunoscut, cum o dovedeşte şi o lucrare de referinţă, Allgemeine Gelehrten Lexicon, vol. IV, Leipzig, 1751, astăzi deosebit de rară[2].

Cine a fost, aşadar, traducătorul lui Cantemir în limba germană în urmă cu peste 240 ani?

---

[1] Eveniment prezentat în premieră de *Magazin istoric*, nr. 1/1985.

În imagini: pagina de titlu a traducerii din 1745 în limba germană a scrierii învăţatului principe român şi vinietă din această ediţie.

[2] Am avut ocazia să o consultăm la „Herzog August Bibliothek" din Wolfenbüttel.

S-a născut la 30 noiembrie 1702 în localitatea Zell de lîngă Schweinfurt (R.F.G.), oraş liber imperial, cu o renumită, la vremea aceea, Academie, „Leopoldina". Aici J.L. Schmidt a urmat cursurile şcolii latine (1711-1720), plecînd apoi ca misionar la Jena şi, în continuare, la Halle. Ambele oraşe trăiau atunci revirimentul cultural produs de iluminismul timpuriu, marcat îndeosebi de spiritul şi ideile lui Christian Wolff[1]. După terminarea studiilor, J. L. Schmidt a devenit preceptorul fiilor contelui Löwenstein din Wertheim (Francken), care l-a luat sub protecţia sa. Sub influenţa ideilor lui Wolff, a început în aceeaşi vreme o nouă traducere a *Bibliei*, folosind termenii şi metodologia wolffiană. Încercarea sa echivala cu o inovare a gîndirii tradiţionale, deoarece Schmidt considera *Vechiul Testament* drept o istorie adevărată a poporului evreu, încercînd să transpună *Biblia* în limbajul datelor reale, istorice şi ale ştiinţelor naturii şi astronomiei.

În 1735, apăreau la Wertheim primele cinci cărţi ale *Vechiului Testament*, care au fost primite cu violente proteste, atît de cercurile bisericeşti cît şi de cele laice. Împotriva traducerii lui Schmidt au fost tipărite peste 100 scrieri, în care era condamnată îndrăzneala sa de a da o altă tălmăcire textelor biblice. J.L. Schmidt şi-a apărat punctul de vedere, publicînd, la rîndul său, şapte *Apologii* şi o culegere de texte, dezvoltîndu-şi argumentele cu privire la necesitatea traducerii libere şi critice a *Bibliei*, într-un limbaj simplu şi coerent.

La intervenţia Inchiziţiei şi a autorităţilor imperiale, traducerea lui Schmidt a fost interzisă, iar autorul întemniţat, în 1737. După un an de detenţie, a reuşit însă să evadeze, refugiindu-se în Olanda. De aici, a revenit în Germania, stabilindu-se, ascuns sub pseudonimul de Schröder sau Schröter, la Hamburg şi, apoi, la Altona, oraşe mai deschise curentelor de gîndire liberă. În această perioadă a tradus *Etica* lui Spinoza şi *Religia naturii* de Matthew Tindal. Tot acum a transpus în limba germană *Istoria Imperiului otoman* a lui Dimitrie Cantemir, după ediţia engleză (cea mai apropiată de original) a lui Nicholas Tindal. Versiunea sa a publicat-o în 1745, la Hamburg. Un an mai tîrziu, în 1746, J.L. Schmidt s-a stabilit la Wolfenbüttel ca matematician al Curţii şi „Pagenhofmeister" al ducilor de Braunschweig. Aici s-a stins din viaţă la 19-20 decembrie 1749, în vîrstă de 47 ani, lăsînd amintirea unei existenţe agitate, în slujba unor idealuri îndrăzneţe pentru vremea sa. Printre cei care l-au cunoscut şi preţuit s-a aflat şi scriitorul şi poetul G.E. Lessing (1729-1781), el însuşi gînditor iluminist, raţionalist, admirator al lui Spinoza.

Cunoscînd astfel personalitatea lui J.L. Schmidt, traducerea scrierii lui Cantemir în limba germană acum 241 ani capătă semnificaţii sporite. Este o alegere făcută de un spirit luminat a unei opere a marelui învăţat român, reprezentative pentru cercetarea istorică a vremii. Nu cunoaştem împrejurările în care Schmidt s-a apropiat de opera lui Cantemir, dar n-ar fi exclus ca această apropiere să se fi produs în vremea cînd el se afla în Olanda, respectiv în anii cînd Antioh Cantemir depunea eforturi pentru valorificarea şi difuzarea scrierilor tatălui său în apusul Europei. Se ştie, de altfel, că fiul fostului domnitor al Moldovei s-a oprit în 1732, pentru o scurtă perioadă de timp, în Olanda, cu intenţia de a tipări *Istoria Imperiului otoman* şi *Descrierea Moldovei*, din care a şi văzut lumina tiparului o hartă.

Spre deosebire de traducerea franceză — făcută după aceeaşi versiune engleză a lui N. Tindal, de care însă Joncquières s-a îndepărtat foarte mult — J.L. Schmidt s-a străduit să ofere cititorului de limbă germană o ediţie modernă a lucrării. De altfel, el îşi exprima, în prefaţa versiunii sale, mîhnirea că cel care a citit scrierea lui Cantemir în limba engleză nu-i mai recunoaşte spiritul în varianta franceză. În replică, Schmidt mărturisea că a vrut să realizeze o ediţie considerabil îmbunătăţită. În lipsa — pe care o deplîngea — a manuscrisului latin, el a verificat în mod riguros citatele lui Cantemir din limbile orientale, îngrijindu-se astfel şi de acurateţea filologică a scrierii.

Recomandînd cititorului de limbă germană opera lui Cantemir, J.L. Schmidt releva valoarea istorică deosebită a lucrării, faptul că aceasta punea în valoare izvoare proprii ale otomanilor, preţuind, totodată, buna cunoaştere de către Cantemir a limbilor străine şi grija pentru restabilirea adevărului referitor la trecutul Imperiului otoman.

Lucrarea lui Dimitrie Cantemir era, astfel, „o carte fără asemănare în domeniul ei", după cum o recomanda traducătorul german, în aceeaşi prefaţă. Ea reprezenta o contribuţie românească importantă la tezaurul cultural şi ştiinţific al epocii, apreciată ca atare în cele mai largi cercuri intelectuale din secolul XVIII şi pînă în vremea noastră. ■

---

[1] Christian Wolff (1679-1754), filozof idealist, reprezentant al iluminismului german. Ca adept moderat al dreptului natural, a preconizat idealul abstract al fericirii generale a oamenilor. A avut un rol important în răspîndirea cunoştinţelor din domeniul ştiinţelor naturii. Scrierea sa principală: *Logica sau cugetări raţionale despre puterile intelectului uman* (1712).

ASA VĂ PLACE ISTORIA?

APOLLODOR — HADRIAN

ÎN DISPUTĂ

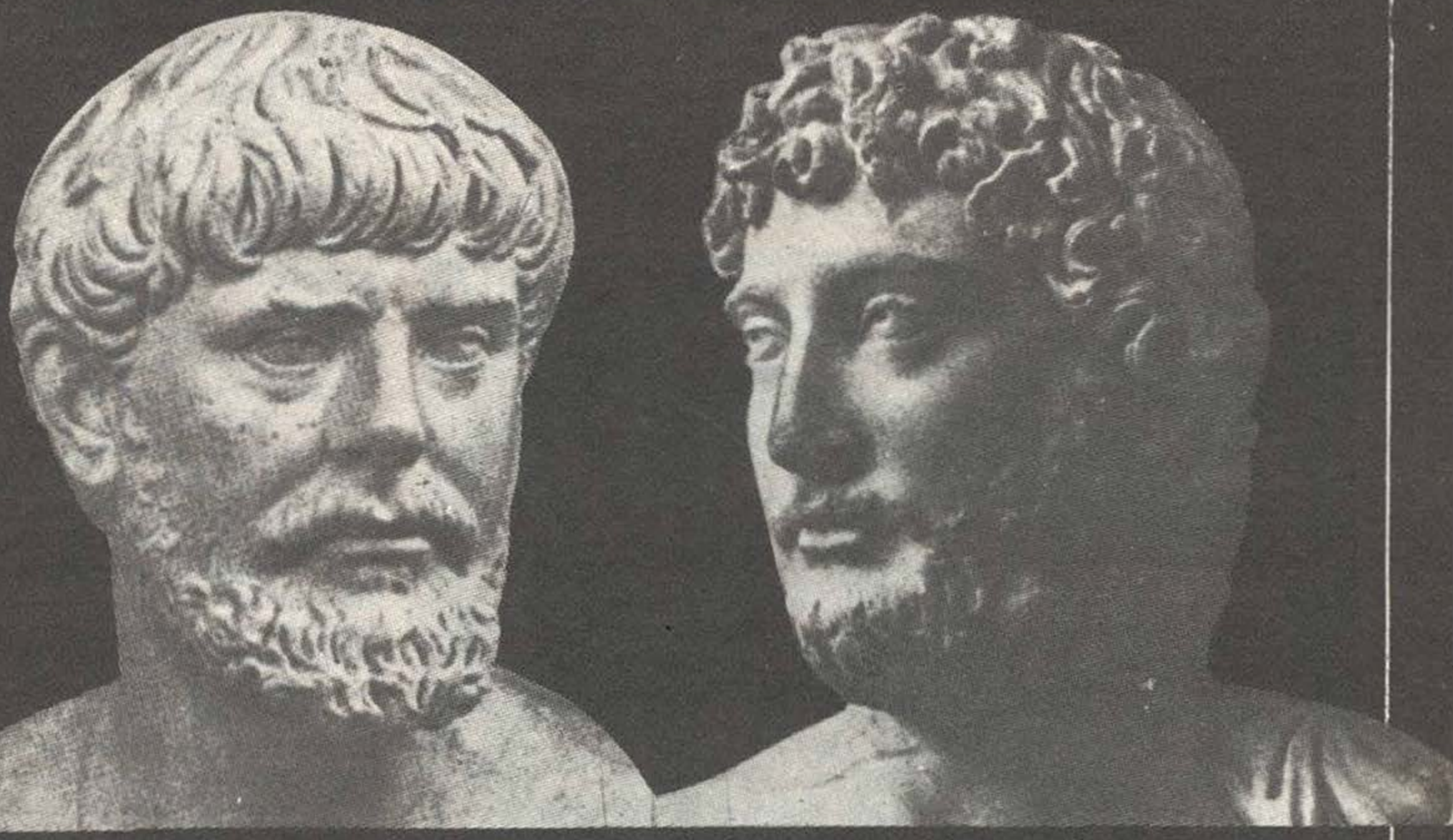

CRISTIAN MATEI

Imperiul roman ajunge în timpul lui Traian (98-117 e.n.) la apogeul său nu numai din punct de vedere teritorial, economic, politic și militar, dar și sub raport artistic și cultural. Activitatea constructivă fără precedent, lucrările arhitecturale monumentale — concretizate în numeroase edificii publice și private — aveau să impresioneze posteritatea într-un grad incomparabil mai înalt decît orice cucerire politico-militară.

Cercetătorii care au studiat domnia lui Traian au fost unanimi în a recunoaște în genialul inspirator al impresionantelor edificii ale vremii pe Apollodor din Damasc, apreciat drept unul dintre cei mai mari arhitecți ai antichității.

Urmașul lui Traian, Hadrian (n. 76 e.n., împărat între 117 și 138 e.n.) a continuat opera ilustrului său predecesor; orgoliul său nemăsurat avea să-l pună însă în conflict cu Apollodor, cezarul mizînd în soluționarea disputei artistice pe puterea absolută pe care i-o conferea purpura imperială, iar ca mijloc de încheiere a disputei alegînd lichidarea adversarului de idei. Gestul reprobabil al împăratului a aruncat o pată de neșters pe o domnie care, din alte puncte de vedere, a fost plină de importante realizări.

Între a opta minune a Antichităţii...

Apollodor, cea mai de seamă personalitate artistică a imperiului condus de Traian, s-a născut, probabil, în jurul anului 60 e.n. la Damasc, pe atunci oraş cu statut de colonie în provincia romană Siria. Crescut şi educat într-un mediu elenizat, în care elementele culturii greceşti se îmbinau armonios cu elementele tradiţionale ale culturii orientale, Apollodor a rămas puternic influenţat de cunoştinţele acumulate în anii tinereţii, cunoştinţe pe care le-a aplicat în arhitectura Romei, creînd un stil nou, punînd prin operele sale o pecete inconfundabilă în arta romană.

La scurtă vreme după urcarea pe tron a lui Traian, Apollodor a fost ridicat la gradul de general şi numit comandant al trupelor de geniu, calitate în care avea să fie din plin folosit în cele două războaie purtate împotriva dacilor în timpul cărora romanii au avut de înfruntat o rezistenţă înverşunată. Din momentul pregătirii şi declanşării acestora, pentru Apollodor a început o perioadă de creaţie fără egal, numele său fiind indisolubil legat, de acum înainte, de Dacia şi de operele create aici, sau pe care întîmplările de aici le-au inspirat. Descoperirea, la sfîrşitul deceniului şapte al secolului XX, a unei inscripţii care atestă săparea, în zona periculoasă pentru navigaţie a Cazanelor, a unor canale paralele cu fluviul, acestea făcînd parte din amplul program de pregătire a războaielor dacice, confirmă aluziile lui Pliniu (*Epistolae*, VIII, 4), la astfel de lucrări genistice de amploare, la originea cărora s-a aflat, fără îndoială, generalul-arhitect. Scenele Columnei, care se referă la primul război dacic (101-102 e.n.), acordă un spaţiu larg ilustrării construcţiilor genistice, fapt care a determinat pe numeroşi istorici să afirme că Dacia a fost cucerită în egală măsură cu spada şi cu lopata. Tot de Dacia este legată şi cea mai impunătoare operă arhitecturală a timpului: Podul lui Apollodor de la Dunăre. În lungime de 1134,90 m, construcţia a stîrnit admiraţia fără margini a contemporanilor care au văzut în ea nu numai cea mai importantă lucrare de acest gen, ci, mai mult, „le întrecea pe toate celelalte rămase din timpul lui Traian" (Dio Cassius, *Istoria romană*, LXVIII, 13). Răscoalele dacilor, după moartea lui Traian, una din dovezile elocvente ale continuităţii populaţiei autohtone în Dacia, a determinat pe Hadrian să dărîme suprastructura podului, „îngrijorat ca nu cumva barbarii, după ce vor fi doborît posturile de pază, să găsească trecere lesnicioasă pe aici pentru a invada Moesia...", cum spune Dio Cassius. Imaginea podului avea să supravieţuiască însă peste timp, în descrierile anticilor şi pe numeroasele emisiuni monetare ce i-au fost consacrate, iar structura de bază avea să înfrunte veacurile ajungînd, chiar dacă fragmentar, pînă în zilele noastre.

Cînd, după cel de-al doilea război dacic, armele au tăcut, Muzele au prins din nou grai, inspirînd lui Apollodor şi lui Traian grandioasele construcţii din centrul Romei. Între împărat şi arhitect se statornicise de-a lungul timpului o prietenie caldă, întemeiată pe relaţii în care încrederea şi respectul reciproc constituiau o trainică bază. În lungile ore petrecute împreună, cei doi au gîndit şi proiectat Forul şi Columna, Termele, Odeonul şi Gimnaziul, lui Apollodor revenindu-i sarcina de a transpune în viaţă toate aceste opere, sarcină de care s-a achitat cum numai el putea să o facă.

Imagine de pe Columna traiană — istorie în piatră a aprigelor confruntări daco-romane

În p. 29: *constructorul Columnei, arhitectul Apollodor din Damasc şi adversarul său, împăratul Hadrian*

...şi pictura pe dovleci

În anturajul împăratului se afla la acea vreme şi Hadrian, rudă apropiată a lui Traian, nepot de văr şi căsătorit cu Vibia Sabina, nepoata sa de soră. Rămas orfan de la zece ani, Hadrian a primit drept tutori pe Acilius Attianus şi pe Traian, care, odată ajuns împărat, avea să-l numească în anul 98 e.n., anul urcării sale pe tron, comandant de legiune. Viitorul împărat a primit o educaţie deosebită din partea dascălilor săi greci.

Avînd înclinaţii spre pictură, sculptură, medicină, filosofie şi geometrie, Hadrian pretindea „că nimic din domeniul vieţii în timp de pace, nimic din arta războiului nu-i este străin...“ Toate sursele antice, Spartianus, Aurelius Victor, la care se adaugă Dio Cassius, citat mai sus, sînt de acord în a afirma multitudinea sa de preocupări. Înclinaţiile artistice şi preocupările pentru cultura greacă aveau să-i aducă din partea adversarilor politici, care îl comparau cu Nero, porecla de *Graeculus*, micul grec. Energic, inventiv, muncitor, cinstit, mărinimos adeseori, cu o largă deschidere spre cultură, Hadrian era măcinat totuşi, nu arareori, de ambiţii şi gelozii ce ţinteau în cei ce îl depăşeau într-un domeniu sau altul al artelor pe care considera că le stăpîneşte deplin.

Făcînd parte amîndoi din statul major al lui Traian în timpul războaielor pentru cucerirea Daciei, atît Apollodor cît şi Hadrian avuseseră timp suficient să se cunoască unul pe altul şi să-şi evalueze forţele artistice. Cu circa şaisprezece ani mai în vîrstă decît viitorul împărat, Apollodor ajunsese în această perioadă la o deplină maturitate de creaţie. Poate chiar de atunci data rivalitatea dintre Apollodor şi Hadrian, rivalitate pe care atitudinea fermă a celebrului arhitect faţă de încercările de imixtiune ale lui Hadrian în problemele tehnice, o adîncise. Dio Cassius, motivînd ranchiuna pe care o resimţea Hadrian pentru Apollodor, povesteşte următoarele: în timpul discutării unui proiect oarecare, Hadrian a încercat să intervină cu o părere personală, primind din partea lui Apollodor — de faţă aflîndu-se şi Traian — următoarea replică: „Mai bine du-te şi pictează dovleci, căci la ce discutăm noi nu te pricepi“. Pe atunci se întîmpla ca Hadrian să facă mare caz de o astfel de preocupare. Să fi uitat cel astfel admonestat afrontul primit de faţă cu imperialul său tutore? Cunoscînd firea orgolioasă a viitorului împărat, răspunsul nu poate fi decît negativ. Cu toate acestea, moartea lui Traian şi deci dispariţia celui care îl ocrotea pe arhitect, nu a avut urmări imediate. Apollodor va lucra de acum înainte pentru Hadrian, dar va fi ţinut departe de marile proiecte de construcţie, lui revenindu-i sarcina să scrie o lucrare despre arta asediului *Poliorketica*, comandată de însuşi împăratul. În noile condiţii, viaţa arhitectului trebuie să fi fost umbrită de regretul pentru pierderea marelui său prieten şi ocrotitor, precum şi de marea nemulţumire a celor frustraţi de posibilitatea de a da măsura adevăratei lor capacităţi şi valori.

Să fi fost aceasta o pedeapsă imperială pentru „episodul cu dovlecii“?

Cînd orgoliul e rănit

Cu trecerea timpului, purpura imperială influenţa din ce în ce mai mult vanitatea împăratului. Poate de aceea pînă şi apropiaţii săi, cu toate că ştiau că se bucură de augusta-i apreciere, căutau să-l menajeze şi să se menajeze, evitînd să-l contrazică în discuţiile pe teme artistice, literare sau filosofice, renunţînd să-şi susţină ideile ce nu se potriveau cu cele ale împăratului. Spartianus *(Historia Augusta Hadrianus*, 15) povesteşte că filosoful Favorinus, unul dintre cei mai apreciaţi de împărat, răspundea prietenilor săi miraţi că, deşi avea dreptate, nu îl contrazisese pe Hadrian: „Nu mă sfătuiţi bine, prieteni, dacă nu-mi îngăduiţi să-l cred mai învăţat decît toţi, pe cel ce are în puterea sa treizeci de legiuni“.

Şi totuşi, acelaşi Hadrian era în stare să nu se supere dacă cineva îi venea în ajutor într-o „anume împrejurare, chiar în pofida opiniilor ce le avea“. (Dio Cassius) El însuşi de o mare spontaneitate, Hadrian ştia să aprecieze chiar şi replicile mai aspre, dacă erau de spirit. Tot Dio Cassius povesteşte cum împăratul, după ce refuzase să asculte cererea unei femei întîlnită pe stradă, spunîndu-i tăios: „n-am timp!“, se oprise şi o ascultase după ce a auzit replica acesteia: „atunci nu mai domni!“.

Vrînd să-i dovedească lui Apollodor că şi fără aportul său se puteau înălţa monumente grandioase, Hadrian i-a trimis arhitectului proiectul templului zeiţei Venus, pe care îl lucrase singur, întrebîndu-l mai mult formal — deoarece era sigur de exactitatea proiectului — dacă acesta era bine întocmit. Dio Cassius — relatînd acest episod — afirmă că Apollodor i-a răspuns „în scris“, „fără ocolişuri“, adăugînd observaţii întemeiate care desfiinţau punct cu punct întregul proiect. Răspunsul nu era lipsit nici de o notă de ironie— dacă este să-i dăm crezare lui Dio Cassius — Apollodor apreciind că, alături de alte neajunsuri, statuile din interior sînt atît de mari încît dacă „zeiţele s-ar scula şi ar voi să plece, nu ar putea ieşi“. Era, se pare, mai mult decît putea suporta împăratul, cu atît mai mult cu cît îşi dădea seama de greşeala săvîrşită şi de imposibilitatea de a o repara fără a se compromite.

După cum observa istoricul britanic S. Perowne, este puţin probabil ca execuţia lui Apollodor să fi urmat imediat acestui incident; arhitectul avea să guste mai întîi din cupa amară a exilului, cu atît mai greu cu cît nici nu putea lucra. Să fi scris în această grea perioadă monografia Podului de la Dunăre, lucrare ce nu a ajuns pînă la noi? Din păcate nu o vom şti niciodată. Gîndul că Apollodor continua să existe şi poate să critice lucrările împăratului, va fi tulburat în asemenea măsură ceasurile de tihnă ale acestuia, încît climinarea fizică a adversarului de idei îi va fi părut lui Hadrian singura cale posibilă pentru a-şi salva orgoliul.

Ucis pentru vina de a-şi fi iubit prea mult meseria şi pentru cinstea sa, mai puternică decît teama de represalii, Apollodor avea să trăiască, prin operele sale, dincolo de ceasul în care porunca augustului său adversar îi curma firul vieţii, demonstrînd, încă o dată, că geniul uman dăinuie mai presus de imperii şi cuceriri.

LETOPISEȚUL BUHUȘESC

(Urmare din p. 14)

fata lui Constantin Ciobanu postelnicul, are pe Toader, pe Cozma, egumen la Bogdana și o fată, Alexandra. Fata cea mai mare a lui Alexandru Buhuș, *Maria*, era măritată după Dumitrașcu Ursachi, sulger[1] și stolnic cu care a avut 3 feciori, Vasile, Gheorghe și Varlaam călugărul, și o fată Catrina, măritată cu Constantin Silion medelnicerul. Fata cea mai mică, *Catrina*, se mărită în 1690 cu Gheorghiță, paharnic și spătar, care urmează pe Cantemir în Rusia. Are o singură fată, care ia pe Toader Carp medelnicerul.

Hatmanul Alexandru reprezintă apogeul Buhușeștilor. Nici unul dintre feciorii și ginerii săi nu s-a mai putut ridica în primele rînduri. Neculce vedea în această decădere a urmașilor pedeapsa dumnezeiască pentru pîra nedreaptă a lui Antonie Ruset.

Acesta este personajul pentru care autorul Izvodului arată o așa de vădită preferință. Comparînd acum ceea ce ne spune despre el cu ccea ce știm din alte izvoare, constatăm două lucruri: a) În Izvod nu se expune întreaga carieră a hatmanului, ci se stăruiește numai asupra momentelor celor mai însemnate din activitatea sa militară; b) În afară de întîmplările de la Domnești, care sînt povestite amănunțit și exact, celelalte fapte de arme ale hatmanului, îndeosebi de la Epureni și punerea lui în hătmănie din ordinul pașei și prinderea cazacilor, în timpul expedițiunii Cehrinului din 1676, sînt neexacte, fiind culese din tradiție și îmbrăcate în haina legendei. Încheierea care se impune este că Izvodul *nu a fost scris din ordinul și supt controlul hatmanului, ci este opera unui admirator al lui, care nu-l cunoscuse mai deaproape decît în domnia a treia a lui Gheorghe Duca.* ■

[1] Sulger sau sluger, dregător însărcinat cu aprovizionarea cămării domnești.

CLIO ZÎMBEȘTE

După o bătălie victorioasă, cîțiva soldați gasconi se lăudau cu faptele lor de vitejie săvîrșite pe cîmpul de luptă.

— Eu singur am doborît 20 dușmani, a spus primul.

— Eu am ucis mai mulți și am luat și doi generali prizonieri, a intervenit un altul.

— Iar eu, a afirmat un al treilea, am lichidat vreo 50, am pus pe fugă trei escadroane și le-am luat toate drapelele...

— Dar tu?, a fost întrebat al patrulea, un bărbat foarte voinic, dar care tăcea îngîndurat.

— Eu? Păi, eu am fost... omorît!

●

Celebrul om politic, scriitor, orator și filozof roman Marcus Tullius Cicero (106-43 î.e.n.) spunea despre contemporanul său Canius Revilius, care a fost consul doar o singură zi:

— Am avut un consul foarte vigilent: n-a dormit măcar o singură noapte pe timpul consulatului său!

●

Regelui Prusiei Frederic cel Mare (1712-1786) i s-a adus la cunoștință că un oarecare l-a vorbit de rău.

— Defăimătorul acesta, a întrebat regele, are 100 000 oameni?

— Nici vorbă, Sire...

— Atunci nu pot să-i fac nimic; dac-ar fi avut și el 100 000 soldați, i-aș fi declarat război...

●

O doamnă din înalta societate l-a întrebat odată pe marele istoric Nicolae Iorga:

— Dumneavoastră, domnule profesor, care știți atîtea, n-ați vrea să-mi spuneți care este deosebirea dintre *timp* și *eternitate?*

— Fără îndoială, doamnă, eu aș putea și aș avea tot *timpul* să vă explic, dar dumneavoastră nu v-ar ajunge o *veșnicie* ca să înțelegeți!

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Din creația de factură istorică a lui Gheorghe M. Tattarescu (în planșa 1, portretul artistului executat de pictorul A. Strixner): a) Țăranul de la Dunăre, compoziție inspirată de o legendă (consemnată și de La Fontaine), conform căreia, după ocuparea Daciei de către romani, un țăran dac s-a dus pe jos la Roma să protesteze în fața Senatului împotriva abuzurilor săvîrșite de cuceritori; b) Cozia, ctitoria... c) Marelui voievod Mircea, d) Cetatea lui Vlad Țepeș de la Poienari; e) Neagoe Basarab la Curtea de Argeș; f) Lupta din Dealul Spirii de la 13 septembrie 1848; g) Nicolae Bălcescu; h) Detaliu din compoziția **Unirea Principatelor (Inspirat din subiecte naționale,** p.36)

ALBUM ISTORIC ROMÂNESC

G. Tattarescu

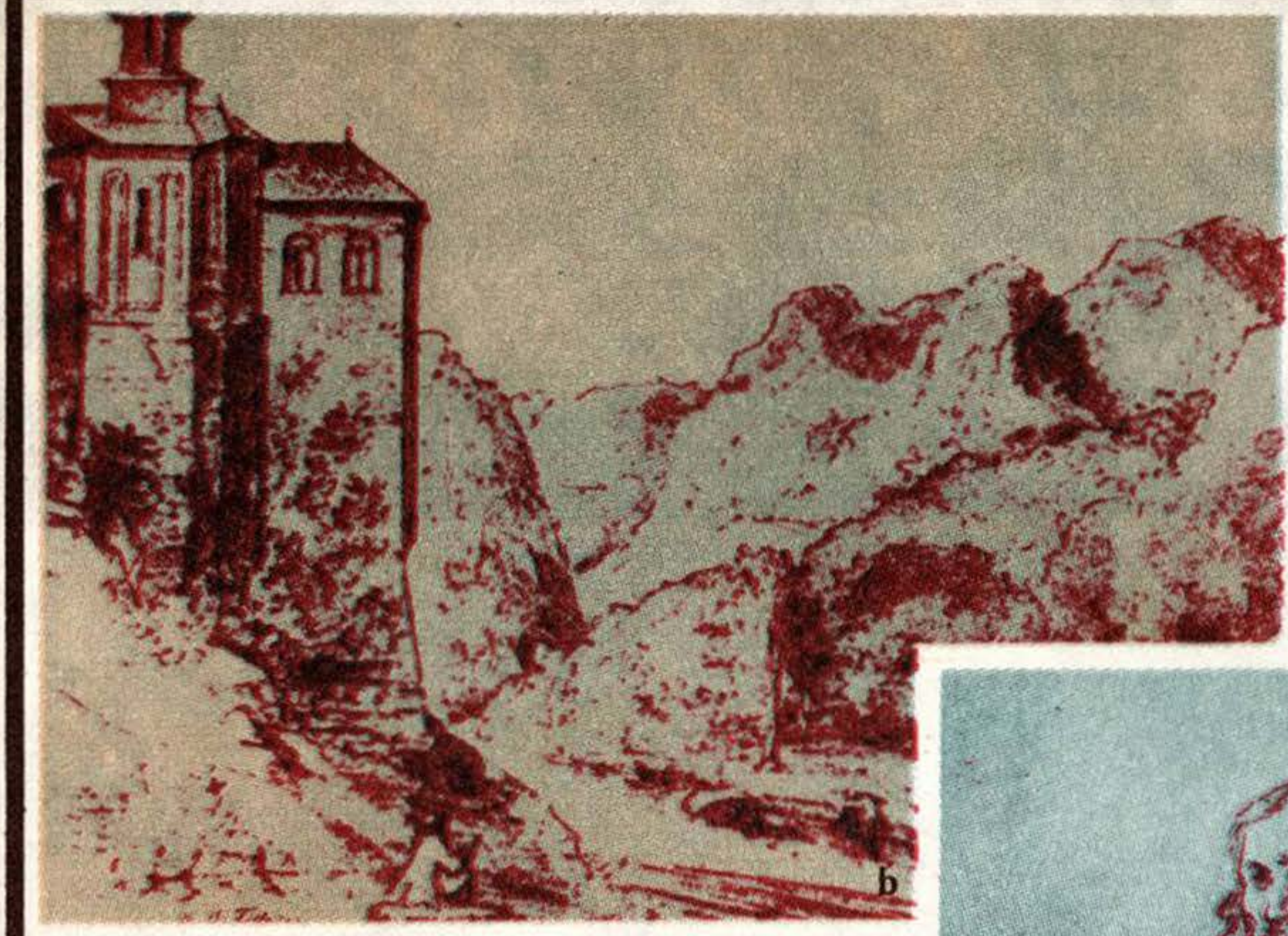

b

c

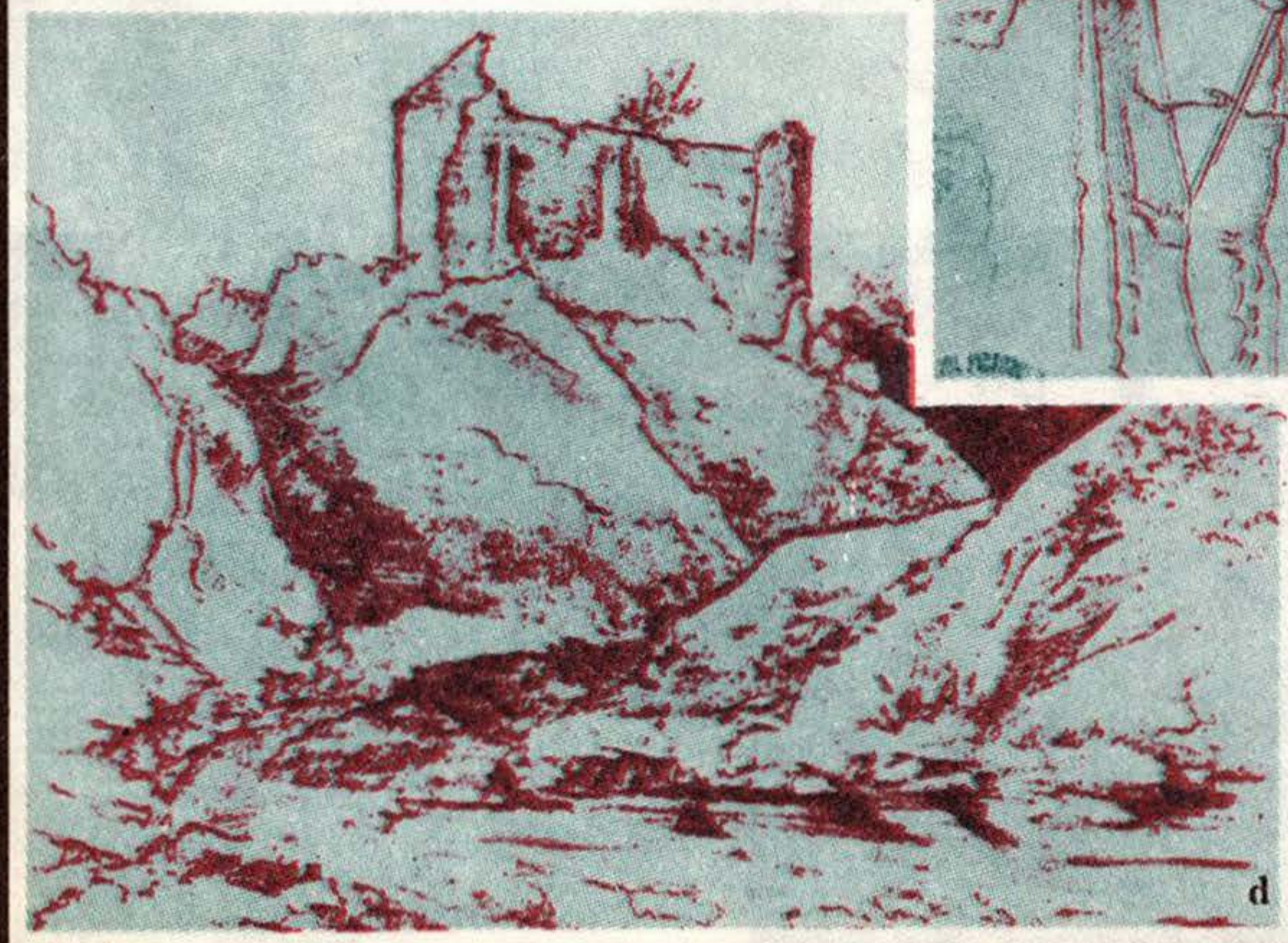

d

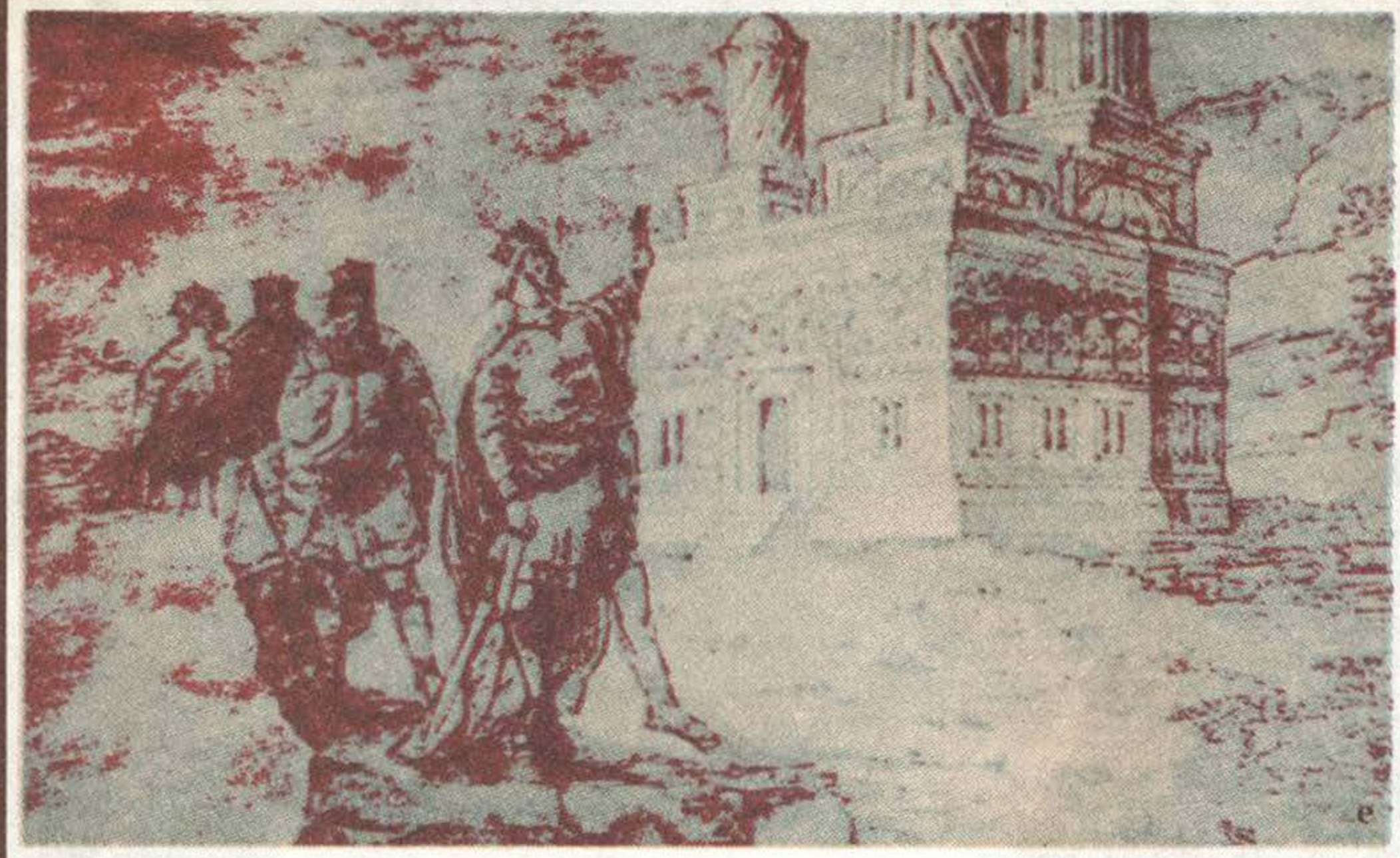

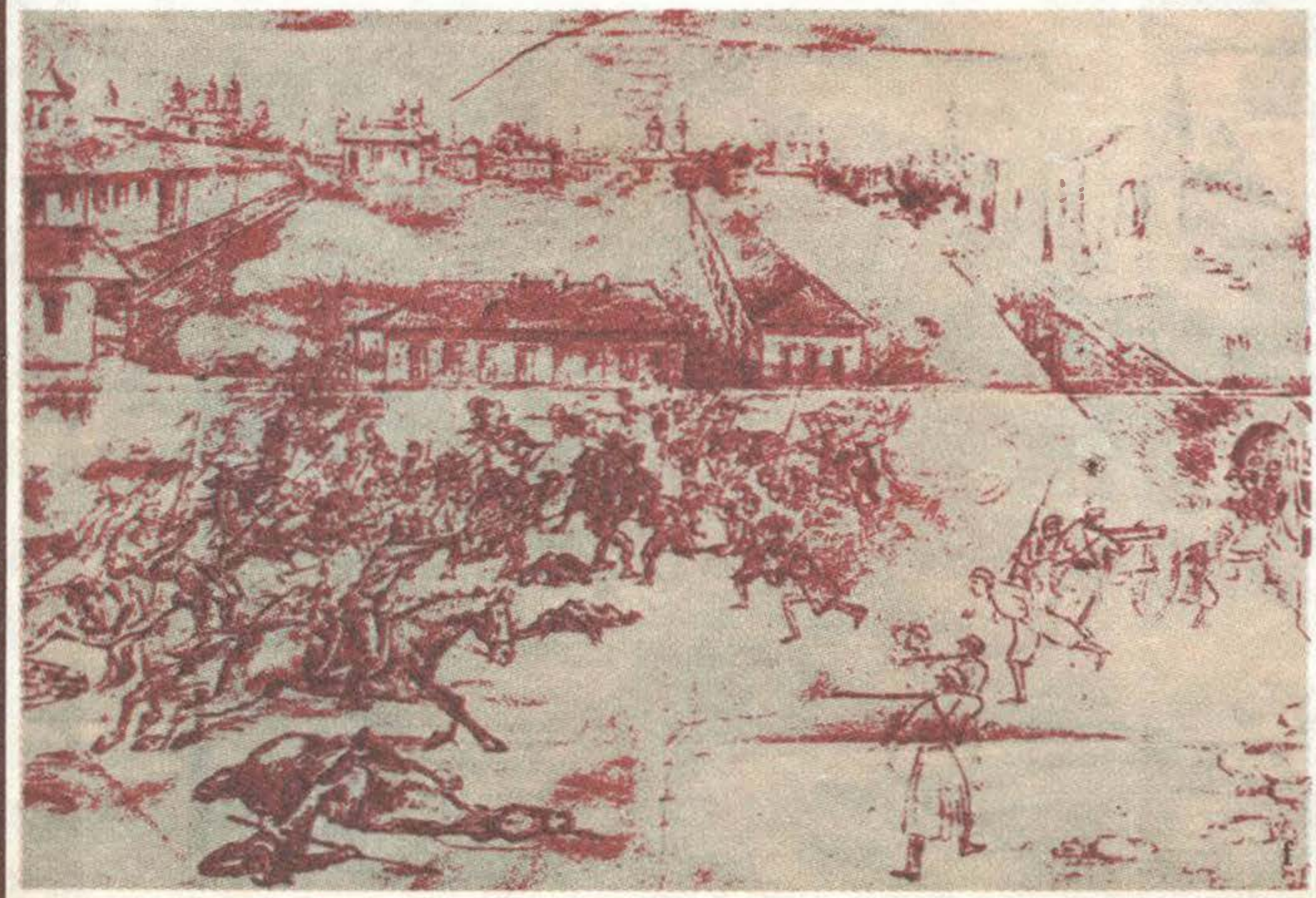

g

h

PE URMELE STRĂMOŞILOR (XVI)

ION POPESCU-PUTURI

De mii şi mii de ani, Marea Neagră a constituit una din cele mai ospitaliere mări, în pofida numelui de „neprimitoare" (axcynos) pe care i l-au dat vechii greci (neînţelegînd exact termenul iranian axsena = vineţie).

Mărturie a acestei ospitalităţi sînt statele care din cele mai vechi timpuri au înflorit de jur împrejurul ţărmurilor sale, întreţinînd între ele strînse legături economice, politice şi culturale; statul geto-dacilor la Carpaţi şi Dunăre, al tracilor în Peninsula Balcanică, regatul Pontului în partea de nord-est a Asiei Mici, legendara Colchidă (unde argonauţii ar fi plecat să caute Lîna de Aur), apoi Albania şi Iberia la poalele Caucazului, Bosporul cimerian — în peninsula Crimeea şi în teritoriile din jurul Mării de Azov, numită, în antichitate, lacul Meotic.

Grecii, cînd au început să navigheze în apele mării Pontice (cum mai este adesea numită Marea Neagră), au întemeiat numeroase cetăţi ce menţineau strînse legături politice şi comerciale cu popoarele pe al căror teritoriu obţinuseră găzduire. Este semnificativă în acest sens colaborarea ce s-a statornicit între părţi aracizi şi greci, încă de la constituirea acestui mare imperiu al Antichităţii. Revolta Arsacizilor împotriva Seleucizilor în anul 250 î.e.n. s-a desfăşurat cu sprijinul grecilor din cuprinsul vitregului imperiu, suveranii parţi instituindu-se pe monede „regi ai regilor" şi „filoleni" pentru a sublinia, pe de-o parte, însemnătatea puterii lor şi, pe de alta, buna colaborare statornicită cu grecii din cuprinsul imperiului. Această colaborare avea avantaje atît pentru suveranii parţi şi ai celorlalte state, cît şi pentru negustorii greci. Aceştia din urmă beneficiau de protecţie pentru desfăşurarea activităţii lor meşteşugăreşti şi comerciale şi la rîndul lor contribuiau la dezvoltarea economică a statelor care le acordau protecţie. În acelaşi timp, ei duceau, în cele mai îndepărtate colţuri ale Lumii vechi — la Milet şi Halicarnas, în Fenicia şi Egipt, în peninsula Iberică şi în Galia — date şi informaţii despre lumea pontică. Cărăuşi ai mărfurilor pe mare, negustorii greci erau, în egală măsură, mesageri de idei politice şi culturale — ceea ce explică în bună parte locul important pe care el l-au avut în cadrul statelor şi formaţiunilor statale existente în diversele părţi ale Pontului Euxin: astfel, în regatul Pontului, cu deosebire în vremea lui Mithridate Eupator, limba greacă se vorbea curent, mai ales în cercurile înalte ale aristocraţiei şi în lumea oraşelor. Tot în greceşte erau formulate inscripţiile de monede. La curţile regale ale acestor state activau mulţi dregători greci. Astfel în lumea geto-dacică, încă de pe vremea lui Dromichete, la curte erau folosiţi numeroşi dregători greci. Sînt cunoscute, de asemenea, soliile întreprinse de Acornion din Dionysopolis în numele tatălui lui Burebista şi apoi ale lui Burebista însuşi.

În regatul Bosporului se aflau, de asemenea, mulţi dregători şi funcţionari greci, proveniţi din lumea de negustori şi meşteşugari din cetăţile Pantikapaion (ajuns chiar capitală a regatului bosporan), Olbia (numită şi Miletopolis) ş.a.

În lumea antică existau multe regiuni ce purtau aceeaşi denumire. Astfel, exista o Albanie pe ţărmul caucazian al Mării Negre şi o alta pe coasta apuseană, a Adriaticii. Tot în Caucaz era o Iberie (Iviria de azi), Iberia numindu-se însă şi peninsula din extremitatea vestică a Europei. Existau, de asemenea, două Bosporuri. Unul era strîmtoarea ce făcea legătura între Marea Neagră şi Hellespont (Marea de Marmara) şi care, pentru că se găsea în vecinătatea Traciei, era cunoscut îndeobşte sub numele de Bosporul tracic. Peste această strîmtoare s-a întins celebrul pod de vase, pe care în anul 514 î.e.n. a trecut puhoiul de oşteni ai regelui Darius, apreciat de Herodot că se ridica la 700 000 oameni. Strîmtoarea ce făcea legătura între Marea Neagră şi Marea de Azov era numită, de ase-

PROSAPIA REGIA MITHRIDATIS EUPATORIS.

PHARNACES
Rex Bosphori.
anno V. C. 691.

DARIUS DYNAMIS nupta Asandro,
Rex Ponti. Scribonio, Polemoni.

Ejusuxor Anonyma nupsit Cotvi Thraciæ deinde Armeniæ Regi.

MITHRIDATES
Rex Ponti.

MITHRIDATES
Rex Bosphori,
mortuus sub Galba
anno V.C.821.

COTYS

menea, Bosporul (dovadă a unităţii culturale între popoarele pontice). Cu timpul, numele acestei strîmtori a început a fi acordat întregului teritoriu din jur; şi pentru că acest teritoriu se afla în apropierea pămînturilor locuite de cimmerieni, a început a fi numit — pentru a-l deosebi de celălalt Boapor — Bosporul cimerian.

Către anul 480 î.e.n. — după expediţia întreprinsă de Darius, fiul lui Histaspe, în pămînturile sciţilor — aşezările din Bosporul cimerian s-au reunit într-un stat condus de dinastia Archaianactizilor. În anul 438 î.e.n., puterea a trecut în mîna lui Spartokos I, care a înlăturat dinastia Archaianactizilor, punînd bazele unei noi dinastii, a Spartokizilor. Ultimul reprezentant al acestora, Paairisades V — în faţa răscoalelor repetate din interiorul ţării, combinate cu presiunile sciţilor — a pus ţara (în anul 115 î.e.n.) sub protecţia regelui Pontului, Mithridate VI Eupator. Astfel, regatul Bosporului s-a reunit sub acelaşi sceptru cu cel al Pontului, Mithridate făurind în jurul Mării Negre o mare putere politică şi economică.

În Istoria Naturală, Pliniu cel Bătrîn, deo menţionat de Jean Foy Vaillant în lucrarea sa intitulată Achemenidarum imperium sive Reg[n]um Ponti, Bosphori et Bithyniae historia, face o completă prezentare a acestui vast teritoriu subliniind strînsele legături stabilite între popoarele de aici: „Apoi [urmează] o mare întinsă, Pontul Euxin, numită odinioară Axeinus, [mare ce] îmbrăţişează pămînturi care se pierd în depărtare. Ea intră adînc în maluri şi de ambele părţi, la capete, se încovoaie înapoi pe o întindere atît de mare, încît are întocmai forma unui arc scitic. La mijlocul îndoiturii se leagă cu intrarea în Lacul Meotic. Deschizătura aceasta se numeşte Bosporul cimerian şi are o lăţime de două mii cinci sute de paşi. Iar între cele două strîmtori, Bosporul tracic şi cel cimerian, sînt în linie dreaptă cinci sute de mii de paşi, cum afirmă Poliblu. Circumferinţa întregului Pont este de două milioane o sută cincizeci de mii de paşi, după cum susţine Varro şi aproape toţi [autorii] cei vechi. Cornelius Nepos adaugă trei sute cincizeci de mii [de paşi]; Artemidor o ridică la două milioane nouă sute nouăsprezece mii; Agrippa la două milioane cinci sute patruzeci de mii, iar Mucianus la două milioane patru sute douăzeci şi cinci de mii. Tot aşa şi în privinţa coastei europene. M. Varro o măsoară în felul următor: de la intrarea în port [Bysantion][1] pînă

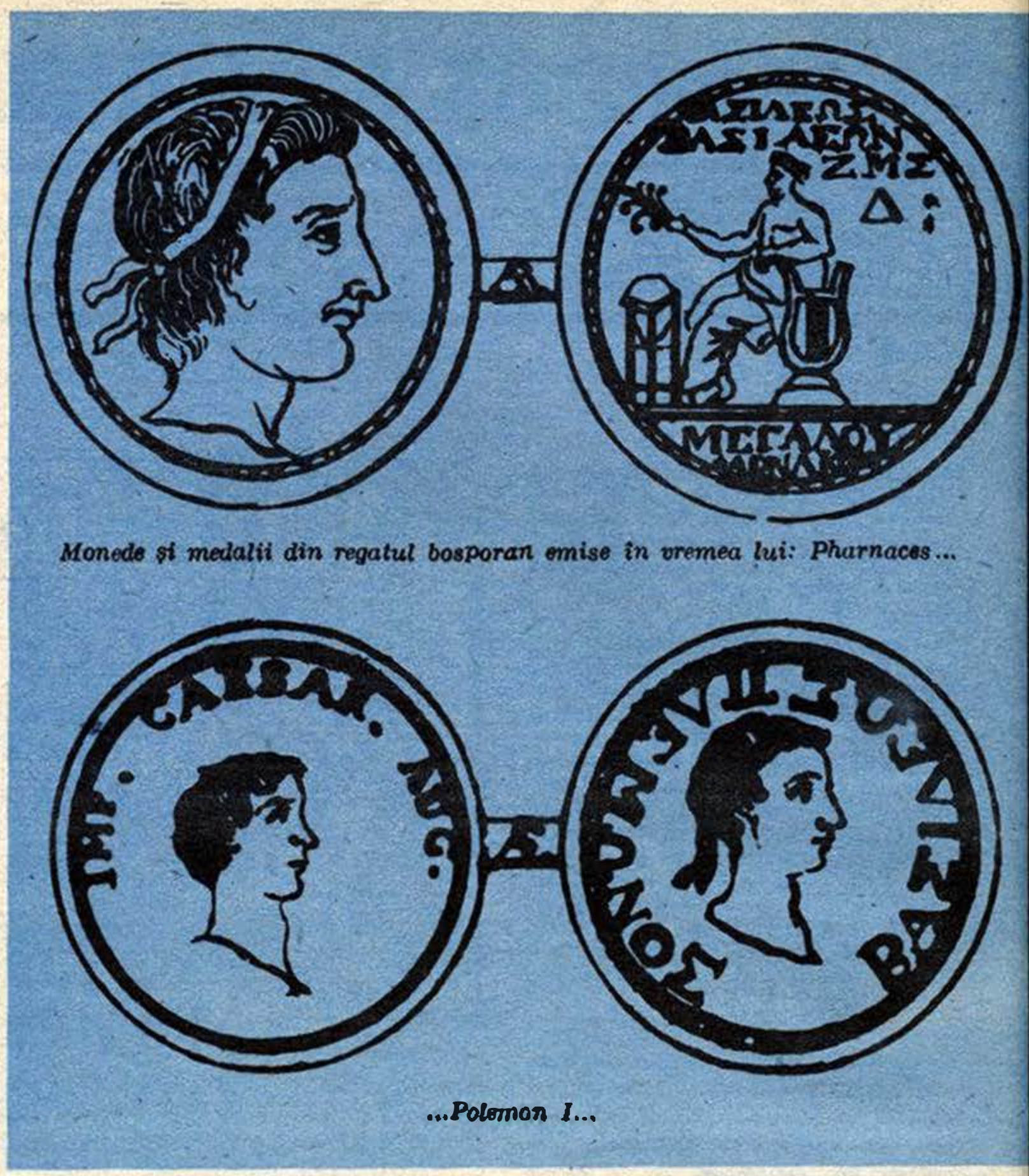

Monede şi medalii din regatul bosporan emise în vremea lui: Pharnaces...

...Polemon I...

la Apollonia, o sută optzeci şi şapte de mii de paşi; tot atîta pînă la Callatis; pînă la gura Istrului, o sută douăzeci şi cinci de mii; pînă la Boristene două sute cincizeci de mii; pînă la Chersones, oraşul heracleoţilor, trei sute şaptezeci şi cinci de mii de paşi; pînă la Panticapacum, pe care unii îl numesc Bospor, oraşul cel mai îndepărtat pe coasta Europei, două sute douăzeci şi cinci de mii"; Erau astfel indicate distanţele între principalele etape ale navigaţiei pe Marea Neagră, care în acea perioadă constituia — cum se ştie — cea mai lesnicioasă legătură între diferitele regiuni din această zonă.

Asupra legăturilor economice statornicite între diferitele regiuni pontice o ilustrativă mărturie a marelui orator al Antichităţii, Demostene: „Ştiţi, fără îndoială, — afirma el într-unul din celebrele discursuri adresate concetăţenilor săi, discursuri păstrate sub numele de Filipice — că noi [atenienii] folosim grîu importat mai mult decît toţi oamenii. Cantitatea de grîu adusă din Pont este mai mare decît tot ceea ce vine din celelalte porturi comerciale şi nu trebuie să ne mire. Lucrurile se petrec astfel nu numai pentru că acest ţinut produce cea mai mare cantitate de grîu, dar şi pentru că Leucon, domnitorul de acolo [este vorba de Leucon, regele Bosporului cimerian între 393 şi 353 î.e.n.] a iertat de impozit pe cei ce transportă grîne la Atena".

Rodnicia în grîu şi în alte produse agrare a ţinuturilor din jurul Pontului Euxin a fost remarcată şi de alţi autori.

Astfel, relatînd expediţia nord-dunăreană a lui Alexandru în Cîmpia Dunării, Flavius Arianus[2] (de asemenea, menţionat de J.F. Vaillant) arată că spicele de grîu din teritoriul geţilor erau mult mai înalte decît statura unui om şi trebuiau culcate la pămînt cu lăncile, pentru a fi străbătute.

Această bogăţie a stimulat de timpuriu tendinţele cotropitoare ale unor puteri. În primul rînd ale Imperiului roman — ceea ce a determinat o îndîrjită luptă de eliberare din partea popoarelor din această zonă, fie sepa-

---

[1] Numărîndu-se printre cele mai vechi oraşe ale Antichităţii, întemeiat în anul 667 î.e.n., cu numele de Bysantion, Bizanţul, cum este îndeobşte cunoscut, a avut una din cele mai spectaculoase evoluţii. În sec. V î.e.n. a făcut parte din Confederaţia atenlană, numindu-se, după numele soţiei lui Pericle, Aspasianopolis. Ulterior, oraşul a revenit la vechiul său nume şi a ajuns un important centru al comerţului maritim în Marea Neagră şi în Mediterana orientală. În sec. III-II î.e.n., oraşul a întreţinut strînse legături cu regatul Bithyniei; ulterior, a intrat sub stăpînirea romană, în cadrul căreia a evoluat treptat, înscriindu-se printre cele mai bogate şi puternice oraşe. Împăratul Constantin cel Mare i-a desemnat capitală a întregului Imperiu roman, dîndu-i numele Constantinopol. După anul 395 a devenit capitala Imperiului roman de răsărit. În pofida numelui Constantinopol, localnicii i-au spus după vechea denumire, Bizanţ, denumire ce s-a extins apoi şi asupra întregului imperiu de răsărit. După prăbuşirea acestuia şi ocuparea oraşului de către otomani, sub numele Istanbul, ca reşedinţă a sultanilor, a continuat să joace un rol deosebit de important în întreaga viaţă politică, economică şi culturală a Europei răsăritene şi a Asiei Mici.

[2] *Magazin istoric*, nr. 4/1979

rat, fie în alianţă între două sau mai multe regate. Cu unul din aceste momente, din vremea domniei lui Pharnaces, fiul lui Mithridate VI Eupator, începe şi savantul francez Vaillant istoria regatului bosporan.

Cum am arătat în numărul precedent[1], după moartea lui Mithridate, regatul Pont a fost vremelnic desfiinţat, familia Mithridaţilor (descendentă din Darius al lui Histaspe) rămînînd stăpînă numai asupra regatului bosporan prin fiul lui Mithridate, Pharnaces. Pe monedele emise în vremea sa (ce au, de asemenea, legenda în limba greacă), Pharnaces se intitulează „rege al regilor, marele Pharnaces", titulatură ce aminteşte de aceea a Arsacizilor ce domneau peste parţi, cu care familia domnitoare din Pont şi Bosfor se înrudea îndeaproape. Pharnaces s-a considerat moştenitor al ambelor regate — Pont şi Bosfor: pe monedele din vremea sa se află înscris anul de la întemeierea erei mithridatice (e dată cu domnia lui Mithridate II).

Urmaşul său la tron a fost Asander (47-17 î.e.n.), după a cărui domnie Bosporul şi Pontul au fost din nou reunite sub autoritatea aceleiaşi familii — prin Darius, fiul lui Pharnaces. Urmaşa lui Darius la tronul ambelor regate a fost Dynamis — soţia sa.

Peste ambele regate a domnit şi Polemon I (14–8 î.e.n.), iar după moartea acestuia, domnia Bosporului a fost preluată de regina Pythodoris. Această succesiune a inaugurat un moment important în istoria regatului bosporan, căci noua regină era soţia fostului rege al Traciei, Cotiso. După ce, prin Mithridate Eupator şi Pharnaces, regatul Bosporului realizase o uniune personală cu regatul Pontului din sud-estul Mării Negre, acum, prin urcarea pe tron a unei dinastii venite din Tracia, Bosporul realiza o uniune personală cu un alt regat riveran Mării Negre. Şi legăturile cu teritoriile din jurul Mării Negre nu s-au oprit aici. Pythodoris era de origine din Cappadocia, fiind fiica regelui Archelaos, ce domnise asupra acestui ţinut din Asia Mică. Cappadocia era, de asemenea, o regiune din sudul Mării Negre, locuită de un popor înrudit cu cel de la Dunăre şi Carpaţi. Pe monedele emise de regina Pythodoris, ea se intitula însă Basilissa Pytho Cotyos (conjux) (regina Pytho[doris] [soţia] lui Cotiso).

Vreme de aproape jumătate de veac, domnia Bosporului a alternat între regi proveniţi din Pont şi regi proveniţi din Tracia. Un moment deosebit de important s-a petrecut în anul 45 e.n., an marcat de revolta antiromană condusă de Mithridate VII. Înrudit familia acestuia rezida în Pont, romanii, care încercau pe toate căile să-şi instaureze dominaţia asupra Bosporului, au instalat pe tronul acestui regat un rege clientelar, Cotys II. Relatînd episodul — evident de pe poziţii romane — istoricul latin Cornelius Tacitus arată cît de înverşunată a fost reacţia Mithridaţilor: „Iar Mithridate [regele Pontului], care pierduse domnia şi rătăcea ca un fugar [în realitate, el trăia în Pont], după ce a aflat că generalul roman Didius [care îl instalase pe Cotys pe tronul Bosporului] plecase împreună cu grosul trupelor şi că în noul regat al lui Cotys, un tînăr neexperimentat, n-au rămas decît puţine cohorte auxiliare sub comanda cavalerului roman Iulius Aquilos i-a dispreţuit pe amîndoi şi a început să atîţe diferite neamuri [e vorba de triburile sarmate din jurul Mării de Azov] şi să atragă fugari de partea sa".

Învins în cele din urmă, Mithridate a fost luat captiv şi dus la Roma, unde a pierit. După reinstaurarea lui Cotys II (46-48 e.n.), treptat, autoritatea romană a reuşit să se infiltreze tot mai insistent în regatul bosporan, care a sfîrşit prin a deveni un regat clientelar al Romei.

Vreme de aproape opt veacuri, regatul bosporan s-a afirmat ca un stat puternic şi înfloritor (descoperirile arheologice de la Pantikapaion relevă bogăţia de civilizaţie dezvoltată aici), care a participat din plin la colaborarea pontică împotriva ofensivei romane. El nu a căzut decît atunci cînd a rămas izolat, dat fiind că celelalte regiuni pontice — Tracia, Pontul, Cappadocia şi Bithynia — fuseseră aduse sub dominaţia Romei. ■

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1986.

Inspirat din subiecte naţionale

În anii de la mijlocul veacului trecut, cînd se pregăteau şi se desfăşurau evenimentele ce marcau drumul poporului român spre înfăptuirea idealurilor unităţii naţionale, în rîndurile luptei pentru realizarea Unirii s-au aflat şi reprezentanţi de seamă ai picturii româneşti, care, cu forţa penelului lor, au exprimat înaltele deziderate ale poporului, dragostea de ţară şi încrederea în viitorul luminos al patriei. Unul dintre aceşti mesageri ai Unirii în pictura românească a fost pictorul Gheorghe Tattarescu (1820-1894).

Născut la Focşani, Tattarescu şi-a început ucenicia artistică pe lîngă unchiul său, Nicolae Teodorescu, cunoscut zugrav de biserici. În 1845 a fost trimis în Italia de către episcopul Chesarie al Buzăului spre a studia operele reprezentanţilor de seamă ai Renaşterii.

Este şi perioada cînd a legat prietenii strînse cu tinerii revoluţionari români, între cei mai apropiaţi fiindu-i Nicolae Bălcescu şi C.D. Aricescu. Cu Aricescu a întreţinut şi o bogată corespondenţă din Italia. La 27 iulie 1848, referindu-se la declanşarea revoluţiei în Ţara Românească şi la Proclamaţia adoptată la Islaz la 11 iunie 1848, îi scria lui Aricescu: „Nu-ţi pot exprima bucuria sufletului meu ce găsii în scrisoarea ta de astăzi pentru noua reformă a iubitei noastre ţări şi de curajul fraţilor noştri ce şi l-au arătat în orice împrejurare"..

Sub puternicul imbold al desfăşurării evenimentelor revoluţionare, în 1848 Tattarescu a realizat compoziţia Deşteptarea României *(sau* Renaşterea României*), expresie alegorică a încrederii în triumful idealurilor revoluţionare. Tabloul a fost expus, ulterior, la Expoziţiile universale de la Paris (1867) şi Viena (1873). Alexandru Pelimon (1822-1881) l-a reprodus în volumul său* Faptele eroilor *(1857). Compoziţia a inspirat, de asemenea, şi piesa unionistă* Visul unui român, *a cărei premieră a avut loc la 28 aprilie 1857, pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti.*

După înfrîngerea revoluţiei din ţările române, Tattarescu a pictat tabloul Romînia plîngînd pe sarcofagul libertăţi sale, *iar soarta exiliaţilor revoluţionari i-a sugerat pictura* Nemesis, zeiţa răzbunării.

Artistul a păstrat legături cu revoluţionari exiliaţi. În Italia l-a întîlnit pe generalul Gheorghe Magheru, căruia i-a făcut portretul în 1851. Tot în acest an, la Paris, s-a întîlnit cu Nicolae Bălcescu al cărui chip, măcinat de boala necruţătoare şi de dorul de ţară, a devenit unul din cele mai cunoscute reprezentări ale portretisticii clasice româneşti. Nicolae Iorga avea să scrie despre acest tablou: „Înaintea acestei figuri palide şi triste, în care se leagă la un loc energia patriotului, căldura de inimă şi frumuseţea de stil a poetului, alăturea cu răbdarea şi conştiinţa istoricului, te înduioşează şi te descoperi înaintea unui om care a făcut multe lucruri bune şi multe lucruri frumoase în viaţa lui, dar care înainte de toate şi-a iubit ţara, fără cruţare de sine şi fără aşteptare de răsplată, şi-a iubit-o nebuneşte şi eroic".

În vremea cînd se pregătea Unirea ţărilor române surori, Muntenia şi Moldova, Tattarescu şi-a exprimat sentimentele sale patriotice, pro-unioniste, pictînd tabloul Unirea Principatelor, *a cărui schiţă a fost expusă la Colegiul „Sfîntu Sava". Comentînd elogios această creaţie a artistului, ziarul* Patria *scria: „Cine n-a admirat la colegiu* Renaşterea României *lui Tattarescu, înfăţişînd România rupînd lanţurile şi ridicînd vălul ce-i acoperea ochii spre a privi un viitor mai fericit? Noul tablou este continuarea celui anterior. Pictorul, neavînd însă timp suficient pentru a face un mare tablou, s-a mărginit a face numai un desen, rămînînd ca ulterior să trateze acelaşi subiect într-un tablou mare. Acest desen dedicat naţiei române poartă titlul «Unirea». Se va trage în mii de exemplare, aşteptînd ca aprobarea naţiei să răsplătească pe meritosul artist, căruia-i adresăm mulţumirile noastre cele mai sincere şi urîndu-i ca totdeauna penelul său să se inspire din subiecte naţionale".*

Lucrările lui Tattarescu închinate idealurilor revoluţiei şi Unirii, alături de alte opere reprezentative ale lui C.D. Rosenthal sau Th. Aman, realizate în aceeaşi perioadă, păstrează peste ani mărturia înaltelor sentimente patriotice ce-i însufleţeau pe artiştii vremii, mobilizaţi în slujba cauzei naţionale.

Prof. Sotir PATONI,
Liceul industrial Optica românească, Bucureşti

Jertfa celor 60 de femei

Faţă de ceilalţi creştini din Balcani, sub dominaţia otomană, aromânii — în special cei din Thesalia şi Epir — se bucurau de anumite privilegii şi de o mai largă autonomie. Satele şi oraşele aromâne aveau administraţie proprie, fiindu-le

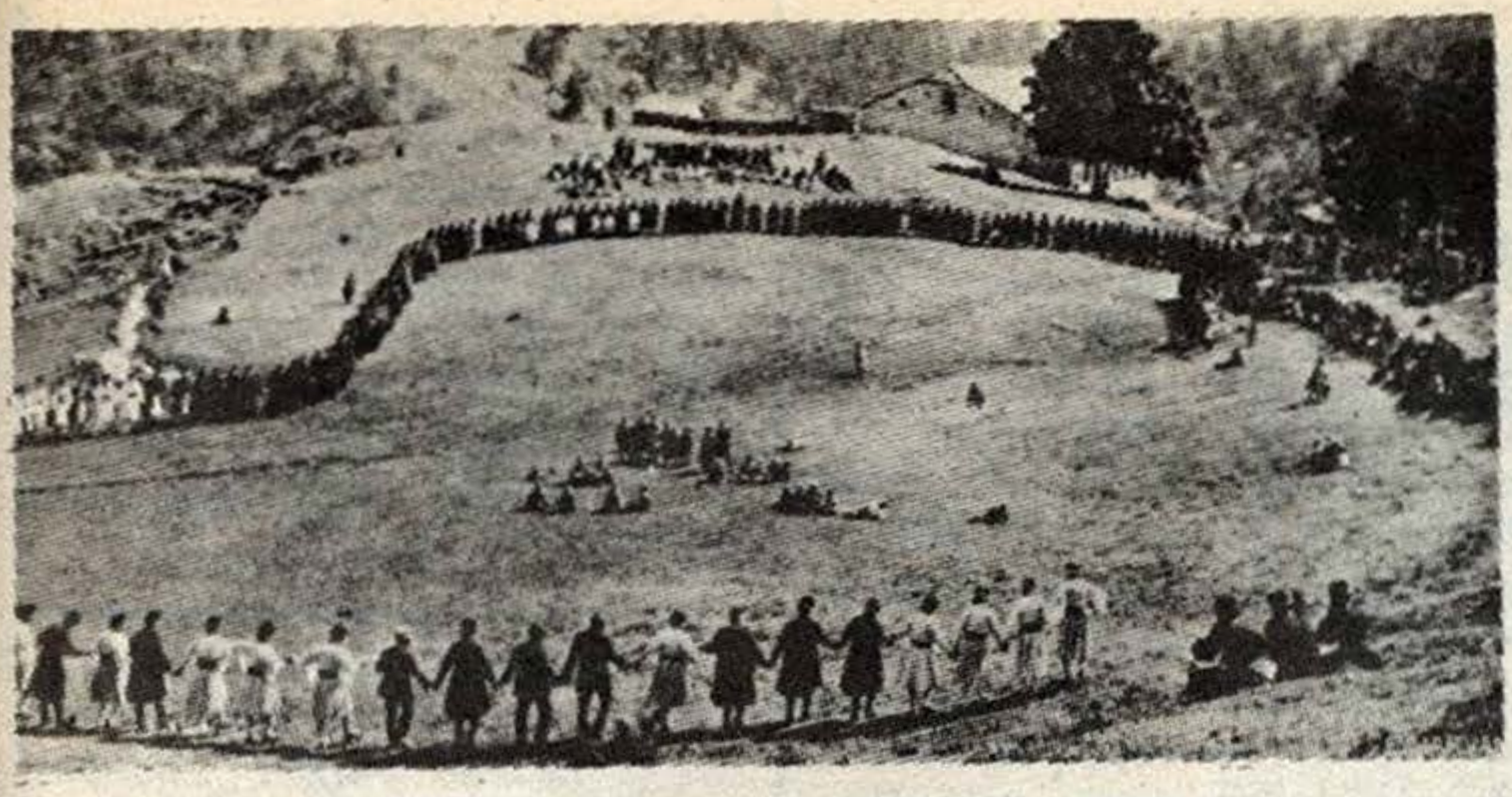

Zi de sărbătoare într-un sat de aromâni

respectate drepturile la autonomie, în schimbul unui tribut plătit Porții.

Unul dintre cele mai dramatice momente din lupta antiotomană a aromânilor îl constituie rezistența locuitorilor din regiunea Suli, în a doua jumătate a sec. XVIII, împotriva samavolniciilor lui Ali paşa din Ianina.

În veacul XVIII, Suli era organizată şi administrată ca o adevărată republică. Alungați de persecuțiile otomanilor, un grup de aromâni s-au retras cu turmele în Epir (în nord-vestul Greciei de azi) şi s-au stabilit între Ianina şi Prevaza (anticul Actium; aici, în anul 31 î.e.n., armatele lui Octavian le-au zdrobit pe cele ale lui Antonius, inaugurînd o nouă epocă în istoria imperiului), unde au întemeiat mai multe aşezări pe muntele Amure, în fața insulei Corfu. Privite din depărtare, crestele muntelui Amure par ascuțite ca niște sulițe, de unde şi numele întregului ținut. Aici, în Suli, unde domneau libertatea şi neatîrnarea față de otomani, au continuat să se refugieze un mare număr de prigoniți din toate celelalte regiuni locuite de aromâni. În 1792, Suli cuprindea 11 aşezări, cele mai importante fiind comunele Soli, Chiafa, Avaricu şi Samoniva.

Alte 11 sate din împrejurimi, cu 7 000 locuitori, țineau tot de Suli. Comunele erau răspîndite la distanță de cîțiva kilometri una de alta. La fiecare kilometru distanță se afla un turn de pază. În vreme de primejdie, satele din vîrful muntelui dădeau cîte 1 000 luptători, iar cele de la poale 500. La lupte luau parte şi femeile.

Împotriva sulioților şi-a concentrat atacurile sale Ali paşa din Ianina care, în a doua jumătate a sec. XVIII declarîndu-se independent față de autoritatea sultanului, pornise o cumplită campanie de jaf şi distrugere a aşezărilor aromâne din Balcani. Ajunsese atît de puternic Ali paşa încît Napoleon I coresponda direct cu el, prin Pouqueville, consulul său. De altfel, Pouqueville, în lucrarea sa Histoire de la régénération de la Grece, a relatat pe larg despre dîrza apărare a sulioților în fața armatei lui Ali paşa, care, începînd din 1790, timp de mai bine de zece ani, cu o oaste de peste 15 000 oameni, a încercat în zadar să cucerească aşezările întărite ale sulioților.

Abia în 1805, cu forțele din ce în ce mai slăbite, sulioții au trebuit să cedeze. Nu s-au declarat însă învinşi. Părăsindu-şi localitățile, după ce au dat foc satelor spre a nu fi călcate de otomani, au luat din nou drumul pribegiei, retrăgîndu-se spre sud, în Acarnia şi Etolia.

La 25 noiembrie 1805, Ali paşa a declanşat un ultim atac asupra celor ce se retrăgeau. Văzînd că nu mai au nici o scăpare, un număr de şaizeci de femei suliote, spre a nu se lăsa prinse de turci, şi-au luat copiii în brațe şi, de la înălțimea unei stînci, s-au aruncat în adîncul unei prăpăstii.

Jertfa lor, devenită legendară, a marcat şi sfîrşitul aşezărilor suliote.

Prof. Nicolae A. CUŞA,
Constanța

Primele linii telegrafice pe teritoriul românesc

Prima linie telegrafică pe teritoriul românesc a fost construită în perioada 1852-1853 şi făcea legătura între Viena şi Sibiu. La 29 aprilie 1853, Gazeta Transilvaniei, anunța că „noile deregătorii telegrafice din Tegledu [Segled], Timişoara şi Sibiu sînt declarate deschise, atît pentru corespondența de stat, cît şi pentru cea privată, asemenea cele de la Semlinu şi Petrovaradinu". Un an mai tîrziu, linia a fost prelungită pînă la Braşov. Aceeaşi publicație scria la 11 august 1854: „Braşov se află astăzi în legătură foarte aproape cu toată Europa. În 6 august, telegraful ce se află finit pînă la Braşov a înaintat cea de a treia depeşă de aici la Viena". Linia Viena-Timişoara-Sibiu oferea posibilitatea realizării legăturii telegrafice cu Istanbulul prin Țara Românească. Bazele acesteia au fost puse în 1854, cînd o unitate de geniu a trupelor franceze (în timpul războiului Crimeii) a construit linia București-Giurgiu-Rusciuk, cu un cablu trecut pe sub Dunăre. Stația telegrafică din București se afla la poarta mănăstirii Sf. Sava (pe actuala stradă Academiei).

În septembrie 1854, autoritățile austriece — Principatele ro-

mâne se aflau sub ocupația trupelor austriece și otomane — au cerut consimțămîntul domnitorului Barbu Știrbei pentru construirea unui traseu telegrafic București-Ploiești-Brașov.

Domnitorul și-a dat încuviințarea, dar cu următoarele condiții: birourile și liniile înființate să fie sub autoritatea și controlul guvernului Țării Românești; serviciul de telegraf să se facă de funcționari austrieci numai pînă la formarea de specialiști români; autori-

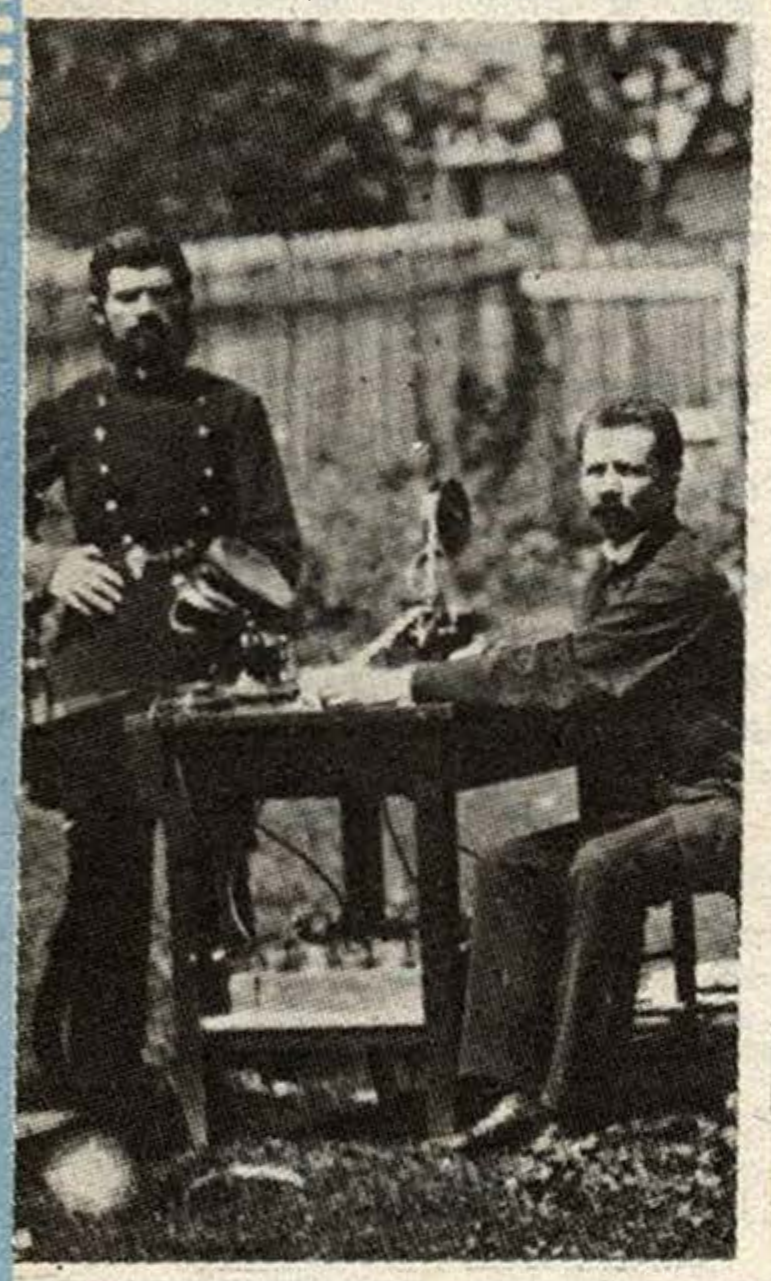

Post de telegraf la 1877

tățile austriece să înființeze la București o școală de telegraf pentru pregătirea personalului român.

Lucrările au fost încheiate la sfîrșitul lunii noiembrie 1854, iar la 29 noiembrie Buletinul oficial consemna: „După dispozițiile făcute și aprobate de Măria Sa prea înaltul nostru domn, s-au înființat și în Principatul României linia telegrafică pe direcția de la București la Predeal, unde se unește cu acea din staturile Imperiului Austriei.

Cancelaria acestui stabiliment al telegrafului electric a cărui funcționare a și început se află în această capitală lîngă Colegiul Sf. Sava și stă în relație cu toate liniile telegrafice ale Europei deschise pînă astăzi și oricine din particulari se poate sluji de acest mod de corespondență".

Salutînd înființarea noii linii telegrafice, Gazeta de Moldavia scria, la 2 decembrie, același an, 1854: „Rețeaua telegrafică obține o nouă extensiune spre Orientul Europei, fapt important mai cu seamă în circumstanțele actuale. De la 20 noiembrie, comunicația telegrafică între Viena și București prin Brașov, s-a statornicit și s-au dat dreptul expediției depeșelor guvernului și a particularilor, încît astăzi aflăm noutăți de la un capăt la altul al Europei în cîteva minute".

La 14 februarie 1855, s-a făcut și inaugurarea oficiului telegrafic din Iași. Prima depeșă a fost expediată agentului Moldovei de la Viena, primindu-se răspunsul în 18 minute. În același an, 1855, au mai fost construite liniile București-Ploiești-Buzău-Galați, Buzău-Rîmnicu Sărat-Focșani. La sfîrșitul lui august 1855, a fost stabilită legătura între cele două Principate, prin Focșani.

Alte linii au fost realizate în anii următori. Printre acestea, Galați-Tulcea-Sulina (1857), Tulcea - Constanța-Burgas - Istanbul (1859).

Nicolae PERCIUN,
București

Țara și cetatea

Pornind de la articolul *Țara Chioarului*, din nr. 11/1985, Augustin Petruș, din Lugoj, ne trimite o *Scurtă istorie a Țării Chioărului*, din care extragem cîteva date.

Istoricul Țării Chioarului s-a împletit cu trecutul cetății cu același nume, înălțată — nu se cunoaște exact data — pe malul stîng al rîului Lăpuș, la hotarul comunei Berchezoaia, azi sat ce aparține de comuna Remetea Chioarului. Cetatea s-a aflat în stăpînirea mai multor familii nobiliare.

Cînd, în 1600, Mihai Viteazul a înfăptuit unirea Transilvaniei și a Moldovei cu Țara Românească, Chioarul a intrat în stăpînirea marelui voievod, aici fiind trimis Aga Leca în fruntea unui pîlc de oaste. În sec. XVII-XVIII, în zona Chioarului și-a desfășurat faptele sale de vitejie haiducul Pintea Grigore, zis Viteazul, mort în 1703. În 1713, cetatea a fost distrusă de generalul austriac Rabutin.

Din Țara Chioarului — locuită din cele mai vechi timpuri de români, care și-au apărat cu grele jertfe drepturile, limba și credința — s-a ridicat, la 1848, tribunul revoluționar Ioan Buteanu. Născut în 1821 la Șomcuta Mare, a luptat alături de Avram Iancu, fiind prefect de Zarand. La 7 mai 1849, a fost executat din ordinul maiorului Hatvani. Tot din Chioar a fost și luptătorul pașoptist Ioan Popescu. După înfrîngerea revoluției, a peregrinat prin Bucovina și Moldova, ajungînd, în 1851, profesor la Bîrlad. A înființat prima școală normală din Principatele Unite.

La 1918, locuitorii Țării Chioarului, ca toți românii transilvăneni, și-au exprimat cu mare însuflețire voința de a se uni cu frații de peste munți, din țara mamă, România. Delegați ai românilor de aici, desemnați într-o mare adunare populară întrunită la 25 noiembrie 1918 la Șomcuta Mare, au dus la Alba Iulia voința de unire a tuturor celor ce trăiau în ținuturile străvechii Țări a Chioarului.

Augustin PETRUȘ,
Lugoj

RADU R. ROSETTI: PAGINI DE JURNAL

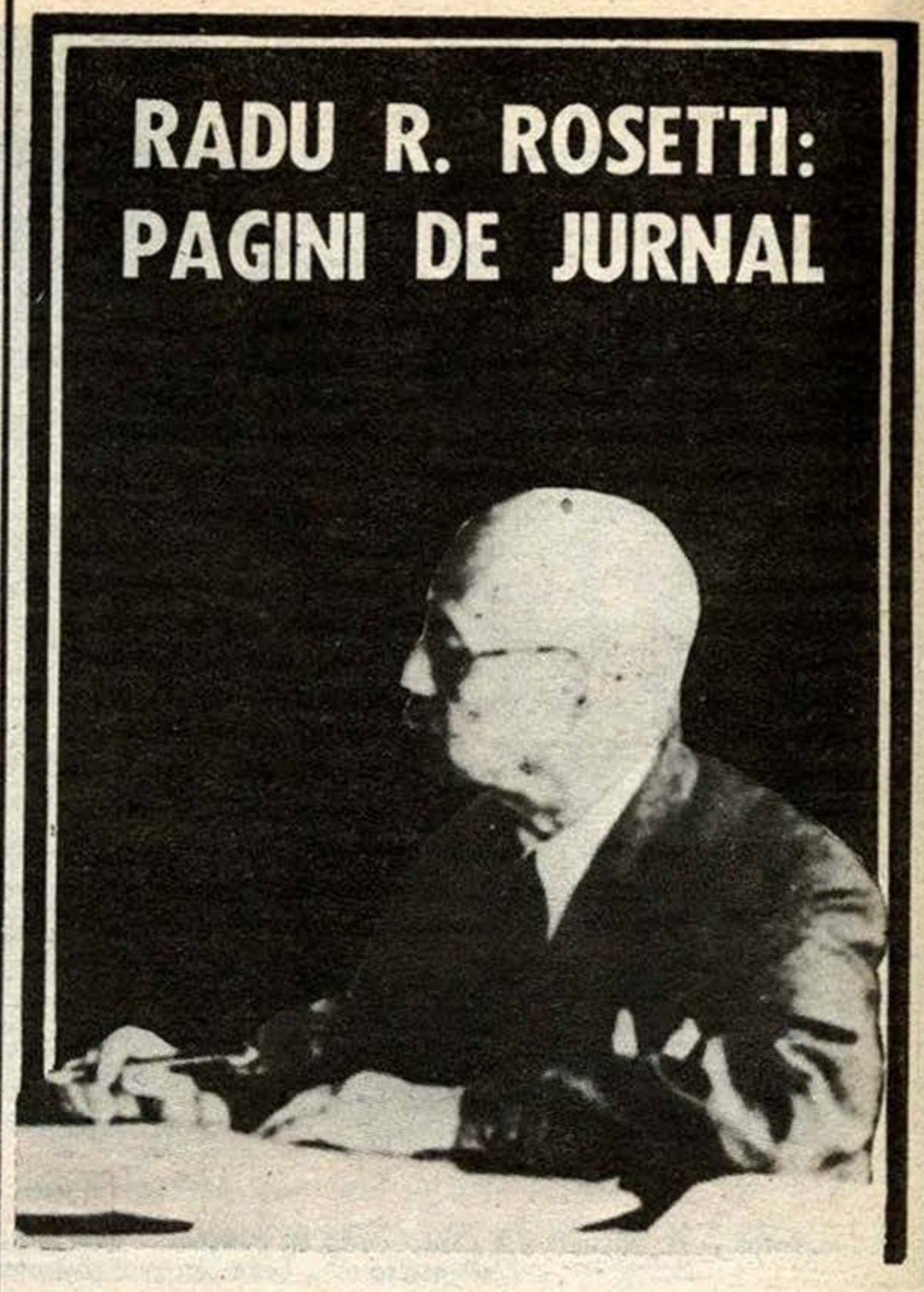

Binecunoscut cititorilor noştri, scriitorul şi istoricul Radu R. Rosetti se distinge printr-o memorialistică ale cărei calităţi ne-au reţinut şi în alte dăţi atenţia, cînd am publicat unele pasaje din jurnalul său[1]. Născut în 1877, ca descendent al ramurii moldovene a marii familii boiereşti a Rosetteştilor, cu rosturi şi implicaţii adînci, pe durata a mai multor veacuri, în istoria politică şi culturală a poporului nostru[2], R.R. Rosetti şi-a făcut studiile secundare la Iaşi, iar pe cele superioare la Şcoala militară de artilerie şi geniu (1897-1899) şi Şcoala superioară de război din Bucureşti, pe care a absolvit-o în 1906. Sublocotenent în 1899, a avansat pînă la gradul de general de brigadă, în 1924, cînd a demisionat din armată. Între 1924 şi 1931 a fost preşedinte al Consiliului Muzeului Militar Central, avînd un rol important în organizarea şi îmbogăţirea colecţiilor acestei prestigioase instituţii cultural-istorice. Din 1931 şi pînă în 1940 a fost conservator al colecţiilor aflate în patrimoniul Bibliotecii Academiei Române. Pentru activitatea sa ştiinţifică, în special cea desfăşurată în domeniul istoriei militare a poporului român (în cadrul istoriografiei noastre interbelice este considerat cel mai de seamă cercetător al acestui domeniu), generalul R.R. Rosetti a fost ales membru al Academiei Române (1935).

Iată cîteva repere biografice pe care le-am crezut necesare pentru ca cititorul să poată înţelege diversitatea ipostazelor în care viaţa şi activitatea l-au pus pe autorul jurnalului. Relaţii multiple — pe linie profesională, prin preocupări, prin legături de familie şi prietenii, pe care le-a cultivat cu grijă şi deosebită delicateţe — l-au pus în contact cu numeroase personalităţi politice, ştiinţifice şi culturale ale epocii sale. A fost un om atent la tot ce se petrecea în jurul său, dornic să înţeleagă rosturile evenimentelor, un pasionat cercetător al trecutului poporului său, un om cu convingeri democratice pe care nu s-a sfiit să şi le afirme. N-a făcut politică de partid, dar s-a manifestat ca un apărător ferm al ordinii şi regimului politic parlamentar burghez. R.R. Rosetti s-a declarat adversar neîmpăcat al practicilor introduse de Carol II în viaţa politică românească, sesizînd încă din primul an al urcării acestuia pe tron tendinţele autoritare ale monarhului şi o seamă de manevre tinzînd la dinamitarea caruselului partidelor politice burgheze. N-a fost un antidinastic sau un republican, ci, ca mulţi dintre contemporanii săi, un anticarlist, neputînd ierta regelui viaţa sa aventuroasă şi atitudinea pe care acesta o avusese în anii primului război mondial, cînd îşi părăsise comanda subunităţii ce-i fusese încredinţată, angajîndu-se într-o aventură galantă la Odessa[3].

Onest, muncitor, ferm în opinii, fără însă a fi rigid, cu un dezvoltat simţ civic, patriot pînă la acel punct care permite înţelegerea lucidă a intereselor majore ale poporului său ca posibil de realizat numai în condiţiile unor relaţii de colaborare paşnică şi multilaterală între popoare, opţiunile sale privind politica externă a României în perioada interbelică l-au transformat într-un partizan al aliaţelor cu Franţa şi Marea Britanie. De pe această poziţie a condamnat mişcarea legionară şi politica statelor fasciste-revizioniste, considerîndu-le principala primejdie la adresa păcii şi independenţei popoarelor.

Fragmentele din jurnalul său, pe care le reproducem în paginile care urmează, comentează stări de lucruri, fapte şi evenimente din a doua jumătate a anului 1930, primul an de domnie a lui Carol II şi al doilea an al marii crize economice din anii 1929-1933. Selecţia noastră a avut în vedere doar acele notaţii ce vizează aspecte generale social-politice şi culturale, lăsînd de-o parte consemnările cu conţinut intim, familial. Pasajele alese ne îngăduie însă să ne formăm o imagine globală asupra valorii documentare deosebite a jurnalului lui R.R. Rosetti. Precizăm că întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte. Pentru numele de persoane mai puţin cunoscute, ca şi în cazul unor evenimente ce necesitau explicaţii suplimentare, am redactat note de subsol. Cînd a fost necesar, unele explicaţii le-am introdus chiar în text, marcîndu-le prin paranteze drepte. În afara actualizării ortografiei, la transcriere, textul n-a suferit alte intervenţii.

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 7-8/1979, 10/1982, 5/1984; 3/1972; 6-7/1972.

Generalul R.R. Rosetti (X) împreună cu generalul Berthelot (XX) la mormîntul lui Mihai Viteazul din Cîmpia Turzii (fotografie din 1928, cu prilejul vizitei generalului francez în România)

30 august 1930. *Dimineaţa B[arbu] Ş[tirbey][1] îmi spune că în ianuarie 1926, Prezan[2] a fost chemat la Consiliul care a hotărît depărtarea lui C[arol] de la tron de Ionel Brătianu, după ce acesta se asigurase că Prezan este de părere că C[arol] nu mai poate domni. Îmi mai spune că Ionel Brătianu a împiedicat pe regele Ferdinand să şteargă pe C[arol] dintre membrii ordinului Mihai Viteazul. B[arbu] Ş[tirbey] este de părere că tot [generalul Ernest] Ballif ar fi cel mai bun ca preşedinte [al consiliului de administraţie de] la Reşiţa. Plec cu trenul, cu Ioana şi Safta [fiicele autorului] la Bucureşti. În tren V. Sassu[3] care îmi zice că este convins de fidelitatea lui I.G. Duca către V. Brătianu şi că Tancred Constantinescu[4] a primit acum de la Duca asigurări în această privinţă.*

La Bucureşti văd pe Ballif, obosit de supramuncă. Îl sfătuiesc a nu primi, deşi prin asta pierde o bună sumă, a fi la Reşiţa. Zice că e hotărît a nu primi... Îmi spune că C[arol] şi mai ales cei din jurul lui C[arol] sînt hotărîţi ca pe ori şi ce cale să oblige pe B. Ştirbey a părăsi ţara şi pe Boxshall[5] a fi dat afară de la Reşiţa. Pînă acum el (Ballif) a împiedicat să se facă aceasta. Dar acum C[arol] va lua lucrurile mai energic în mînă. Îi spun că ştie că nu am aprobat ce a făcut Ştirbey, dar că socotesc că este o greşeală dacă se face aşa ceva. Ca român, deşi am rea părere de C[arol], nu pot decît dori succes lui C[arol] căci este singura soluţie. Dacă nu reuşeşte el, dinastia s-a dus şi experienţa cu regenţa ne arată că nu putem avea republică. Or, orice acţiune ilegală contra lui Ştirbey se va răsfrînge asupra lui C[arol] şi mai ales în străinătate. Ştirbey nu e nici iubit, nici stimat, dar persecuţia îl va face simpatic. Eu ştiu că părerea lui Ballif este că ar fi mai bine ca Ştirbey să plece pentru cîtva timp în străinătate.

---

[1] Rudă cu I.I.C. Brătianu, personaj cu mare influenţă asupra unora dintre membrii familiei regale, îndeosebi regina Maria, Barbu Ştirbey era considerat de Carol II ca unul dintre duşmanii săi personali, făcînd eforturi pentru îndepărtarea şi limitarea posibilităţilor acestuia de influenţare a relaţiilor politice.

[2] Constantin Prezan (1861-1943), mareşal, membru al Academiei Române; în timpul primului război mondial a comandat Armata 4 de nord (august-octombrie 1916), iar mai apoi Grupul de armate sud (noiembrie-decembrie 1916), senator de drept (1930). Despre Consiliul de coroană la care se referă vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1986.

[3] Vasile P. Sassu, jurist, om politic liberal, deputat şi senator, membru în mai multe guverne în perioada 1922-1923 şi 1934-1937.

[4] Tancred Constantinescu, inginer, membru al partidului liberal, deputat şi senator, director general al Căilor Ferate Române, secretar al Ministerului Industriei şi comerţului şi apoi ministru al acestui departament (1923-1926).

[5] Edward Boxshall (1898-1984), ofiţer englez, al cărui tată a deţinut funcţia de consul onorific al Marii Britanii la Bucureşti. În timpul primului război mondial a lucrat în cadrul serviciilor de spionaj britanice. Între 1921 şi 1939 a reprezentat Uzinele Vikers şi Asociaţia de produse chimice din Londra în ţara noastră; căsătorit cu Lisbeth Ştirbey, fiica lui Barbu Ştirbey, în 1930 era şeful secţiei armament la Uzinele Reşiţa.

6 septembrie. [*Brusturoasa*][1]... *La dejun vine P. Jurgea Negrileşti, prefectul, cu care aranjez diferite lucruri pentru şcolile de aici. Vorbeşte lung şi amărît despre guvernul şi partidul său [naţional-ţărănesc]. Arată că ardelenii*[2] *sînt în general cu totul incapabili; Vaida (şeful său) incapabil şi indiferent, nu ştie ce este a lucra, vorbeşte numai fleacuri. Iunian [ministru de justiţie], protejează pe toţi pungaşii. Aci în judeţ este o imoralitate fără margine căreia nu poate pune capăt pentru că nimeni şi Vaida cel dintîi, nu-l ajută; ba încă îi pune beţe în roate... Vorbeşte de regele Carol care ar fi făcut impresie proastă la Piatra Neamţ unde n-a dat atenţie nimănui. C[arol] ar fi spus lui Atta Constantinescu*[3] *că se va amesteca în politică, că el nu-i vrea pe cei bătrîni şi va guverna numai cu generaţia sa (mare greşeală). Mă întreabă dacă este adevărat că s-a spus lui B. Ştirbey a ieşi din ţară. Îi răspund că da, la care spune că el s-ar încăpăţîna a sta. Îmi mai spune că Balliş i-a spus că C[arol] îl vede (pe Jurgea) bine şi comtează pe dînsul în curînd. Mă întreabă dacă ştiu la ce a făcut aluzie Balliş. Îi spun că nu, cum nici nu ştiu, dar mi-e teamă de o lovitură reacţionară din partea lui C[arol]...*

9 septembrie. *Este regele Carol sincer cînd spune ziarelor străine că nu vrea o dictatură? Pe de altă parte cum se poate scăpa oare de tirania cluburilor politice care supun ţara la jaf cum o fac acum naţional-ţărăniştii? Cum se va strecura regele între atîtea apetituri?...*

11 septembrie... *Radio aduce ştirea alegerii lui Titulescu ca preşedinte al Ligii Naţiunilor cu o foarte mare majoritate... Titulescu merită pe deplin acest omagiu şi prin cunoştinţele sale juridice şi prin strălucirea inteligenţei şi prin felul cum vorbeşte şi prin situaţia ce a ştiut să-şi creeze la Geneva.*

14 septembrie. *Pe cît se poate judeca de departe, după jurnale, ideea unui guvern de specialişti pare a fi făcut progres în toate cercurile politice. Se va putea realiza oare?*

Iorga, după ce a împins pe mulţi tineri în braţele lui G. Brătianu, îi înjură acum, tratîndu-i pe unii de arivişti şi pe alţii de naivi. Consecvenţă!?

17 septembrie... *Am terminat de citit* Economia de schimb în Principatele române, *de G. Zane*[4]. *Foarte documentat şi util volum care studiază o latură puţin cunoscută şi puţin studiată a istoriei noastre. Are două defecte după mine: autorul, influenţat de Sombart*[5]*, pleacă de la teoriile acestuia, pe care le repetă, şi demonstrează că evoluţia schimbului la noi a fost aceeaşi, apoi sînt prea multe repetiţii...*

18 septembrie... *Generalul Mărdărescu*[6] *şi-a dat demisia. Avea cred în general bune intenţii dar era strîmt şi vedea numai detaliul — ansamblul unei chestiuni îi scăpa. Se credea mult de tot...*

23 septembrie [*Bucureşti*]. *Ieri şi azi a fost să mă vadă D. Mitrany*[7]*, care e aici în trecere. Vorbim istorie. Ar vrea să scrie o lucrare arătînd cît rău au făcut marile puteri deseori, de la război încoace, situaţiei economice din aceste părţi ale lumii. Îi arăt cîteva cazuri. Îmi spune că este complet deziluzionat de membrii actualului guvern, teoreticieni care n-au realizat nimic... Mă întreabă că ce cred că va face Carol. Îi spun părerea că e nevoie absolut ca să reuşească şi greutăţile situaţiei.*

24 septembrie. C.R. *Sturdza vine la mine şi discutăm pentru aşezarea bustului lui Gh. Donici*[8] *la Valea Seacă şi la Muzeul Militar. Îmi vorbeşte, apoi, de rege, zicînd că-i este frică că va redeveni în curînd Carol Caraiman*[9] *şi e indignat de purtarea sa [a lui Carol] faţă de principesa Elena...*

2 octombrie... *Găsesc pe [generalul] Balliş foarte carlist, acuzînd pe toţi că nu dau concurs lui Carol. E adevărat, zice el, că regele Carol a anulat codicilul testamèntului regelui Ferdinand făcut în favoarea reginei Maria pînă la majoratul lui Mihai. Dar anulîndu-se îndepărtarea sa (a lui Carol) de la tron,* ipso facto *cădea şi acest codicil făcut în această vedere. De altfel, toată familia regală s-a înţeles cu Carol asupra acestei chestiuni numai regina Maria nu vrea, fiind sub anume influenţe. Nu este adevărat că la Bacău şi la Piatra Neamţ regele nu a fost amabil cu lumea, lucrurile au fost rău aranjate de prefecţii de acolo (Petru Jurgea-Negrileşti zice că nu şi că vina a*

---

[1] Brusturoasa, comună în judeţul Bacău, unde autorul jurnalului avea o proprietate.

[2] Se referă la conducătorii P.N.Ţ., cărora li se reproşa lipsa de experienţă în activitatea de guvernare; expresia „ardeleni" se datorează preponderenţei foştilor lideri ai Partidului Naţional Român în conducerea P.N.Ţ. şi în guvernul din acel moment.

[3] Atta Constantinescu, jurist, era preşedintele secţiunii Bacău a facţiunii liberale georgiste.

[4] Gheorghe Zane (1897-1978), cercetător polivalent, cu contribuţii remarcabile în domeniile economiei politice, istoriei economice şi a doctrinelor economice, finanţelor şi istoriei sociale; editor de documente; membru al Academiei R.S. România. Între lucrările sale, se detaşează în mod special editarea critică a operei lui Nicolae Bălcescu şi studiile privind viaţa şi opera acestuia.

[5] Werner Sombart (1863-1941), economist şi sociolog german; adept al noii şcoli istorice, făcînd totuşi o notă distinctă prin încercarea de a asimila, de pe poziţii burgheze, doctrina economică marxistă. În 1931 a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

[6] Gh. D. Mărdărescu (1866-1938), general de corp de armată, cu studii de specialitate în Austria şi Germania, comandant al mai multor mari unităţi române în timpul primului război mondial; a fost membru al Partidului Naţional-Liberal, ministru de război (1922-1926), senator de drept (din 1930) şi inspector general al armatei.

[7] D. Mitrany, istoric originar din România, a cărui activitate s-a desfăşurat în cadrul unor institute de specialitate din Anglia şi S.U.A.; lucrările sale au abordat îndeosebi teme de istorie sud-est europeană.

[8] Sergentul Gh. Donici (1849-1916), participant la războiul din 1877-1878; s-a înscris voluntar în Brigada 2 roşiori a Diviziei 1 cavalerie, căzînd eroic în timpul şarjei de la Robăneşti, din 10 noiembrie 1916, opunîndu-se trupelor cotropitoare germane.

[9] Sub acest nume, Carol II şi-a trăit anii de exil în Occident (1925-1930), alături de Elena Lupescu. După înlăturarea lui Carol II (6 septembrie 1940) cei doi şi-au petrecut restul vieţii în străinătate. Carol II a decedat în 1953 în staţiunea Estoril, în apropiere de Lisabona, fiind înmormîntat în catedrala unde se află cavoul regilor de Bragança (suverani ai Portugaliei pînă în 1910). Tot la Estoril, în iunie 1977, a încetat din viaţă Elena Lupescu.

fost a lui Ilasievici[1]). Este adevărat că regele nu vrea să se anuleze divorțul său. Nu poate trăi însă cu Elena și (Ballif insistă) nu poate fi obligat la aceasta cu atît mai mult cu cît nici principesa Elena nu a fost icoană de biserică. Carol este însă hotărît să o lase să se ocupe de educația lui Mihai. Carol este admirabil și iute informat de toate. După mine — repeta Ballif de mai multe ori — nu a făcut nici o greșeală de cînd domnește și nu i se poate imputa nimic. Dacă nu reușește Carol, s-a dus dinastia și România este pierdută. Ar trebui toți să-i dea concursul și toți îi pun bețe în roate. A rugat pe toți politicienii să se înțeleagă; nu vor, va continua acest guvern sau va fi silit a merge spre dictatură. El — Ballif — se opune la aceasta — la orice soi de dictatură — cît poate. E singura chestiune de ordin politic în care se amestecă...

Elisa Brătianu [văduva lui I.I.C. Brătianu și sora lui B. Stirbey], care a dejunat la noi, ne povestește că un inginer Roman (fiul lui Raneti Roman, autorul dramatic) din Curtea de Argeș își bate joc prin corespondență de Cassiu Maniu (fratele primului ministru [Iuliu Maniu], profesor [universitar] la Cluj și mare dobitoc), prefăcîndu-se că este admirator al său.

3 octombrie... [*Brusturoasa*]. *În* Universul *de azi e publicată corespondența Cassiu Maniu-Roman. Cel dintîi apare și mai dobitoc decît auzisem că este...*

6 octombrie... *La radio se anunță primirea demisiei guvernului Maniu și însărcinarea lui Averescu de a forma un guvern Averescu-Titulescu. Venirea lui Averescu, care a vorbit de dictatură și a cărui venire la putere nu poate fi decît o dictatură dat fiind felul cum a guvernat în trecut [1920-1921 și 1926-1927] și lipsa de cadre a partidului său nu este liniștitoare, mai ales acum cînd prin căsătoria regelui bulgar[2] cu o principesă italiană, Italia crede că a reușit a încercui pe iugoslavi... Averescu, italianofil[3], nu va inspira încredere Franței și Angliei. Intrarea lui Titulescu în minister, poate, evident, schimba multe.*

7 octombrie. *Plecat dimineața din Brusturoasa. În tren aflu de catastrofa dirijabilului englez R 101 și de moartea lui lord Thomson[4]. Pe C.B. Thomson l-am cunoscut în timpul războiului aci, cînd a fost atașat militar [al Marii Britanii în România]. Se aranjase de Ionel Brătianu că el și cu Ferigo, atașatul militar italian, să vină, pe rînd, acasă la mine (noi eram neutri), să le dau informații despre ce știam de forțele Puterilor Centrale și să discutăm. Thomson a fost leal și s-a atașat de noi. Ulterior, atașarea lui a devenit puțin nuanțată prin influența Marthei Bibescu...*

În vagonul restaurant șed la masă cu generalul Arthur Văitoianu[5], care îmi face un lung rechizitor contra lui I.G. Duca, pe care-l acuză de a fi depărtat pe G. Brătianu din partidul liberal pentru a fi el mai sigur de șefie. Mă asigură că numai el a montat pe Vintilă Brătianu contra nepotului său [Gheorghe Brătianu]. Îi spun că nu am părere bună despre Duca, dar că nu este cu totul așa. Vintilă nu avea nevoie a fi montat. Văitoianu îmi spune că el este cu totul cu G. Brătianu și că-l vede și-l sfătuiește mereu. Îmi povestește apoi pe lung cum a ținut Ionel Brătianu la el și cîte intrigi a făcut Duca contra lui. Între altele spune că el (Văitoianu) a adus pe I. Inculeț[6] și pe I. Nistor[7], cu toți ai lor, în partidul liberal...

La țară toți sînt foarte descurajați de scăderea prețurilor și nu mai vor să semene. Pe de altă parte, la Brusturoasa, le-a intrat în cap că nu vor plăti datoriile lor către stat (pentru porumbul avansat) sau către bănci.

Radio s-a cam grăbit anunțînd un guvern Averescu. Deocamdată lucrurile par a se îndrepta spre o simplă remaniere ministerială.

9 octombrie. *Dimineața vine să mă vadă un domn I. Steel, ziarist englez, recomandat de Ciotori[8]. Stă în Budapesta și vrea să cunoască România stînd cîteva zile la Sinaia! Lungă convorbire despre trecutul nostru, despre minoritatea ungară, despre situația de azi etc.*

Apoi vine d-ra Bădescu, secretara Societății anglo-române, cu care aranjez pentru corectarea tipăririi traducerii cărții lui Iorga Relations franco-roumaines, *care ține de nu știu cîtă vreme și în care Iorga a făcut noi modificări...*

După-amiază, vine Adina Știrbey din Paris. Seara vine B. Știrbey. Spune că ar dori să știe [generalul] Ballif că din multe părți i s-a spus că regele dorește să plece din țară. Dreptul său este de a rămîne și va rămîne cu toate că ar prefera să meargă în străinătate. Ține să se știe că dacă i se întîmplă ceva, a pus în străinătate, în loc sigur, documente care se vor publica de doi ziariști străini în care are încredere. Aceștia au cheile „safe-ului" unde sînt închise documentele și procuri pentru a-l deschide în cazul morții sale. A fost, asemenea, prevenit a-și da demisia din diferitele consi-

---

[1] C. Ilasievici, general, șef al Inspectoratului cavaleriei din Ma ele Stat Major, comandant al școlilor militare de cavalerie. În 1930, după restaurație, a fost numit mareșal ai Palatului; în august-decembrie 1937 a fost ministru al apărării naționale, iar în februarie 1939 a devenit șef al Casei militare regale.

[2] Este vorba despre Boris III de Saxa-Coburg (1918-1943), văr cu Carol II..

[3] Aluzie la unele simpatii ale lui Averescu față de Italia lui Mussolini.

[4] Despre lo dul Thomson of Cardington, vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1981.

[5] A thur Văitolanu (1864-1957), general, om politic liberal, de mai multe ori ministru și prim-ministru în perioada septembrie-decembrie 1919.

[6] I.C. Inculeț, om politic liberal, originar din Basarabia, membru al mai multor guverne în perioada 1918-1938. În 1918 a fost ales membru al Academiei Române, studiile sale îmbrățișînd subiecte din domeniile fizicii și astronomiei.

[7] Ion I. Nistor (1876-1962), istoric și om politic, membru al Academiei Române; a făcut parte din mai multe guverne liberale în perioada 1918-1939; deputat și senator.

[8] D.N Ciotori, diplomat memb u de onoare ai Academiei Române (1936), colaborator al lui N. Titulescu: a avut și preocup ri literare, publicînd nuvele, schițe și povestiri, în *Ramuri*, *Semănătorul*, *Luceafărul*, *Flacăra*; în 1930 făcea parte din reprezentanța diplomatică română la Londra.

lii de administrație. O dă ca să aibă mînă liberă. El nu se sperie de amenințările ce i se fac. El a figurat pe lista germană de proscriși, în 1918, și Alex. Marghiloman (prim-ministru) i-a pus în vedere să plece, la care i-a spus: dă-mi asta în scris și plec, ceea ce Marghiloman nu a avut curajul să facă.

Îi spun lui Știrbey că prea ia lucrurile în tragic; nu voi repeta lui Balliș spusele sale...

10 octombrie. *În discursul pe care l-a ținut ieri Maniu, la întrunirea majorităților, a dat un „șah la rege", spunînd, cu alte cuvinte, că numai pentru că a voit el (Maniu) regele e azi pe tron, adică regele trebuie să țină seamă de dînsul și de ce poate face. După ședința Consiliului Muzeului [Militar], merg la V[intilă] Brătianu, care mă primește, zicîndu-mi că voia să mă vadă spre a-i explica atitudinea lui Balliș. Dacă acesta va primi să intre în consiliul Rești cu Auschnit, nu-l va mai considera nici ca bun român, nici ca general român. După dînsul, atitudinea lui Balliș nu este bună. Protestez și-i spun că Balliș este convins, acum, că așa este bine. Se poate înșela, este încăpățînat — și de aceea refuz a-i repeta primele cuvinte ce mi-a cerut a repeta —, dar Balliș este cinstea personificată. Nu cred să intre în consiliul Reșiței. Îl întreb eu atunci să-mi explice de ce și-a schimbat el [V. Brătianu] atitudinea față de Carol, de ce nu a rămas în atitudinea de opoziție de la început, ceea ce alcătuia un frîu pentru Carol și ai săi și o rezervă pentru viitor dacă Carol nu reușește. Îmi răspunde că a făcut-o pentru că partidul liberal este monarhic și pentru că a rămîne în atitudinea luată ar fi fost a merge la revoluție și el nu putea duce partidul liberal la revoluție. Cînd a fost la rege i-a vorbit însă foarte tare și, cînd îl va publica, se va vedea cît de tare este memoriul ce i-a prezentat.*

Spune apoi că Carol calcă greșit, dovadă farsa cu schimbarea actuală de guvern[1], *dovadă cum se poartă cu principesa Elena, cu regina Maria. Este un bolnav, un isteric, nerăspunzător de faptele sale. Îl întreb atunci cum vede viitorul. Răspunde că regele Carol trebuie considerat ca un Ludwig II al Bavariei*[2] *și încadrat tot așa ca să nu facă rău; dacă nu, și pleacă, atunci se duce toată dinastia și atunci e republica pentru care nu sîntem pregătiți.*

Se exprimă cu dispreț despre G. Brătianu și acțiunea sa[3].

12 octombrie. *La salonul oficial de toamnă (desen) unde proporția ororilor pare că a scăzut,*

[1] La 10 octombrie, guvernul prezidat de Iuliu Maniu și-a prezentat demisia, formîndu-se un nou cabinet, însă tot național-țărănist, prezidat de G.G. Mironescu.

[2] Ludwig II (Otto Frederic Wilhelm), rege al Bavariei (1864-1886); la 2 decembrie 1870, după ce cu cîteva zile în urmă Bavaria aderase la Confederația germană de nord, constituită în 1866 sub hegemonia Prusiei, a adresat o scrisoare regelui prusian Wilhelm, cerînd acestuia să-și asume titlul imperial. După încoronarea acestuia ca împărat al Germaniei, Bavaria a intrat în Imperiul federal german. Se pare însă că în acest caz se face aluzie la Otto (Wilhelm Luitpold Adalbert Waldemar), rege bavarez între 1886 și 1913, dar care, fiind nebun, n-a putut să conducă efectiv.

[3] La 9 iunie 1930, gruparea liberală condusă de Gheorghe Brătianu, favorabilă „restaurării" lui Carol II, a fost exclusă din Partidul Național-Liberal.

întîlnesc pe O. Goga, care-mi [spune] că darea afară a lui Maniu (de care el este foarte mulțumit) confirmă că regele încearcă a distruge partidele politice, întîi pe Vintilă, acum pe Maniu; și lui i-a vorbit regele că vrea să domnească cu cei tineri din generația lui, crezînd că-l flatează, dar el nu se desparte de Averescu de la care a învățat multe. Zice că articolul lui Bacalbașa, în Universul *de azi*[4], *despre influențele oculte face aluzie sau mai bine zis relevă aluzia ziarelor din strada Sărindar*[5] *despre influența Lupeasc ăi. Și el a asemănat pe Carol cu Ludovic al II-lea al Bavariei, în mai rău însă și cu mai multă primejdie pentru noi.*

Către seară vine să mă vadă colonelul C. Sănătescu[6], *rechemat din postul de ataș at militar la Londra și numit comandant al Regimentului de escortă regală. Și-a găsit regimentul într-un hal de mizerie nespus. Este supărat că acum trebuie să cheltuiască bani mulți din cauza schimbării uniformelor. În Anglia, de unde e venit de trei săptămîni, nu se crede în durabilitatea domniei lui Carol, iar regele Angliei [George V] este supărat pe acesta. Știe de la colonelul G. Marinescu, prefectul poliției, care este camarad de promoție cu dînsul, că cine decide de ce e și [ce] s-a făcut în țară și mai ales în armată, este un soi de consiliu ce se adună la rege, compus din coloneii P. Teodorescu, G. Marinescu, Tătăranu și încă doi-trei ale căror nume le-am uitat. Se adună la masă, și atunci pun țara la cale...*

28 octombrie. *Generalul Condeescu (ministrul armatei), ambuscat în tot timpul războiului, proclamă pe rege mareșal „pentru conștiința înaltă a datoriei pe care Măria Ta ai arătat-o!!?" (dezertînd la Odessa?)...*

1 noiembrie. *Prin ziare s-a anunțat acum (cum se făcea și pe timpul vieții regelui Ferdinand) de cîtva timp că masa cavalerilor ordinului Mihai Viteazul va avea loc la 8 noiembrie — la Sinaia, de astă dată, și că cei care doresc a lua parte să se înscrie. Nu m-am înscris pentru că nu am luat parte nici la mesele din 1924, 1925 și 1926, fiindcă mă plictiseau și*

[4] În *Universul* cu data de 12 octombrie nu apare nici un articol semnat de C. Bacalbașa. Probabil că autorul jurnalului se referă la articolul *V-ați încurcat, domnilor!*,, apărut în numărul din 10 octombrie și în care, polemizînd cu *Adevărul* pe chestiunea cauzelor și împrejurărilor demisiei guvernului Maniu, la afirmația că acel cabinet nu trebuia să cadă pentru că „nu are cine să-l înlocuiască..., fiindcă partidele din opoziție sînt neputincioase", C. Bacalbașa scria: *„Iată, dar, și cea mai bună pledoarie pentru dictatură.* Căci, dacă partidul de la cîrmă timp de doi ani a săvîrșit greșeli peste greșeli, și căderea lui este justificată, iar celelalte partide din opoziție sînt toate neputincioase, cui să încredințeze regele puterea.

Și fiindcă regele are o răspundere și fiindcă acestei țări îi trebuie un guvern și deoarece nici un partid nu-i poate da unul, dreapta judecată impune ca regele să formeze un guvern după judecata sa, afară din partide! [subl. ns.]".

[5] Aluzie la ziarele democratice *Dimineața* și *Adevărul*, care își aveau redacțiile și administrația pe strada Sărindar.

[6] Constantin Sănătescu (1885-1947), general și om politic, a luat parte, ca reprezentant al cercurilor Palatului regal, la unele acțiuni în vederea răsturnării guvernului antonescian; prim-ministru în perioada august-decembrie 1944.

pentru că nu țin să întîlnesc pe mulți din purtătorii ordinului care s-au arătat sperjuri. Auzind acum cîteva zile că, cu ocazia acestei mese, se va face o manifestație în cinstea vitejiei regelui (dezertor la inamic!), fusesem cu atît mai mulțumit că nu mă înscrisesem. Azi însă primesc o invitațiune — ceea ce nu s-a făcut niciodată — prin „mareșalul Curții" de a lua parte la acel dejun. Sînt hotărît a nu merge și a nu merge cu atît mai mult cu cît invitațiunea este o presiune și cu cît se cere să venim în uniformă. Ori, la presiune, nu mă supun și să port aceeași uniformă ca atîția care și-au călcat jurămîntul și mai sînt încă în oaste nu o fac.

Ziarele opoziției atacă pe N. Costăchescu[1] pentru suprimarea unor licee și școli normale. Greșesc pentru că Costăchescu are dreptate...

2 noiembrie. *Nevoind a face o manifestație (regimul Carol nu trebuie slăbit acum, evit deci a scrie sau chiar a vorbi orice ar putea fi o critică sau un atac chiar indirect, dar nu vreau întru nimic a mă solidariza cu tot ce se face), scriu mareșalului Curții că, fiind nevoit a fi la 8 noiembrie la Brusturoasa (unde voi pleca la 7 noiembrie), nu pot lua parte la dejunul cavalerilor ordinului Mihai Viteazul...*

7 noiembrie. *Plec dimineața cu trenul la Brusturoasa. Stau de vorbă cu Mircea Costinescu, fostul prefect liberal la Bacău. El este de nuanță Vintilă Brătianu, dar găsește că liberalii fac rău că atacă guvernul pe tema suprimării de funcționari și a suprimării de școli secundare. Mă opresc la Dărmănești ca să văd pe Lysbeth Știrbey — mult mai bine după cura de la Carlsbad [Karlovy-Vary] — cu care stau de vorbă pînă la opt seara, cînd continui drumul cu trenul la Brusturoasa...*

11 noiembrie... [*București*]. *Bianu vine la mine și îmi spune că Iorga a fost ridicol vineri, imputînd publicului că a venit în număr mare să asculte pe Gorka[2] și nu vine să-l asculte pe dînsul. Mă întreabă de ce nu m-am dus la Sinaia. Îi spun. Sînt mulțumit că n-am fost, mai ales după afirmarea lui Prezan că la moarte, regele Ferdinand ar fi manifestat dorința ca să-i urmeze Carol. Nu știu dacă este adevărat sau nu, dar cred că am făcut bine a nu fi acolo. Criza crește în fiecare zi.*

13 noiembrie... *Văzut pe Vintilă Brătianu. Zice că va merge la Cameră, va citi o declarație și apoi va pleca la Mihăești [proprietatea sa din județul Muscel] să vadă cum se vor descurca ai săi în liniile generale ce va trasa el. E și o încercare care o face partidului său (înțeleg de aici că sînt mari fricțiuni în partid); dacă merg bine, bine. De nu, el se dă la o parte. E sigur că cei de la guvern nu vor vota bugetul și că asta va fi pretextul pentru dictatură.*

Zice că multe lichele vin la dînsul. A fost generalul Popovici (Epure): palavre goale, lingeri etc. A fost și generalul Ștefănescu Amza[3], care de obicei vine pe ascuns ca să-i spună că are simpatii liberale; de astă dată, a venit în uniformă și-a spus că un adjutant al regelui, fost ales al său (a lui Amza), i-a spus că regele i-a spus (adjutantului) că V. Brătianu trebuie să aleagă între rege și B. Știrbey. La aceasta, Brătianu a spus că nu crede ca regele să fi spus aceasta, fiind prea bine informat, dar că el (Brătianu) nu găsește nici demn, nici omenesc, cu toate că a avut multe discuții și divergențe cu Știrbey și nu a aprobat multe [din ceea] ce a făcut, ca să se certe cu Știrbey, pentru că știe cît s-a purtat de bine în război pe lîngă regele Ferdinand, cît a ajutat pe Ionel [Brătianu] și pentru că e fratele nevestei fratelui său...

Știe, prin patriarh, că la venire (6 iunie) regele Carol a cerut lui Maniu să se adune cu regenții spre a se vedea cum să se facă decretele. Maniu a venit cu decretele făcute pentru alegerea lui Carol ca regent. Acesta a spus atunci lui Maniu că nu așa le-a fost vorba. Cînd l-au chemat să vină la Alba Iulia se înțeleseseră împreună (cu Maniu) ca să vină ca rege. Maniu s-a făcut roșu, a bîlbîit și nu a mai zis nimic...

26 noiembrie. *Elise Brătianu zice că a greșit deunăzi Vintilă Brătianu cerînd audiență regelui: sînt și eu de această părere, mai ales că regele a pus 15 zile spre a i-o da și a primit dintîi pe G. Brătianu. Elise zice că Vintilă a greșit din nou mergînd la Ilasievici și spunîndu-i că nu mai e nevoie de audiență: trebuia, zice ea, sau a nu se duce sau a trimite pe altcineva să vorbească cu Ilasievici, dar nu să meargă el. Dacă faptele sînt așa, Elise Brătianu are dreptate...*

30 noiembrie... *Din ce în ce mai multe din persoanele cu care vorbesc au părerea că, spre a-și asigura o domnie fără control, regele caută a distruge partidele politice...*

10 decembrie. *Urmăresc în* Times *ancheta pentru pierderea aeronavei engleze R. 101. Reiese că vina mare o poartă C.B. Thomson, care a obligat plecarea fără ca nava să-și fi făcut toate încercările. Este cu totul în felul*

---

[1]. N. Costăchescu (1876-1939), chimist, profesor universitar la Iași, membru al Academiei Române; ministru al cultelor și instrucțiunii publice (16 noiembrie 1928-7 iunie 1930 și 13 iunie 1930-18 aprilie 1931).

[2] Oigierd Gorka, istoric polonez, membru co esponden al Academiei Române, descoperitorul, la München, al unei c onici despre Ștefan cel Ma e, al cărei text, însoțit de un amplu studiu introductiv, l-a publicat în 1931 în *Analele Academiei Polone din Varșovia.*

[3] C.C. Ștefănescu Amza, general, secretar general al Ministerului de război (1920-1922), ministru al aceluiași departament (18 aprilie 1931-11 august 1932), deputat, senator.

16 noiembrie 1930. Demonstrație a șomerilor în fața Palatului regal

său de a fi, de a voi să dea lovituri senzaționale. A plătit-o scump...

14 decembrie... *C. Cretzeanu*[1], *care vine după amiază, îmi spune că Banca Românească merge bine și că ar fi și mai bine dacă politicienii nu ar interveni ca să scape băncile din provincie ce fac faliment. Banca Iașului au transformat-o de fapt în sucursală a lor, dar au trebuit să scoată 70 000 000 lei pentru a plăti depozitele. Au dat afară consiliul de administrație tot. Îi atrag atenția asupra Băncii Bacăului. Zice că au un inspector acolo de o săptămînă.*

17 decembrie. *Alexandru Cretzeanu*[2] *vine să-mi spună că e mare zarvă în oraș din cauza faptului că ministrul german Mutius a scris unui redactor de la* Bukarester Tageblatt *a nu reproduce articolele lui Filipescu, pe care l-ar fi calificat în chip pejorativ, contra lui B. Știrbey. Alexandru spune că Filipescu a pus mîna pe scrisoare și a publicat-o cu acompaniamentul de injurături la adresa lui Mutius, în* Epoca[3]. *Pornit cum este, Alexandru zice că este o insultă la adresa Germaniei. Îi arăt că nu sînt de această părere și că mi se pare că von Mutius este cel ce a greșit, sau cel care a început a greși, căutînd a se amesteca în afaceri de politică interioară. Gr. Filipescu este desigur un individ ce nu se poate stima, dar asta nu împiedică că von Mutius a greșit.*

22 decembrie. *Din Cluj, din Sibiu, de aici [din București] îmi sosesc scrisori prin care se arată nemulțumirea ofițerilor că acum, cînd se reduc soldele, se schimbă uniformele... Ballif, căruia îi atrag atenția asupra acestei nemulțumiri, o ridiculizează.*

23 decembrie. *Aseară a murit, la Mihăești, Vintilă Brătianu. Suferea de inimă de mult și un spasm l-a dat gata. Cu dînsul dispare un om întreg, patriot pasionat și om de inimă. Conștiința lui era extraordinară. Nu avea, evident, scînteietoarea inteligență a fratelui său Ionel, în multe chestiuni era străin ca vederi, dar era muncitor cum nu era frate-său și avea o inimă de aur. Țara face în persoana sa o mare pierdere. Mi-a fost întotdeauna un bun prieten. Îl regret nespus de mult.*

Ballif, pe care-l întîlnesc pe stradă, spune că se face contra regelui campanie pe chestiunea uniformelor pe nedrept. Tot din campania inspirată de anume persoane (B. Știrbey?) zice el, face parte venirea regelui Serbiei[4] *la Sinaia, probabil cu scopul de a încerca o împăcare între rege și principesa Elena, împăcare pe care Ballif o declară imposibilă.*

Am terminat de citit Take Ionescu *de Seișeanu*[5]. *Seișeanu este jurnalist și nu istoric, ca atare vede un om sau numai bun sau numai rău și a scris nu o biografie, ci un panegiric. Eu am cunoscut puțin — personal — pe Take Ionescu și am și fost mult influențat în contra lui și de tatăl meu și de Ionel Brătianu. Părerea mea, judecînd acum, este că Take Ionescu era foarte inteligent, citise mult, dar nu cu tot discernămîntul necesar, era un bun orator, patriot și foarte bun la inimă. Îi plăceau însă reclama și lauda, nu alegea bine pe cei ce-l înconjurau, ci mai mult îi culegea. În chestiunea națională a văzut just și a acționat cu curaj încă de la începutul carierei sale; a fost un bun avocat, dar un foarte slab ministru de finanțe. A fost un om politic și nu [un] ambițios gol ca Alexandru Marghiloman, și singurul care, în generația sa, se apropia, din punctul de vedere al capacității, de Ionel Brătianu.*

24 decembrie. *În presă, la Cameră și Senat, s-au relevat calitățile lui V. Brătianu și mai ales munca sa, caracterul său întreg și patriotismul său...*

Alexandru Cretzeanu, care este pasionat pentru politică, mă întreabă de ce nu fac politică. Îi spun că nu-mi place și că, cu temperamentul meu, nu aș reuși să fac altceva decît să-mi creez dușmani. Spune că aș putea face ceva pentru armată. Răspund că pentru a putea face ceva trebuie să fii sprijinit de un partid puternic. Or, după părerea mea, trebuiesc făcute schimbări atît de radicale, atinse atîtea interese, încît nu se găsește partid care să te susțină.

29 decembrie. *I.G. Duca a fost ales șef al partidului liberal. Cică altul nu era, iar alții susțin că are stofă în el. Ca instrument în mîna lui Ionel Brătianu a fost bun. Dar e altceva a fi șef de partid.*

31 decembrie... *Se încheie încă un an. An greu și din cauza crizei economice, dar și din cauza crizei morale (o consecință a celei precedente?) ce a fost în lumea întreagă [și care a dus la primul război mondial]. Nu a fost război, este adevărat, dar frica de război, premergătoare a războiului, a domnit în toată Europa. În țară este, mai cu seamă la acest sfîrșit de an, descurajare și mai ales lipsă de încredere pentru viitor. Criza e mai ales morală și mă întreb dacă nu punctul cel mai jos al ei. Este evident că toate greutățile și evenimentele prin care s-a trecut anul acesta au captat judecata tuturora și că lumea își dă mai bine seama de futilitatea făgăduințelor politice. Mi se pare că începe a fi o deziluzie față de ce se așteaptă de la rege. Este adevărat că s-a așteptat să se transforme totul ca prin minune.* ■

Selecția textului, introducere și note:
Cristian POPIȘTEANU,
Marian ȘTEFAN,
Ioana URSU

---

[1] C. Cretzeanu, economist, specialist în finanțe, membru al conducerii și apoi director al Băncii Românești.

[2] Al. Cretzeanu, diplomat, director politic în Ministerul de externe, membru al mai multor reprezentanțe diplomatice românești la Londra, Roma, Berna, iar în anii ultimei conflagrații mondiale, ministru al României la Ankara, mijlocind contactele opoziției burgheze și ale regimului antonescian cu aliații occidentali, în încercarea acestora de a desprinde România din alianța cu Germania hitleristă.

[3] Grigore Filipescu (1886-1938), președinte al Partidului Conservator-Democrat, deputat și senator, director al ziarului *Epoca*, prefect de Ilfov (1931). A fost unul dintre oamenii politici burghezi care au nutrit ferme convingeri antifasciste, răspunzînd unora din apelurile lansate de comuniști în vederea coalizării forțelor democratice într-un front larg de luptă împotriva fascismului.

[4] Alexandru I Karagheorghievici (1921-1924), căsătorit cu Marioara, sora lui Carol II; se baza, se pare, în acțiunea sa și pe aceste relații de familie.

[5] Romulus Seișanu (a semnat uneori și Seișeanu), ziarist, din 1920 redactor, iar mai apoi prim-redactor la *Universul*; autor de manuale școlare, dicționare și alte lucrări, între care și o biografie a lui Take Ionescu (1930).

NOIEMBRIE 1936

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Fraţii Alexandru şi Ion Lapedatu „din generaţia eroică a Ardealului", — cum scrie D. Almaş într-un articol publicat în Zorile — care „s-au afirmat totdeauna ca elemente de incontestabilă valoare", au împlinit şaizeci de ani. Alături de datele ce conturează personalitatea fiecăruia din cei doi fraţi, stărue acuo şi un amănunt mai puţin cunoscut: şi anume că sînt gemeni şi seamănă perfect. „Cînd salută pe unul — cum scrie Adevărul — îţi mulţumeşte foarte amabil, dar adaugă: «Da să ştii că eu sînt Alexandru». Istoricul Alexandru Lapedatu a studiat la Braşov şi Iaşi şi şi-a binemeritat „toate distincţiile ce i s-au acordat, începînd cu succesul cărţii Istoria breslelor la români, cu secretariatul Comisiei Monumentelor Istorice şi apoi ca membru al Academiei Române, ministru al cultelor, profesor de istoria veche la Universitatea din Cluj, apoi preşedinte al Academiei". Despre fratele său, Ion Lapedatu, autorul articolului notează: „A fost alături de cei de la revista Luceafărul, a îndeplinit funcţia de secretar al Astrei, iar în ultima vreme s-a dedicat muncii pe terenul financiar".

● S-a obţinut prima recoltă de orez, la staţiunea experimentală pentru cultura orezului de la Măgurele, încheindu-se astfel prima etapă a experienţelor făcute pentru selecţionarea seminţei şi punerea la punct a metodelor de cultivare a acestei cereale în ţara noastră. Rezultatele bune obţinute încurajează extinderea în anul următor a acestei culturi. (1 noiembrie)

La 16 noiembrie se redeschide Parlamentul. Pe culoarele Camerei, scrie revista săptămînală de informaţii şi critică politică, economică *Încotro?* din 22 noiembrie, se „reiau contacte părăsite de cîteva luni. Se încearcă unele noi combinaţii şi se refac vechi grupări"[1]. Sau, după cum relatează *Adevărul*, din 17 noiembrie: „Strîngeri de mînă, surîsuri amicale, schimb de riposte nevinovate. Peste grupurile care, învrăjmăşite mîine, se vor lovi fără cruţare se întinde o mînă prietenoasă ca gestul cavalerului înainte de a începe duelul. D. Iorga, bună oară, prins în mijlocul naţional-ţărăniştilor ca un ostatec regal într-o tabără de soldaţi, respectoşi faţă de «grade», va administra fără rezerve verva sa caustică. D. Inculeţ se găseşte, de asemenea, într-un flirt aproape subversiv cu opoziţia democratică. D. Iamandi e într-un grup de gogişti, d. Djuvara discută cu gazetarii, d. Tătărăscu cu proprii săi miniştri, care altfel îl găsesc cu enorme dificultăţi. Numai d. Brătianu, consecvent unei tradiţii de familie, păstrează regulile jocului: e cu preferinţă între amicii d-sale".

Dar „armistiţiul" durează doar o zi, disputele dintre guvern şi opoziţie continuînd să se intensifice. Ziarele publică remarci şi declaraţii ale diverşilor lideri politici din opoziţie care aşteaptă să vină la guvernare. *Adevărul*, din 13 noiembrie, de exemplu, scrie: „Nu ştim cînd va cădea guvernul, declară conducătorii Partidului Naţional-Ţărănesc, dacă va termina sau nu sesiunea, dacă va mai rămîne şi după aceea sau nu, dar ştim că succesiunea ne va reveni nouă". De altfel, după cum menţionează *Facla* din 16 noiembrie, în actuala sesiune guvernul „va avea parte de o atmosferă foarte nefavorabilă. Opoziţia şi în special Partidul Naţional-Ţărănesc vor desfăşura la Cameră şi Senat o acţiune energică, combătînd toată opera guvernului, pe care o socoate dăunătoare intereselor ţării".

Ziua Armistiţiului din primul război mondial — 11 noiembrie — care se serbează în toate ţările aliate este un prilej, după cum scrie *Lupta*, „de evocare a solidarităţii popoarelor care au sîngerat în marea luptă pentru apărarea dreptului şi a întronării drep-

[1] Pentru a uşura lectura nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepţii cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

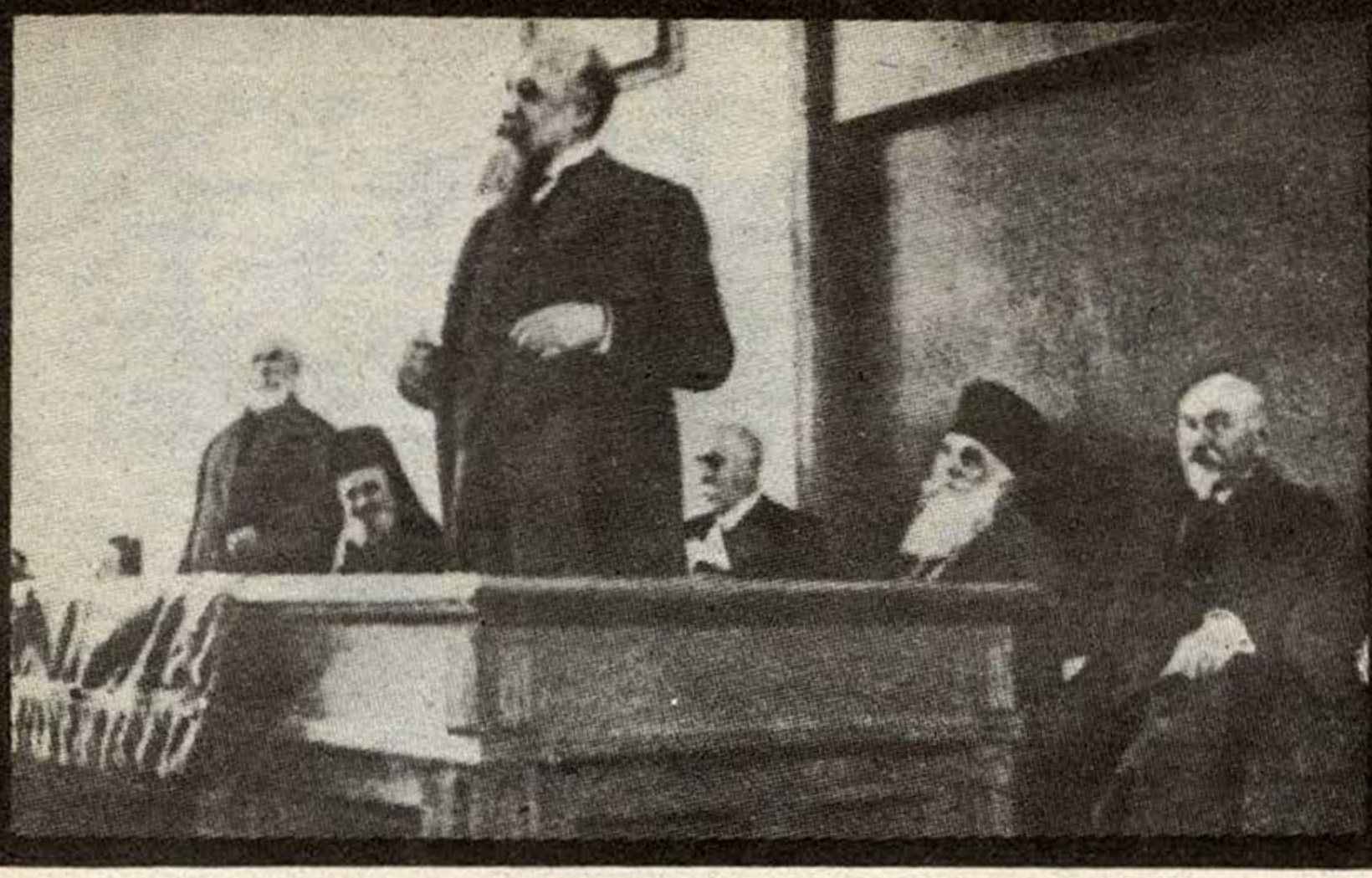

6 noiembrie: prof. Nicolae Iorga vorbind la deschiderea noului an universitar, la Facultatea de drept din București

tății în viața internațională". Cu atît mai mult, cu cît — remarcă în continuare ziarul menționat — la 18 ani de la acea zi istorică „se aude din nou zgomotul armelor celor care doresc răsturnarea ordinei internaționale și a dreptății istorice".

Referindu-se la același eveniment, *Lumea nouă*, organul central al Partidului Social-Democrat din România, publică, în numărul său din 22 noiembrie, după o lucrare scoasă de Societatea Națiunilor, o serie de date ce atestă primejdia pe care o reprezintă înarmările pentru cauza păcii. Astfel, scrie ziarul „se cheltuiesc astăzi cinci miliarde patru sute milioane de dolari-aur pentru înarmări. În lei, această cifră, ce pare astronomică, se ridică la o mie nouăzeci miliarde". La rîndul său, *Zorile*, din 19 noiembrie, comemorînd ziua Armistițiului, relatează și despre *Ziua tineretului pentru pace*. Cu acest prilej, are loc o întrunire la care iau parte reprezentanții partidelor democratice din țară. Ședința este deschisă de profesorul Rădulescu Motru, decanul Facultății de litere și filosofie din București. Vorbitorii pledează pentru menținerea tradiționalelor alianțe ale țării noastre.

Primejdia pe care o reprezintă agravarea situației internaționale este relevată și de N. Iorga, într-o cuvîntare pe care o ține la Facultatea de drept din București, cu prilejul deschiderii noului an universitar. „Astăzi țara noastră — spune istoricul — se găsește într-o situație din ce în ce mai critică din punct de vedere al evenimentelor internaționale. O legătură între Berlin și Roma, cu o clientelă austro-ungară ce merge și la Sofia, amenință unitatea noastră. Sprijin nu putem accepta de nicăieri. Fiecare are grijă de el. Noi nu ne putem sprijini decît pe noi și mai ales pe voi, tineretul de astăzi. Nu trebuie să avem ură împotriva nimănui. Însă trebuie să ne păzim de aceia care ne atacă. În fața unor asemenea situații — conchide profesorul Nicolae Iorga — nu trebuie decît ca toate forțele morale din România să se unească".

În Capitală este inaugurată statuia lui Mihail Kogălniceanu, acela care „cel dintîi a avut ca ideal în viață drepturi egale pentru norod, împroprietărirea țăranilor, desființarea robiei, unirea țărilor române într-un stat pe deplin independent", cum scrie ziarul *Adevărul* din 10 noiembrie. Începuturile carierei sale publice au coincis cu începuturile renașterii României. Ea s-a terminat în apoteoza Independenței, după ce el fusese un factor hotă-

Cronică măruntă

● La 28 octombrie 1936 s-au împlinit 50 de ani de cînd Franța a dăruit republicii americane celebra statuie a Libertății, din New York. (5 noiembrie)

● Ce cuprindea un program de radio în urmă cu 50 de ani? Iată-l pe cel din după-amiaza și seara zilei de 6 noiembrie: Ora 18. Concert de muzică populară și distractivă. Orchestra Vasile Julea: Arii naționale; Gitanella — vals de Morena; Plîngo marea — tango de Max Halm; Hai acasă puișor — tango de Ion Vasilescu; Plîng iubirea pierdută — tango de Lupescu; Ți-ai pus flori la cingătoare, de Boldeanu etc. etc. Ora 19: Mersul vremii; bursa cerealelor; actualități. 19.15: Continuarea concertului — Potpuriu românesc din Ardeal, de Mureșeanu; Al dormit crîșmarc la tejghea — tango, de Mircea Alexe; De ce zîmbești — tango de Andreescu; De ce nu vrei să mă iubești — romanță de Lupescu; Arii naționale. Ora 20: Universitatea Radio: Există un clasicism românesc?, de prof. Simion Mehedinți. 20.20: Alfred Cortot cîntă la pian. 20.45: Cărți noi de Perpessicius.

● Presa bucureșteană anunță realegerea lui Franklin D. Roosevelt ca Președinte al Statelor Unite, cu o majoritate record. Astfel, Lumea nouă, organul central al Partidului Social-Democrat din România, referindu-se la acest eveniment, scrie: „Succesul lui Franklin Roosevelt consolidează democrația în Statele Unite ale Americii". (8 noiembrie)

● Lupta la rubrica Știați că... scrie: În timpurile vechi, fumatul era permis și în biserică. Abia în

NOIEMBRIE 1936

În Capitală se inaugurează statuia ilustrului cărturar și om de stat, Mihail Kogălniceanu

Cronică măruntă

anul 1642, Papa Urban a exilat tutunul din biserică; numărul celor mai mulți de femei se află în Canada și Irlanda. La o mie de bărbați sînt 981 de femei în Canada și 965 în Irlanda; măslinele din California sînt împărțite oficial în următoarele categorii: mediu, mari și mai mari, mamut, uriaș, colosal și supra-colosal.

● Viața muzicală cunoaște o premieră: maestrul George Enescu apare în țară (în sala Ateneu), alături de tînărul muzician Dinu Lipatti, într-un concert de sonate. (10 noiembrie)

● Și florile sînt supuse... modei. Anul acesta „floarea la modă e gardenia". Acum o sută de ani — ne informează Dimineața — gardenia (un fel de ochiul boului cu miros foarte plăcut) era necunoscută în Europa; ea a fost adusă de la tropice și crescută în sere.

● Agenția TASS transmite că printr-o hotărîre a conducerii statului sovietic „a fost remis d-lui Litvinov ordinul «Lenin»".

● Dintr-o statistică alcătuită cu prilejul organizării la Londra a unei expoziții de dulciuri, rezultă — după cum relatează Lupta — că „bărbații sînt mai mari amatori de dulciuri decît femeile... Optzeci și cinci la sută din bărbați cumpără dulciuri și le mănîncă singuri". (12 noiembrie)

● Pentru a lansa una din cărțile sale noi, un editor din Philadelphia a anunțat că în lucrarea respectivă se găsește o greșeală de tipar. El a oferit un premiu de 25 000 dolari aceluia care va descoperi primul greșeala. În mai puțin de opt zile, editorul a vîndut 175 000 de exemplare — cartea costînd un dolar și jumătate. Editorul a plătit premiul, dar a obținut și un mare beneficiu la vînzarea lucrării. (14 noiembrie)

● Un poet își spune gîndurile se intitulează interviul luat de George Macovescu poetului arde-

rîtor și al Unirii. În același ziar, cu data de 8 noiembrie, B. Brănișteanu scrie că „Kogălniceanu a aparținut generației romantice a României care prin concepțiile și intențiile lor au fost, în același timp, și mari înfăptuitori. Ei n-au predicat doctrina forței brutale, ci au crezut în puterea ideilor, a idealurilor, în puterea cuvîntului vorbit și scris". Puterea personalității lui Mihail Kogălniceanu a fost așa de mare, încît — după cum conchide autorul articolului menționat — „ea s-a repercutat și dincolo de moartea lui, pînă și asupra Unirii Mari și definitive a națiunii, înfăptuită sub oblăduirea devizei care a stăpînit viața publică a lui Kogălniceanu: *libertate, democrație și dreptate*. Dreptate politică și dreptate economico-socială: votul universal și împroprietărirea".

La rîndul său, Eugen Jebcleanu, în *Dimineața* din 9 noiembrie, subliniază că M. Kogălniceanu „și-a închinat toată pasiunea vieții sale mulțimilor". Autorul articolului amintește cuvintele lui Kogălniceanu, potrivit cărora „puterea și fericirea unui stat se află în puterea și în fericirea mulțimii, adică a nației", subliniind că marele cărturar și om politic a avut curajul de a semnala și de a condamna nedreptele stări de lucruri care apăsau pe săteni, într-un timp cînd „ideia împărțirii pămîntului la țărani părea tuturor o utopie sau o naivitate".

Ziarele relevă că M. Kogălniceanu a fost un ilustru cărturar și un neobosit sprijinitor al teatrului românesc. Astfel, citim în *Adevărul* din 13 noiembrie, el a făcut parte, în 1844, din primul comitet al Teatrului Național din Iași, împreună cu Costache Negruzzi și Vasile Alecsandri, dînd teatrului și cîteva traduceri remarcabile. În 1852, cînd teatrul ieșean se găsea într-un moment critic, fiind amenințat cu desființarea, a intervenit împreună cu Gheorghe Asachi și Gr. Cuza pe lîngă domnitorul Ghica pentru salvarea acestei instituții.

În revista *Lumea*, care apărea la Iași, George Ivașcu publică un articol dedicat lui Constantin Stere: „A dispărut unul din cei mai interesanți oameni ai României moderne. Energia lui Constantin Stere, risipită generos în atîtea mari inițiative, lupta lui cu barbaria, cu prostia și pehlivănia oficializate, temperamentul și viziunea lui de revoluționar puteau răsturna o țară și răscula un întreg popor.

În cuvîntul *Către cetitori* din primul număr al *Vieții Românești*, din martie 1906, se pot citi următoarele rînduri: «Starea noastră nu e numai înapoiată, ceea ce ar fi destul de rău; ea este anormală, ceea ce e mult mai rău». De la această realitate a pornit poporanismul lui C. Stere și al tovarășilor săi. *Viața Românească* a fost revista

Cișmigiul, sub semnele unei ierni timpurii

George Enescu în timpul unei repetiții

care a propulsat apoi soluțiile considerate de ea necesare pentru crearea condițiilor unei autentice «culturi naționale». Căci: «O cultură națională, de un caracter specific, nu se va naște decît atunci cînd masele mari populare, adevărat românești, vor lua parte și la *formarea* și la *aprecierea* valorilor culturale — limba literată, literatură, forme de viață etc. — și acest lucru nu se poate întîmpla decît atunci cînd, prin *cultură, viață politică mai largă* și *ridicarea economică*, țărănimea va căpăta în stat valoarea socială proporțională cu valoarea sa numerică, economică, morală și națională, cînd vom fi *un* popor, cînd toate clasele sociale vor fi ale aceluiași popor, cînd trecerea de la vîrful la baza piramidei sociale se va face pe nesimțite».

Răsfoiți *Viața Românească* și vă veți convinge de marea inteligență a lui C. Stere, de marele lui talent de polemist, de numeroasele și solidele lui cunoștințe în domeniul economiei politice, dreptului, literaturii etc. O simplă cronică sau o recenzie, un studiu despre o carte literară sau științifică — toate arată un gînditor de o mare complexitate și o covîrșitoare personalitate".

Din ziua de 21 noiembrie, ziarele *Adevărul* și *Dimineața* trec sub conducerea lui Mihail Sadoveanu, B. Brănișteanu și Tudor Teodorescu-Branișteanu. Ei dau publicității următoarea profesiune de credință: „Înțelegem să păstrăm acestor publicații atitudinea pe care le-au statornicit-o întemeietorii lor: apărarea libertății și a dreptății. Împotrivindu-ne oricărei dictaturi și tuturor mișcărilor extremiste, de orice nuanță, combătînd violența ori de unde ar veni ea, înțelegem să apărăm așezarea politică actuală a statului românesc pe temeiul instituțiunilor constituționale existente astăzi.

În ce privește relațiile externe, ne aflăm partizani statornici ai unei politici de pace și bună conviețuire cu toate statele care, ca și România și Aliații ei, stau pe terenul Societății Națiunilor, al respectului tratatelor și al recunoașterii intangibilității statutului teritorial statornicit de aceste tratate.

De asemenea, vor fi necontenit atente la toate manifestările de ordin cultural menite să sporească puterea statului românesc și să desăvîrșească unitatea sufletească a întregului popor".

Într-un interviu acordat ziarului *Opinia*, din Iași, la 27 noiembrie, Mihail Sadoveanu, spune în legătură cu motivele ce l-au determinat să accepte postul menționat: „Pentru că am socotit de datoria mea să-mi dau contribuția la lupta pentru democrație, în spiritul căreia marii noștri înaintași au clădit țara liberă de ieri și România întregită de azi". ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

Ioan Emil Isac (1886-1954), apărut în Dimineața: „Am debutat în literatură la Gazeta Transilvaniei din Brașov. Pe atunci nu aveam mai mult de 14 ani. Cît timp mi-am făcut studiile la Cluj și în Universitățile din străinătate am continuat să scriu în revistele din Ardeal și Vechiul regat, iar în 1913 am trecut ca redactor la Românul din Arad, în vremea cînd era director Vasile Goldiș. Aici am lucrat pînă în 1916, cînd ziarul a fost suspendat de către guvernul din Budapesta". În 1918, E. Isac a fost ales membru în Marele Sfat al Țării de la Alba Iulia și a condus biroul de presă. „Apoi, în urma stăruințelor d-lui Maniu și — ca să zic așa — cu învoiala lui Ionel Brătianu, am fost trimis de către guvernul român în Elveția, unde am lucrat pentru conferința păcii".

● „Doamnele cu pălării nu sînt admise în staluri. Un vestiar special este pus la dispoziția doamnelor". „Măsura aceasta a fost luată, după cum scrie ziarul Adevărul, la sfîrșitul secolului XIX, pentru ca „bărbații să nu fie împiedicați să vadă spectacolele", deoarece pălăriile doamnelor deveniseră... adevărate grădini plutitoare. Presa a desfășurat o adevărată campanie împotriva lor. Relatînd acestea, publicația menționată reproduce și un fragment dintr-un articol apărut în ziarele vremii: „Ne facem și noi ecoul miilor de guri care cer soluționarea chestiunii pălăriilor gentilelor doamne la teatru. E momentul să-i dăm asaltul definitiv. Dar E un asalt în regulă, căci avem de-a face cu niște redute monstre, cu niște cupole enorme, cu niște ridicături cu parapete. Pălăriile doamnelor au ajuns fenomenale. Ne prindem că măsoară o jumătate metru în înălțime". (25 noiembrie)

PROTAGONIȘTI ȘI DECIZII

ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (III)

JACQUES DE LAUNAY

După ce în primăvara anului 1940 trupele Germaniei naziste ocupaseră Danemarca și Norvegia — ofensiva germană în Europa occidentală desfășurîndu-se apoi vertiginos, în Belgia, Olanda și Franța — Italia, profitînd de situația dificilă a aliaților, declară război Franței și Marii Britanii, la 10 iunie 1940, invadînd sudul Franței. Mussolini răspunde astfel în cele din urmă așteptărilor lui Hitler și angajamentelor asumate față de el.

Istoricul francez Jacques de Launay, autorul lucrării Les Grandes décisions de la deuxième guerre mondiale, **prezintă, în fragmentul extras din această carte, mecanismele de gîndire ale forurilor supreme de decizie italiene într-un moment crucial pentru țară: a fi sau a nu fi în război alături de Hitler și cînd?[1]**

După a cincea sa întîlnire cu Hitler, din 18 martie 1940, Mussolini se comportă în continuare ca „aliatul" Germaniei. De fapt, de la această dată, Ducele va rămîne credincios obiectivului pe care și l-a propus: intrarea în război alături de Germania.

Pînă atunci, Mussolini s-a arătat nehotărît, șovăitor. Referindu-se la starea lui de spirit, generele său și ministrul afacerilor externe, contele Ciano, consemnează în jurnalul personal[2] că îl găsește îngrijorat (14 august 1939), apoi refuzînd să se alăture orbește Germaniei (17 august), victimă a propriei sale inconstanțe (18 august), în sfîrșit decis să acționeze — este prea tîrziu pentru a-i părăsi pe germani (20 august). Mussolini îi scrie lui Hitler că nu este încă pregătit, dar că va acționa, în cazul în care Führerul îi pune la dispoziție întregul material de război și toate materiile prime de care are nevoie *(lista Molybden)*. Ceea ce este, dacă o putem numi așa, o nonbeligeranță germanofilă. În cursul iernii 1939-1940 însă aceas-

[1] Titlul și subtitlurile aparțin redacției *Magazin istoric*.

[2] Din care *Magazin istoric* a prezentat largi extrase comentate (nr. 5-9/1973).

tă țară, care se plînge că nu dispune de material de război, vinde armament Aliaților.

De ce manifesta Ducele atîtea ezitări? El este absolut sigur că intrînd în război acționează împotriva voinței poporului italian. Toți cei din jurul lui — Ciano, regele, generalii — nu contenesc să i-o spună. Și totuși, el continuă să cocheteze cu ideea intervenției. În iarnă, „din cînd în cînd i se redeșteaptă dragostea pentru germani" — scrie Ciano. La 4 ianuarie 1940, îl sfătuiește pe Hitler să încheie pace, pentru a crea „o Polonie supusă, dezarmată, exclusiv poloneză", care să nu constituie o amenințare pentru marele Reich și să nu ofere Aliaților motiv de război. La 18 martie, la Brenner, în Alpi, se entuziasmează și promite Führerului că va ataca „îndată ce Germania va fi repurtat o primă victorie. Ducele îi dă asigurări Führerului că dacă Aliații vor fi atacați de germani, el va acționa în așa fel, încît o a doua lovitură asupra lor să-i prăbușească la pămînt".

El ascultă cu interes precizarea Führerului că ar fi preferabil „ca o puternică armată italiană să atace frontiera franceză, însă nu cea între Elveția și Mediterana. Ea va trebui să meargă alături de armata germană prin valea Ronului, paralel cu frontiera cu Elveția". Mussolini este de acord. El nu mai intenționează, cum susținea la 20 februarie, să atace Iugoslavia, pentru a elibera Croația și Dalmația de jugul sîrbesc.

Relativ la campania împotriva Norvegiei, îi scrie lui Hitler la 11 aprilie: „Sînt total de acord cu decizia pe care ați luat-o... Vă confirm că mîine, 12 aprilie, întreaga flotă italiană va fi pe picior de război și că voi intensifica pregătirile celorlalte arme". Adăugă apoi, ca și cînd și-ar vorbi sieși: „Poporul italian, deși ar fi dorit să mai treacă puțin timp pentru a se pregăti mai bine, este convins acum că nu se mai poate evita intrarea în conflict". În aceeași zi, „foarte răcit, cu febră și obosit", îi spune lui Ciano: „Este umilitor să stăm cu brațele încrucișate, în timp ce alții scriu Istoria".

Atitudinea Ducelui preocupă pe Aliați. La 24 aprilie, Ciano consemnează în jurnalul său: „François-Poncet (ambasadorul Franței)[1] îmi aduce o scrisoare sigilată din partea lui Paul Reynaud [primul ministru] către Duce. Se simte foarte ofensat de faptul că el, ambasadorul Franței, trebuie să aducă un plic al cărui conținut nu-l cunoaște. Aruncă cuvinte malițioase la adresa guvernului, elogiindu-l totuși pe Reynaud: «Este omul care a avut totdeauna curajul să spună adevăruri neplăcute pentru alții, dar care are și toate defectele unui om ce nu măsoară mai mult de un metru șaizeci. Iese mereu în față, de teamă că nu-i luat în serios»".

Mussolini citește scrisoarea cu satisfacție și dispreț. Ea se încheie printr-un fel de sugestie de întîlnire, înainte ca cele două popoare să-și încrucișeze armele. Mussolini își propune să răspundă printr-un refuz și să adauge cîteva cuvinte, care i-ar da lui Reynaud o imagine mai puțin dramatică a lucrurilor. Firește, primul gînd al Ducelui este să trimită lui Hitler o copie a scrisorii și a răspunsului său".

Chiar dacă a optat, Mussolini nu ia încă o decizie. La 25 aprilie 1940, Ciano scrie: „Ducele își reafirmă fidelitatea față de pactele încheiate cu Germania, dar, în ceea ce privește războiul, el nu va interveni decît atunci cînd va avea o certitudine cvasimatematică a victoriei". La 26 aprilie, Ducele îi răspunde lui Reynaud. „Este o scrisoare rece, plină de sarcasm, disprețuitoare", notează Ciano.

1940. Soldați italieni trec frontiera din Alpi, invadînd teritoriul francez

Două zile mai tîrziu, Hitler îi scrie Ducelui „pentru a-l informa despre succesele sale militare în Norvegia. Sînt, în general, scrisori de mică importanță, însă Führerul este un bun psiholog, el știe că mesajele sale trezesc un puternic ecou în sufletul lui Mussolini", scrie Ciano. La 2 mai, Führerul primește răspuns: „Evenimentele din Norvegia ne-au entuziasmat. Am chemat sub arme pentru 15 mai contingentul 1916. Alte contingente vor fi mobilizate succesiv, în așa fel încît, în cursul verii, vom avea gata de luptă două milioane de oameni". A doua zi, Ciano își însemnează: „Veștile din Nor-

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1975, 1-3/1976.

vegia îl înflăcărează pur şi simplu pe Duce, care îşi exprimă, cu şi mai multă vigoare, încrederea în victoria Germaniei".

La 1 mai, Mussolini primeşte o scrisoare de la Roosevelt, în care preşedintele îl îndeamnă să nu intre în război. Ducele răspunde că „doctrina Monroe este în aceeaşi măsură valabilă pentru americani şi pentru europeni". François-Poncet, un observator atent, povesteşte: „La 29 aprilie, Ciano mi-a spus direct: dacă veţi repurta victorii, nu se va întîmpla nimic. În caz contrar, nu pot să vă dau nici o garanţie. Totuşi, la Paris, cu toate informaţiile pe care le transmiteam, guvernul refuza să creadă în apropiata intervenţie în război a Italiei. Pierre Laval [vicepreşedintele Consiliului de miniştri] susţinuse în Comisia de politică externă din Senat că, în cazul în care i s-ar fi încredinţat o misiune pe lîngă Mussolini, ar fi putut să-l determine să rămînă în afara conflictului. Dar, în acelaşi timp, Ciano mă rugase, din partea Ducelui, să cer guvernului francez să nu mai trimită emisari speciali. Ambasadorului Italiei la Paris, Guariglia, i se ceruse acelaşi lucru. Toate sondajele, toate demersurile pe care le-am întreprins la Roma conduceau la concluzia că nimic nu ar fi putut modifica decizia Ducelui"[1].

La 9 mai 1940, Mussolini îl primeşte pe Badoglio, comandantul armatei, adept convins al nonbeligeranţei. După întrevedere, el îi declară lui Ciano că a reuşit să-l convertească pe Duce. Ministrul cunoaşte vederile generalului: un atac asupra Liniei Maginot ar fi sortit eşecului şi ar necesita patru luni de lupte şi sacrificarea unui milion de oameni. Din toate părţile, industriaşi influenţi, Balbo, guvernatorul Libiei, regele, îl sfătuiesc pe Mussolini să manifeste prudenţă. Generalul Badoglio nu profită însă de marele său prestigiu pentru a organiza acest curent, favorabil nonbeligeranţei; el nu demisionează, ci aşteaptă ordine. La 13 mai, Ducele îi declară lui Ciano: „Acum cîteva luni, am spus că Aliaţii au pierdut o bătălie, azi îţi spun că au pierdut războiul. Noi, italienii, sîntem deja destul de dezonoraţi. Orice întîrziere este de neconceput; nu mai avem timp de pierdut. Pînă la sfîrşitul lunii, declar război. Voi ataca Franţa şi Anglia pe mare şi în aer. Nu mă mai gîndesc la o acţiune împotriva Iugoslaviei, n-ar fi decît un expedient umilitor".

Cu toate acestea, el nu stabileşte încă data la care va interveni. Se va decide numai după ruperea frontului francez de către armata germană la Sedan, în 13-14 mai. Două zile mai tîrziu, Ducele primeşte o scrisoare de la Churchill, în care acesta îi cere, şi el, să nu intre în război. „Vă rog să credeţi, scrie primul ministru englez, că nu vă adresez această rugăminte solemnă, care va rămîne în arhivele Istoriei, nici din slăbiciune şi nici din teamă". La 18 mai, Mussolini răspunde: „Dacă guvernul dumneavoastră a declarat război Germaniei pentru a-şi onora o semnătură, trebuie să înţelegeţi că acelaşi sentiment de onoare şi respect faţă de angajamentele asumate prin tratatul italo-german stă la baza politicii italiene, indiferent de împrejurările cărora va trebui să le facem faţă". „Începînd de atunci — scrie Churchill, în memoriile sale — nu am mai avut nici o îndoială că Mussolini avea intenţia să intre în război, în momentul pe care-l va considera el cel mai favorabil".

La 26 mai, Ducele convoacă pe Badoglio şi pe Balbo, guvernatorul Libiei. Cel din urmă afirmă că nu este pregătit pentru o confruntare în Africa de Nord. Mussolini le spune celor doi generali: „Ieri i-am trimis lui Hitler o declaraţie scrisă, prin care îl înştiinţez că nu intenţionez să stau cu braţele încrucişate şi că, începînd cu ziua de 5 iunie, sînt gata să declar război Angliei". Badoglio consideră că aceasta ar fi o sinucidere, pentru că Italia nu este încă pregătită. „În septembrie, totul se va sfîrşi, răspunde Mussolini. N-am nevoie decît de cîteva mii de morţi pentru a mă aşeza, în calitate de beligerant, la masa păcii". Lui Hitler îi scrie la 30 mai: „Vă răspund cu cîteva zile întîrziere, deoarece am vrut să vă anunţ hotărîrea mea de a intra în război, la 5 iunie. Dacă, pentru o mai bună coordonare a acţiunilor mele cu ale dv., apreciaţi că ar trebui să amîn cu o zi sau două acest act, vă rog să mă înştiinţaţi".

Sigur de victorie, Hitler cere tot mai puţin. La 1 iunie, se entuziasmează de vestea iminentei intervenţii a Italiei, însă propune amînarea acesteia cu cîteva zile. Mussolini primeşte răspunsul — cu regret, spune el — şi alege data de 11 iunie drept ziua Z. El va declara război la 10 iunie. Cu excepţia cîtorva bombardamente ale avioanelor italiene asupra oraşelor Calvi şi Bastia, al unui atac al flotei franceze asupra Genovei, cele 32 divizii ale lui Badoglio nu sînt capabile să mişte din loc nici măcar cu un metru cele şase divizii franceze, comandate de generalul Olry, ameninţate totuşi de un atac din spate al Wehrmachtului.

Campania, care trebuia să fie victorioasă, nu durează decît patru zile şi se termină printr-un eşec spectaculos. După cererea de armistiţiu a francezilor, la 17 iunie, grupul de armate ale prinţului Umberto, avînd o superioritate numerică zdrobitoare, nu reuşeşte să ocupe decît două orăşele de frontieră, Modane şi Briançon. O luptă de stradă din Menton se încheie în dezavantajul italienilor, cu 150 morţi, în timp ce francezii nu pierd nici un om. ■

În româneşte de
Marcel GHIBERNEA
şi Dan GHIBERNEA

[1] François-Poncet către Jacques de Launay, 3 iulie 1957.

MISIUNE DIPLOMATICĂ

ÎN MEXIC

Z. S. ŞEINIS

La sfîrşitul anului 1922, cînd A.M. Kollontai a sosit în Norvegia, Rusia sovietică nu avea încă relaţii diplomatice depline cu această ţară[1]. Stabilirea lor era una dintre principalele misiuni ale Aleksandrei Kollontai. Cînd I.Z. Şuriţ, reprezentantul plenipotenţiar al Ţării Sovietelor în Norvegia a fost numit în aceeaşi funcţie în Turcia şi a părăsit Christiania, Aleksandrei Mihailovna i-au rămas în sarcină toate treburile.

În acea vreme, guvernul sovietic făcea tot ce era posibil pentru a îmbunătăţi relaţiile cu Norvegia. Încă din 1920, la sesiunea Comitetului Central Executiv din 17 iunie, G.V. Cicerin constata: „Forţa noastră constă în politica de pace, recunoscută de masele largi, care înţeleg că este bazată pe obţinerea unor avantaje reciproce, atît ale ţării noastre, cît şi ale celei cu care intrăm în contact... Cea mai prietenoasă atitudine faţă de noi o vădeşte Norvegia. Guvernul norvegian a încheiat acorduri cu noi în Nord; deja furnizează cărbune Nordului, care are o stringentă nevoie de el. A fost de acord cu stabilirea unei reprezentanţe în Nordul nostru şi în Nordul norvegian, ne-a ridicat o serie întreagă de probleme privind reglementarea relaţiilor reciproce. Iar noi l-am propus tratative diplomatice, care să lămurească toate aceste probleme"[2]. Pe la mijlocul anului 1923, A.M. Kollontai stabilise deja strînse legături cu firmele de comerţ din Norvegia, cu cercurile industriale, mai ales cu cele din domeniul prelucrării peştelui. Uniunea Sovietică avea nevoie de livrările din Norvegia, iar Norvegia era foarte interesată în desfacerea peştelui — principala ei marfă de export — în ţara vecină, cu imensa ei piaţă.

[1] Continuăm publicarea articolului despre misiunile diplomatice ale Aleksandrei Kollontai (*Magazin istoric* nr. 10/1986), articol preluat — într-o formă prescurtată şi cu titlul şi subtitlurile noastre — din revista sovietică *Novaia i noveişaia istoriia*, nr. 4/1985; în textul de mai sus am intercalat o serie de scrisori ale diplomatei sovietice, extrase dintr-un alt articol al aceluiaşi autor, apărut în două numere ale revistei *Novîi mir* (nr. 4,5/1982).

În imagine: capitala mexicană, oraşul în care Aleksandra Kollontai a petrecut o jumătate de an de muncă, cum nota în jurnalul său.

[2] G. V. Cicerin, *Articole şi cuvîntări*, Moscova, 1961.

Chemare la Moscova

Încă de la sfîrşitul anului 1923, se putea constata că legăturile economice cu Norvegia deveniseră mai strînse. La 16 octombrie, în interviul acordat corespondentului ziarului danez *Politiken*, Kollontai spunea: „Am început o mare tranzacţie cu Norvegia. Am pornit de la a cumpăra peşte şi numai peşte, pentru ca acum să ajungem la mărfuri industriale — hîrtie, celuloză şi maşini. Anul trecut, aní cumpărat peşte şi sardele în valoare de 10-12 milioane coroane. Anul acesta de 30 milioane. Pînă la primul război mondial, vindeam Norvegiei de trei ori mai mult decît cumpără acum Norvegia din Rusia. Vrem ca acest raport să fie în folosul Norvegiei şi cumpărăm din Norvegia exact cît cumpără Norvegia de la noi".

„Între toţi trimişii guvernului sovietic în lumea întreagă — scrie corespondentul citat — doamna Aleksandra Kollontai este, fără nici o îndoială, cea mai interesantă personalitate. Şi nu numai prin frumuseţea ei... sau prin cunoaşterea limbilor, care îi permit să facă propagandă comunistă în patru limbi... Ceea ce îi conferă Aleksandrei Kollontai o poziţie specială este că, după revoluţie, ea a fost numită prima femeie-ministru din istorie, apoi primul ambasador-femeie. De un an întreg funcţionează ca reprezentant plenipotenţiar al Rusiei la Christiania, vinde secară şi cumpără sardele în valoare de multe milioane. Aseară a fost la Kronprinzessgad, la reşedinţa delegaţiei ruse, îmbrăcată elegant, cochet, cu un păr negru, ondulat şi ochi negri, strălucitori".

Întrucîtva, descrierea din *Politiken* nu corespunde realităţii. La reşedinţa delegaţiei ruse, Aleksandra Mihailovna venise, ca întotdeauna, de altfel, îmbrăcată elegant, dar părul era roşcat şi ochii albaştri. Altceva este mai important însă în această descriere: popularitatea pe care şi-o cîştigase Kollontai, şi nu numai în Norvegia, într-un timp scurt, ci şi în alte ţări scandinave. Cînd a fost numită, mulţi oameni politici sovietici, printre care chiar G.V. Cicerin, s-au arătat pesimişti cu privire la promovarea unei femei într-un post diplomatic. Activitatea lui Kollontai era urmărită cu deosebită atenţie nu numai de pe podul Kuznetki, care găzduia atunci sediul Comisariatului poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S., ci şi de peste graniţă. La sfîrşitul anului 1924, Aleksandra Mihailovna Kollontai a fost chemată urgent la Moscova. În Consiliul comisarilor poporului urma să se dezbată problema cabotajului[1] navelor străine în apele din nordul Uniunii Sovietice. Existau două proiecte: unul al lui M.M. Litvinov, care susţinea să se acorde acest drept Angliei, ca una dintre cele mai mari puteri apusene, Uniunea Sovietică fiind interesată în dezvoltarea comerţului cu această ţară. Celălalt — al Aleksandrei Mihailovna Kollontai —, care prefera Norvegia, ca cel mai apropiat vecin nordic al U.R.S.S.

Pe atunci, M.M. Litvinov era prim-locţiitor al comisarului poporului pentru afaceri externe. Se putea presupune că Consiliul comisarilor poporului va decide în favoarea lui. Convinsă şi ea că aşa va fi, Kollontai a hotărît să-şi „fortifice" poziţia. În ajunul dezbaterii, i-a făcut o vizită lui I.V. Stalin, căruia i-a expus punctul ei de vedere. I.V. Stalin i-a promis că va examina atent problema şi va fi prezent la şedinţa guvernului.

Primul a luat cuvîntul M.M. Litvinov, avînd argumente convingătoare. Cei prezenţi l-au aprobat. După el, a vorbit Kollontai. Şi-a adus în sprijin ideea că interesele ţărilor mici trebuie întotdeauna luate în considerare cu prioritate, cu atît mai mult ale Norvegiei, care nu a intrat niciodată în conflict cu Rusia — Uniunea Sovietică. Ceea ce era un fapt la fel de convingător. Părerile erau împărţite. Aleksandra Mihailovna şi-a terminat expunerea, trăgînd cu ochiul la uşă, în speranţa că va apărea Stalin. În sfîrşit, în deschizătura uşii s-a zărit la început mîna cu pipa, apoi silueta lui... Stalin stătuse în picioare în dreptul uşii, de unde îi ascultase foarte atent raportul. Apoi a intrat încet şi şi-a spus punctul de vedere, susţinînd-o pe Kollontai. S-a aprobat varianta norvegiană.

[1] Navigaţie maritimă, fluvială şi aeriană între localităţile de pe teritorlul aceluiaşi stat.

„Mi-am cîştigat cinstit piinea"

Presa norvegiană a scris mult despre stilul de muncă al diplomatului Kollontai, despre obiceiurile ei, ieşite uneori din cadrul canoanelor vieţii de diplomat. Îi plăcea, de pildă, să hoinărească mult pe cărările înzăpezite din jurul hotelului „Turist", în care locuise în anii emigraţiei, sau, pur şi simplu, să dispară pentru una-două zile în munţi. Într-o scrisoare adresată prietenei sale din tinereţe, Zoia Leonidovna Şadurskaia, Aleksandra Mihailovna povesteşte:

„Zoiuşka! Am reuşit să fug de oameni, de lume, pentru două zile. Mi-am terminat treburile la Bergen, m-am urcat în tren şi, în miez de noapte, spre uluirea conductorului, am coborît la punctul terminus al defileului — staţia Finde. În jurul meu — zăpezi veşnice. Un mic hotel curat de munte. Astăzi e un cer de basm... Dar cel mai minunat lucru din toate este că sînt singură. Mă scald în solitudine.

La Bergen, a fost interesant, util, dar zilele mi-au fost supraaglomerate. Acolo am muncit, mi-am cîştigat cinstit pîinea. În trei zile: două dejunuri oficiale, două mic-dejunuri de lucru, patru interviuri, o vizită la o fabrică de sardele... şi telefoane... telefoane fără număr, întîlniri din mers, cunoştinţe fugare...".

Acesta îi era caracterul şi stilul de muncă. Prima femeie-diplomat, care cobora dintr-un vagon în miez de noapte, într-un defileu de munte, bătuse pe 50 de ani...

În 1924, Norvegia şi Uniunea Sovietică au stabilit relaţii diplomatice depline, iar A.M. Kollontai a fost numită reprezentant plenipotenţiar. Oficialităţile şi ziariştii norvegieni au remarcat de comun acord rolul Aleksandrei Kollontai în înfăptuirea acestui act diplomatic, care contribuia la

buna înțelegere între cele două state vecine și la întărirea păcii în nordul Europei.

În aprilie 1926, Aleksandra Kollontai a părăsit Norvegia. O aștepta un nou post diplomatic, într-un alt colț al globului — Mexic. Acolo a petrecut o jumătate de an, în calitate de reprezentant plenipotențiar al Uniunii Sovietice. „Vreau să demonstrez că o femeie poate fi un diplomat cu nimic mai prejos decît un bărbat, aș zice chiar mai bun. Trebuie să «spargem gheața». Numirea mea în noul post ne confirmă pe noi, femeile, în această muncă, confirmă dreptul nostru la acest domeniu de activitate", își nota în jurnal A.M. Kollontai. Altitudinea capitalei mexicane i-a afectat însă sănătatea. S-a adăugat și atmosfera ostilă ei, creată de acțiunile antisovietice ale administrației S.U.A. „Știi de unde îți scriu? De la o mănăstire — transformată acum în restaurant și hotel — aflată la marginea orașului. Aseară am simțit că nu mai suport, că «nu mai am aer» și atunci am pornit spre acest loc cu P.[ina] V.[asilievna]. Îți dai seama, mănăstire devenită restaurant de periferie... Muzică, foxtrot, mese festive... Dar dimineața și seara tîrziu e liniște, e divin. Mă îmbăt cu atîta liniște. Grădina a fost cîndva foarte frumoasă. Astăzi n-am lucrat nimic. Am vrut să «respir». Din nou zilele astea mi-a fost rău de la inimă" — i se confesează prietenei sale, Emy. Deși Kollontai a stat numai șase luni în Mexic, cu tactul ei diplomatic a adus și aici servicii U.R.S.S. La 12 aprilie 1927, cu cîteva zile înainte de a pleca spre patrie, își nota în jurnal: „interes crescînd față de Uniunea Sovietică, față de noua noastră cultură, față de scriitorii noștri. Față de Lenin — o admirație deplină. Industrializarea, electrificarea, succesele sovhozurilor, agricultura — toate sînt înțelese de mexicani. De mult n-am mai simțit un asemenea consens".

Dar A.M. Kollontai nu și-a mai însemnat în jurnalul personal că la aceste succese contribuise și activitatea ei: prelegerile despre intelectualitate, interviurile acordate ziariștilor, primirile unor oameni de cultură mexicani — ceea ce domolise antisovietismul și anticomunismul ce domneau în Mexic.

Ca în toate celelalte capitale, A.M. Kollontai s-a familiarizat cu istoria și cultura țării, a cunoscut și tratat cu respect tradițiile naționale și cultura mexicană. În ziua plecării din Mexic, aflată la bordul unui transoceanic, A.M. Kollontai scria în jurnal: „Mexicul este undeva în urmă... Adio continent american... O jumătate de an de muncă. O jumătate de an despărțită de prieteni, de cei dragi, de partid... O jumătate de an de vigilență, de răspundere... Plec alta decît am venit! Plec îmbogățită cu cultura lor, după ce le-am studiat istoria, coborînd cu 4 000-5 000 ani în urmă. Lumea mea a devenit mai largă și mai interesantă".

Între 1927 și 1930, A.M. Kollontai a funcționat a doua oară ca reprezentant plenipotențiar sovietic în Norvegia. Relațiile internaționale treceau printr-o perioadă grea. Lumea capitalistă nu vroia să se împace cu ideea e istenței și a succeselor primului stat socialist. Provocările, ruperea relațiilor diplomatice, discriminările în domeniul legăturilor comerciale se practicau pe scară largă. Scandinavia nu era o insulă de liniște. Dar relațiile U.R.S.S. cu Norvegia se strînseseră, deveniseră mai stabile, comerțul luase avînt, legăturile culturale se îmbogățiseră. Înaintea plecării din această țară, cu prilejul numirii într-un nou post diplomatic, în Suedia, A.M. Kollontai îi scria unui prieten din tinerețe, Nikolai Iakimov: „Stockholmul este considerat o muncă de mai mare răspundere. Dar în adîncul sufletului, îți spun sincer că mi-e greu să mă despart de o țară unde am lucrat mult și unde m-am obișnuit cu atmosfera. În plus, iubesc mult Christiania, vegetația ei bogată, florile, fiordurile, plimbările în aerul ozonat al pădurilor de munte. Ceea ce n-am să găsesc în Stockholmul luxos, îngîmfat și bogat. Dar așa trebuie".

Anularea unui decret regal

Noiembrie 1930. Stockholmul o aștepta cu viu interes pe Aleksandra Kollontai. Și nu numai lumea diplomaților acreditați în capitala Suediei, ci și „societatea înaltă", care auzise atîtea despre această femeie provenită din elita Rusiei țariste și devenită revoluționară înfocată. O aștepta burghezia și, mai ales, femeile, în rîndul cărora circulau zvonuri despre toaletele ei. În fine, o așteptau „oamenii simpli" — muncitori, mici fermieri, funcționari. Nu era vorba numai de pură curiozitate, ci și de dorința de a vedea o femeie-diplomat din Rusia sovietică, expulzată cîndva din Suedia și aureolată de legende. Trebuia să se știe ce e născocire și ce e adevăr în personalitatea acestei femei.

Suedia a reprezentat punctul culminant al activității politico-diplomatice depuse de A.M. Kollontai în cei treizeci de ani de diplomație. A petrecut 15 ani în această țară. Talentul ei de diplomat s-a dezvăluit în toată strălucirea lui, în anii grei dinaintea izbucnirii celui de-al doilea război mondial, ca și în anii dramatici ai conflagrației și ai Marelui război pentru apărarea patriei. „Munca noastră este ca alpinismul. Te grăbești să ajungi sus, cît mai sus, în vîrf. În fine, ai ajuns, te așezi, respiri ușurat... Dar nu e decît o iluzie optică: între piscurile din jur, vezi înălțîndu-se semeț un altul, mai înalt decît cel pe care l-ai cucerit. Și iar trebuie să te ridici, să-ți aduni forțele și să pornești la drum, ca să-l escaladezi și pe el", scria Aleksandra Kollontai la 27 ianuarie 1929, unei prietene suedeze, o învățătoare.

Cu 16 ani în urmă, A.M. Kollontai fusese expulzată „pentru totdeauna" din Suedia, printr-un decret al regelui. Numirea ei într-un înalt post diplomatic la Stockholm a provocat senzație. După sosirea în capitala Suediei, într-un buletin de știri guvernamental a fost inclusă, cu o literă măruntă, o notiță prin care se anunța anularea decretului regal din 1914. Cunos-

cutul actor suedez Karl Gerhard, care va deveni un bun prieten al Aleksandrei Kollontai, iar în 1940 va îndeplini o misiune extrem de delicată, legată de ieşirea Finlandei din războiul împotriva Uniunii Sovietice, scria în memoriile sale: „Sosirea ei la Stockholm, în calitate de emisară a Rusiei, a făcut senzaţie. La început, oamenii nu şi-au dat seama că doamna în blănuri, care străbătea oraşul într-o trăsură aurită, era una dintre personalităţile de excepţie ale vremii sale... La întîlnirile oficiale, societatea Stockholmului se înghesuia în jurul trimisului sovietic. Pe coridoare, aceiaşi oameni spuneau că nu i-au strîns mîna, pentru că «era înroşită de sîngele de clasă», clasă căreia îi aparţineau şi ei. Era înzestrată cu mult farmec şi cu un umor fin. Putea purta discuţii în multe limbi şi vorbea într-un fermecător amestec de limbi scandinave. Era înţeleaptă, prietenoasă, cu un zîmbet permanent pe buze, plină de încredere în viaţă".

Acel zîmbet nu însemna cîtuşi de puţin că Aleksandra Kollontai nu se lovea de greutăţi. Şi încă mari. În acei ani, ea coresponda intens cu Gheorghi Vasilievici Cicerin: „E greu! E foarte greu!", i se confesa. Răspunzîndu-i, Gheorghi Vasilievici îi scria, la 8 ianuarie 1931, cînd nu mai era comisar al poporului pentru afaceri externe: „Cred că condiţiile muncii d-voastră au devenit şi mai grele, nu atît pentru că sînteţi în Suedia, ci pentru că, în general, ţara este alta". G.V. Cicerin remarca situaţia politică generală din Europa, ameninţată de ascensiunea fascismului german, care îşi căuta (şi găsea) susţinători şi în Scandinavia.

A.M. Kollontai şi-a început activitatea diplomatică în Suedia în anii cînd lumea capitalistă era zguduită de o cumplită criză economică, iar în Germania îşi ridicau capul, şi curînd aveau să ajungă la putere, naziştii. În Suedia, lucrurile nu erau deloc simple: atitudinea faţă de Uniunea Sovietică era destul de rece, se activizaseră elementele naziste. Ceea ce complica munca reprezentantului plenipotenţiar.

Înaintea Revoluţiei din Octombrie, guvernul lui Kerenski depozitase în băncile suedeze rezerva de aur a Rusiei — 100 milioane coroane —, pentru vremea aceea, o sumă considerabilă. Valuta era necesară ţării, care trecuse la industrializarea economiei şi trebuia să cumpere de peste graniţă utilaje. Kollontai a deschis tratative cu privire la returnarea rezervei de aur, dar cercurile guvernamentale din Suedia au refuzat rezolvarea problemei. Kollontai a perseverat însă. După venirea la putere, în 1932, a unui guvern social-democrat, în postul de ministru al afacerilor externe a fost numit Richard Sandler, o veche cunoştinţă a Aleksandrei Mihailovna. În 1912, el o însoţise în călătoria prin Suedia, cînd ţinuse prelegeri privind diverse aspecte sociale şi politice. Sandler o simpatiza foarte mult pe A.M. Kollontai. Ea a ştiut să exploateze acest sentiment, cîştigîndu-l pentru rezolvarea în sens pozitiv a problemei aurului rusesc. Recuperarea rezervei de aur şi-a găsit un adversar în ministrul de finanţe Vigfors, o personalitate destul de influentă. Pînă la urmă, nici el nu a rezistat argumentelor expuse de diplomatul sovietic. În iunie 1933, a fost semnat acordul de întoarcere în U.R.S.S. a rezervei de aur depuse în Suedia.

Curînd, A.M. Kollontai a fost decorată cu „Ordinul Lenin" pentru munca plină de abnegaţie în domeniul emancipării comuniste a muncitoarelor şi ţărăncilor. Meritele ei erau însă remarcabile şi în diplomaţie. La 3 martie 1932, locţiitorul comisarului poporului pentru afaceri externe al U.R.S.S., B.G. Stomoniakov, îi scria: „Aud din toate părţile că aţi cucerit o situaţie de invidiat la Stockholm, pe care n-a avut-o nici unul din reprezentanţii noştri plenipotenţiari în această ţară. Mă bucur sincer pentru cauză şi pentru dv. Vă trimit un salut prietenesc şi vă urez activitate rodnică".

La începutul anilor '30, Uniunea Sovietică a trecut la realizarea celui de-al doilea plan cincinal. Natural că ţara era deosebit de interesată în relaţii economice cu statele dezvoltate industrial din apusul Europei. Cercurile industriale ale Suediei intenţionau şi ele să dezvolte relaţiile comerciale cu U.R.S.S. Existau însă şi adversari ai ideii — îndeosebi din rîndul cercurilor pronaziste. Duelul diplomatic s-a concretizat în tratativele privind acordarea U.R.S.S. a unui credit de 100 milioane de coroane pentru cumpărarea de maşini şi utilaje. Tratatul pentru acordarea creditului a fost semnat. El intra însă în vigoare numai după ratificarea de către Riksdag, unde putea fi respins. Pentru a evita o astfel de situaţie, Kollontai a propus Moscovei să comunice că acordul nu este suficient de avantajos pentru U.R.S.S., drept care, din păcate, aceasta este obligată să renunţe la el. Moscova a aprobat propunerea. După ce a semnat nota, A.M. Kollontai a spus colaboratorilor apropiaţi: „Mă simt de parcă mi-aş fi omorît propriul copil. Am lucrat aproape un an la acest proiect. Nu-mi este deloc uşor să renunţ la el". Ziarul cercurilor industriale suedeze scria, în acest sens: „Aici s-ar putea aplica proverbul franţuzesc «cherchez la femme» [în sensul că aici e mînă de femeie]". Alte organe de presă au remarcat în unanimitate că manevra Kollontai „a dezumflat anvelopele trăsurii cu care ar fi vrut să se plimbe opoziţia burgheză". Primul ministru al Suediei, social-democratul Albin Hanson, ca răspuns la intrigile opoziţiei, a declarat că Suedia va continua să-şi întărească legăturile politice şi economice cu U.R.S.S.

Doi ani mai tîrziu, datorită străduinţelor Aleksandrei Kollontai a fost pregătit, semnat şi ratificat acordul pentru credite cu Uniunea Sovietică, de data aceasta nu pentru 100 milioane, ci pentru un miliard de coroane. Dar cel de-al doilea război mondial, care începuse, nu a permis valorificarea acestui acord reciproc avantajos. ■

(Va urma)

Versiunea românească de
Florentina DOLGHIN

30 DIN 30

Concursul MAGAZIN ISTORIC, ediția a II-a 1986

Răspunzînd propunerilor și solicitărilor numeroșilor noștri cititori, inaugurăm, începînd cu acest număr, ediția a II-a a concursului Magazin istoric 1986.

Actuala ediție a concursului revistei este dedicată Anului Internațional al Păcii — proclamat de Adunarea Generală a O.N.U. la propunerea unui grup de state, printre care și România — luptei popoarelor pentru libertate și independență națională, împotriva colonialismului, contribuției țării noastre de-a lungul istoriei la afirmarea înaltelor idealuri de pace și libertate, tradițiilor istorice ale solidarității poporului român cu forțele progresiste în lupta pentru eliberare națională și socială, pentru apărarea și dezvoltarea tezaurului de cultură și civilizație al umanității.

După cum o arată și titlul, concursul este alcătuit din 30 de întrebări, formulate pe baza a 30 de numere din Magazin istoric, — cele apărute din iulie 1984 (inclusiv) pînă în decembrie 1986 (inclusiv).

Cele 30 de întrebări vor fi publicate în trei serii de cîte 10 întrebări, în numerele 11, 12/1986 și 1/1987.

Întrebările sînt alcătuite după o formulă care s-a bucurat de mult succes la edițiile precedente, dînd posibilitate participanților să aleagă răspunsul din trei variante, din care doar una singură este cea corectă. Deci, din cele trei răspunsuri la fiecare întrebare, notate cu a, b, c, participanții la concurs vor desemna printr-una din aceste litere răspunsul pe care-l consideră exact.

Răspunsurile vor fi trecute pe o singură față a unei singure coli de hîrtie, în trei coloane, numerotate I, II, III, în ordinea de la 1 la 10, corespunzătoare fiecărei întrebări din cele patru serii. Ca în modelul de mai jos:

I	II	III
1 — b	1 — b	1 — c
2 — a	2 — c	2 — a
3 — c	3 — a	3 — b

Modelul este pur orientativ și nu reprezintă, cîtuși de puțin, răspunsuri exacte la primele întrebări din cele trei serii.

Deci, scrisoarea de participare la concurs va cuprinde trei coloane (corespunzînd celor trei serii de întrebări) cu cîte 10 răspunsuri (corespunzînd celor 10 întrebări din fiecare serie). Concurenții sînt rugați să menționeze, cu majuscule, datele personale: nume, prenume, adresă, profesie, loc de muncă. Scrisorii de participare li vor fi anexate și cele trei taloane, care vor apare în nr. 11,12/1986 și 1/1987.

Bibliografia concursului o constituie, după cum am precizat, articolele apărute în numerele revistei din iulie 1984 pînă în decembrie 1986.

Răspunsurile la întrebări, împreună cu taloanele, vor fi trimise într-un singur plic pe adresa revistei: Magazin istoric, căsuța poștală 1—702, București, str. Intrarea Ministerului, nr. 2, cod 70 100, pînă cel mai tîrziu la 28 februarie 1987 (data ștampilei poștale). Plicurile vor purta mențiunea Pentru concurs.

Dacă numărul scrisorilor cu răspunsuri exacte depășește pe cel al premiilor, cîștigătorii vor fi desemnați, ca și pînă acum, prin tragere la sorți. Numele celor care atașează două sau mai multe serii de taloane vor fi prezente, firesc, de două sau mai multe ori în urnă.

Concursul este dotat cu următoarele premii:

Premiul	1	1 televizor DIAMANT
Premiul	2	1 aparat radio OLIMPIC
Premiul	3	1 aparat radio GLORIA
Premiul	4	1 aparat foto ORIZONT
Premiile	5- 7	3 aparate foto VILIA
Premiile	8-17	10 aparate foto SMENA 8—M
Premiile	18-35	18 servicte
Premiile	36-55	20 truse stilou SIRIUS
Premiile	56-90	35 abonamente pe 1 an la MAGAZIN ISTORIC
Premiile	91-150	60 abonamente pe 6 luni la MAGAZIN ISTORIC

Încheind aici prezentarea concursului Magazin istoric, ediția a II-a 1986, urăm participanților mult succes.

Prima serie de întrebări

1. Acționînd cu fermitate în slujba păcii și înțelegerii între toate țările lumii, România socialistă, președintele Nicolae Ceaușescu desfășoară o vastă activitate internațională pentru apărarea dreptului suprem al popoarelor la pace, la viață, la dezvoltare liberă și demnă.

La propunerea unor state, printre care și România, Adunarea Generală a O.N.U. a proclamat prin Rezoluția 40/3 anul 1986 drept Anul Internațional al Păcii, generos prilej oferit statelor lumii de a-și intensifica eforturile și acțiunile concrete în vederea promovării și menținerii păcii.

„Să marcăm Anul internațional al Păcii — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea rostită la Plenara C.C. al P.C.R. din 1-2 aprilie 1986 — **prin acorduri și pași concreți pe calea dezarmării, colaborării și păcii!"**

În mod semnificativ, proclamarea a avut loc în ziua cînd se sărbătorea a 40-a aniversare a O.N.U.

La ce dată a avut loc proclamarea Anului Internațional al Păcii de către Adunarea Generală a O.N.U.?

a) 24 octombrie 1985
b) 10 octombrie 1985
c) 1 noiembrie 1985

2. Apărător al independenței și neatîrnării pămîntului românesc, făcînd din organizarea țării și menținerea suveranității ei țința întregii vieți și întregii domnii, Mircea cel Mare a căpătat în decursul timpului valoare de simbol al rezistenței românești împotriva cotropirii străine.

Concursul MAGAZIN ISTORIC, ediția a II-a 1986

Faptele sale vitejești, politica sa în slujba apărării păcii și libertății popoarelor din această parte a continentului au stîrnit admirația atît a contemporanilor, cît și a generațiilor următoare.

Astfel, un cronicar avea să-l numească pe Mircea, aproape două secole mai tîrziu: „Principe între creștini cel mai viteaz și cel mai ager".

Indicați numele acestui cronicar.

a) Leunclavius
b) Chalcocondil
c) Cromer

3. Revoluția din 1848 a înscris în programele ei înaltele idealuri ale libertății, dreptății sociale și unității naționale. La 12/24 mai, la Brașov, a fost dat publicității unul din cele mai radicale programe redactate de revoluționarii moldoveni, în care se prevedea, între altele, desființarea servituților feudale și împroprietărirea țăranilor „fără nici un fel de despăgubire", unirea Moldovei cu Muntenia „într-un singur stat neatîrnat, românesc".

Cum se intitula acest program revoluționar?

a) Prințipiile noastre pentru reformarea patriei
b) Proiectul de Constituție pentru Moldova
c) Dorințele partidei naționale din Moldova

4. Țările române au întreprins, de-a lungul întregului ev mediu, o vastă acțiune de ajutorare materială și culturală a popoarelor vecine din sud-estul Europei, așa cum o dovedesc numeroasele obiecte românești de valoare aflate în patrimoniul diferitelor instituții de cultură din această parte a continentului.

Astfel, între alte mărturii aflate la Athos, evocînd legăturile permanente ale voievozilor români cu aceste așezăminte, se află și compoziția picturală din imaginea de mai jos.

Ce reprezintă ea?

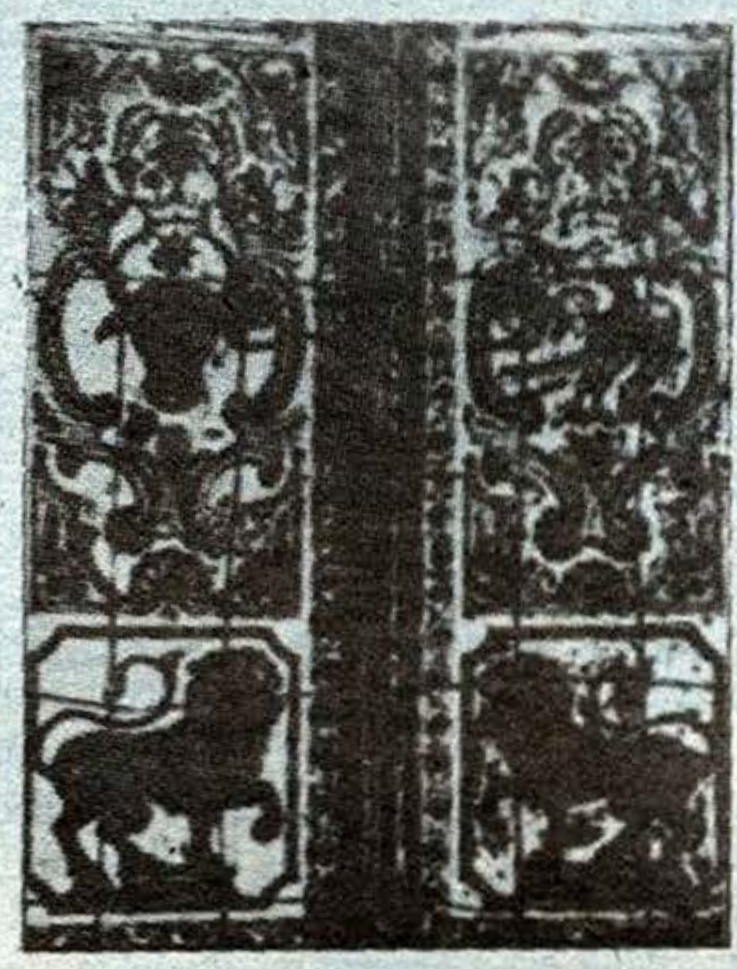

a) Stemele Moldovei și Țării Românești

b) Emblemele Bucureștilor și Iașilor

c) Stemele Transilvaniei și Banatului

5. Lupta de eliberare de sub dominația colonială a statelor Americii Latine din primele decenii ale secolului trecut a fost urmărită cu viu interes de opinia publică românească, gazetele vremii — *Curierul românesc* și *Albina românească* — publicînd cu consecvență știri, informații și comentarii referitoare la desfășurarea evenimentelor de pe pămîntul latino-american.

În centrul lor, se aflau faptele unui cunoscut erou al acelor ani, devenit simbol al aspirației spre independență a Americii Latine.

Indicați numele lui:

a) Marti
b) Sucré
c) Bolívar

6. Realizarea unirii din 1859 a deschis calea afirmării depline a statului român pe plan internațional ca o țară *de sine stătătoare, neatîrnată*. Astfel, în 1867, România participă pentru prima dată cu pavilionul său propriu la Expoziția Universală de la Paris expunînd — între altele — și acest valoros tezaur (în imagine).

Despre ce tezaur este vorba?

a) Tezaurul de la Agighiol
b) Tezaurul de la Stînceşti
c) Tezaurul de la Pietroasa

7. În cadrul luptei naționale a românilor transilvăneni pentru dreptate, libertate și unitate națională, un moment deosebit îl constituie procesul tribunilor memorandiști, judecat la sfîrșitul secolului trecut la Cluj și care a stîrnit un val de proteste în toată țara, masele populare de-o parte și de alta a Carpaților, manifestîndu-și solidaritatea cu cei puși sub acuzare. „Acest proces — scria *Munca*, organul de presă al socialiștilor români — este rezultatul firesc ce a trebuit să producă dualismul austro-ungar; el nu-i decît rezultatul asupririi românilor de către clasa stăpînitoare maghiară".

TALON de participare 1

Intre ce date s-a desfăşurat procesul memorandiştilor?
a) 25 aprilie-7 mai 1894
b) 15-30 aprilie 1894
c) 14-28 martie 1894

8. Luptînd cu deosebit eroism şi spirit de jertfă în războiul antihitlerist, armata română a trecut după dezrobirea teritoriului patriei la eliberarea, alături de armatele sovietice, a Ungariei, Cehoslovaciei şi a unor localităţi din Austria. Întîmpinaţi cu mare bucurie, soldaţii români eliberatori aduceau cu ei pacea şi speranţa într-o viaţă nouă. Acestea erau şi gîndurile pe care o învăţătoare dintr-o localitate cehoslovacă le-a adresat ostaşilor români: „V-am aşteptat fiindcă ştiam că ne aduceţi eliberarea de sub jugul ocupanţilor germani. Sfîntă şi frumoasă este menirea dumneavoastră de a reda poporului nostru libertatea şi posibilitatea de a-şi croi un destin nou".

Indicaţi numele localităţii.
a) Tisovec
b) Dolomka
c) Brezno

9. Opinia publică din ţara noastră şi-a manifestat în perioada interbelică profunda simpatie cu lupta poporului chinez împotriva agresiunii japoneze, declanşată la 18 septembrie 1931, presa publicînd numeroase ştiri şi informaţii din această ţară. Astfel, la 8 februarie 1936, *Cuvîntul liber*, într-un articol apărut pe prima pagină, menţiona Apelul Partidului Comunist Chinez către întregul popor, în care se adresa chemarea: „Luptă comună împotriva duşmanului din afară".

Cum se intitula articolul publicat de Cuvîntul liber?
a) Deşteptarea Chinei
b) Însemnări
c) Situaţia internaţională

10. În timpul Marelui război pentru apărarea patriei, în grelele bătălii pentru zdrobirea agresorilor hitlerişti, aviaţia sovietică a luptat cu eroism alături de celelalte forţe armate ale U.R.S.S., dînd un greu tribut în marea epopee a Victoriei.

Ştiţi cîte zboruri de luptă a întreprins în acei ani aviaţia sovietică?
a) cca. 3 500 000
b) 3 725 000
c) peste 3 808 000

CARTI SOSITE LA REDACTIE

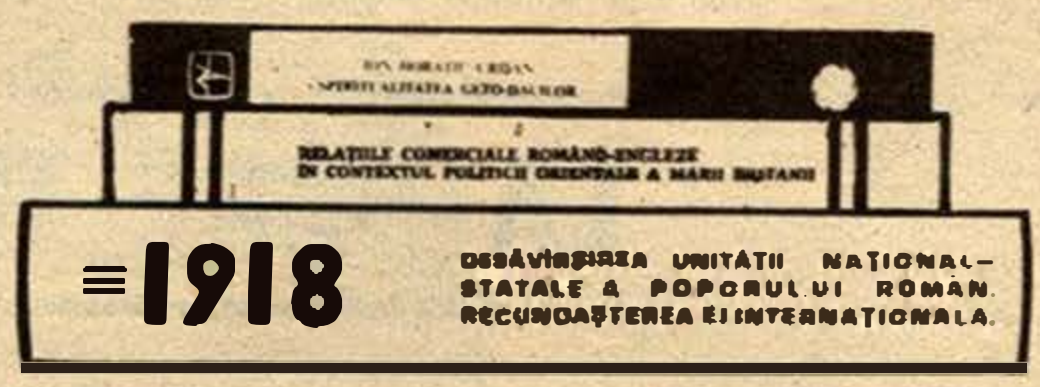

● **DESĂVÎRŞIREA UNITĂŢII NAŢIONAL-STATALE A POPORULUI ROMÂN. RECUNOAŞTEREA EI INTERNAŢIONALĂ. 1918** *(ediţie întocmită de:* **Varvara Aloanei, Alecsenia Andone, Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Constantin Botoran, Tudor Bucur, Valentina Costake, Ieliţa Gămulescu, Mircea Muşat, Rodica Muşetoiu, Ioan Opriş, Emilia Poştăriţă;** *colectiv de coordonare:* **Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Muşat;** *referenţi ştiinţifici:* **Vasile Alexandrescu, Vasile Vesa).**

Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1986, vol. III—812 pp., vol. IV — 546 pp., vol. V — 596 pp., vol. VI — 526 pp., vol. III-IV — 126 lei, vol. V-VI — 111 lei: *continuarea monumentalei ediţii de documente privind lupta românilor pentru realizarea Unirii de la 1 Decembrie 1918, cu prezentarea a 465 mărturii interne şi externe din perioada august 1918-decembrie 1920.*

● **MIHAI VITEAZUL ÎN CONŞTIINŢA EUROPEANĂ. VOL. IV** *(sub egida Direcţiei generale a Arhivelor statului şi a Bibliotecii Centrale de Stat; lucrare întocmită de:* **Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Gheorghe Bondoc, Tudor Bucur, Eugenia Ciocan, Maria Dragomir, Costin Feneşan, Ieliţa Gămulescu, Mircea Muşat, Viorica Oancea, Emilia Poştăriţă, Vasile Şimandan, Constantin Vlad;** *colectivul de coordonare:* **Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Gheorghe Bondoc, Mircea Muşat;** *au mai colaborat:* **Elena Moisuc, Mircea Paicu, Margareta Szabo, Rodica Tanţău).**

Editura Academiei, Bucureşti, 1986, 422 pp., 42 lei: *308 documente (relatări şi informaţii prin presa sec. XVII-XIX) referitoare la marele voievod.*

● **Ion Horaţiu Crişan — SPIRITUALITATEA GETO-DACILOR.**

Editura Albatros, Bucureşti, 1986, 452 pp., 24,50 lei: *repere istorice privind cultura strămoşilor noştri, contribuţia lor la dezvoltarea civilizaţiei în această parte a continentului.*

● **Ladislau Gyémánt — MIŞCAREA NAŢIONALĂ A ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA, 1790-1848.**

Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1986, 516 pp., 51 lei: *pagini din lupta românilor pentru dreptate, libertate şi unitate naţională în deceniile care au premers revoluţia de la 1848-1849.*

● **Cornel I. Scafeş, Vladimir Zodian — GRIGORE AL IV-LEA GHICA.**

Editura militară, Bucureşti, 1986, 224 pp., 8,25 lei: *viaţa şi activitatea politică a celui dintîi domn pămîntean (1822-1828), după înlăturarea regimului fanariot.*

● **Paul Cernovodeanu — RELAŢIILE COMERCIALE ROMÂNO-ENGLEZE ÎN CONTEXTUL POLITICII ORIENTALE A MARII BRITANII (1803-1878).**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 404 pp., 27 lei: *contribuţii la mai buna cunoaştere a raporturilor dintre ţările române şi Anglia în secolul trecut, în context politico-diplomatic internaţional.*

● **ZILE DE FRONT.**

Editura militară, Bucureşti, 1985, 224 pp., 8,25 lei: *relatări din războiul antihitlerist, semnate de veteranii colonel (r)* **Gabriel D. Vlădescu,** *colonel (r)* **Gheorghe Mateescu,** *locotenent (r)* **Mihai M. Anton,** *locotenent-colonel aviator (r)* **Ion Ionescu,** *general-maior (r)* **Emil Ionescu,** *colonel (r)* **Ion Gheorghe.**

● **Petre Popa, Silvestru Voinescu, Paul Dicu — PITEŞTI.**

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1985, 142 pp., 17,50 lei: *ghid turistico-istoric al localităţii, a cărei primă atestare o găsim într-un document emis de Mircea cel Mare la 20 mai 1388.*

INCURSIUNE ISTORICĂ

LA BĂILE TUŞNAD

VASILE SMĂRĂNDESCU

Cu numele „possessione Thwsnad", această pitorească aşezare din defileul Oltului, de la poalele Munţilor Harghita şi Ciomatu, este menţionată pentru întîia oară la 1421. Ulterior, sub denumirea Tuşnad, documentele o amintesc în repetate rînduri în 1569, 1576, 1593, 1602) — dovadă a interesului pe care îl prezenta localitatea.

Această preţuire s-a datorat în primul rînd izvoarelor de apă minerală al căror gust plăcut şi efect tămăduitor a fost remarcat încă din vechi timpuri. De altminteri, o hartă a Transilvaniei, alcătuită în anul 1702, marca distinct izvoarele de la Tuşnad — semn că efectul lor începuse a fi cunoscut nu numai localnicilor, ci şi călătorilor veniţi pe aceste meleaguri. Pentru trebuinţele acestora — pe la jumătatea veacului XVIII — a apărut şi cea dintîi amenajare turistică, de fapt, un simplu han, cu un şopron pentru adăpostirea cailor, şi cîteva case, pentru a face faţă aglomeraţiei „de sezon", cînd numărul celor veniţi era mai mare decît capacitatea hanului.

A trebuit să treacă mai bine de un secol pînă ce, în 1842, apele minerale au fost proclamate în chip oficial „tămăduitoare" şi aproape încă un sfert de veac pînă la realizarea primei analize chimice complexe (1866) a apelor, cînd s-a stabilit compoziţia lor mineralogică şi, în funcţie de ea, indicaţiile terapeutice.

Tuşnad este aşezat într-un teren vulcanic şi odinioară (un trecut ce se măsoară în ere geologice) vulcanii se aflau în plină activitate. Acum ei sînt stinşi de mult (şi definitiv, după constatările geologilor), dar urmele activităţii vulcanice mai stăruie în adîncurile pămîntului. Rezultat al manifestărilor postvulcanice sînt emanaţiile de bioxid de carbon şi vapori magmatici fierbinţi, ce au dat naştere unor izvoare termale. În afara unui mare număr de izvoare cu apă minerală rece, deosebit de eficace în tratamentul intern al unor afecţiuni gastro-hepatice, există, astfel, şi izvoare cu apă caldă, ce pot fi folosite în cura externă (băi în bazine descoperite, instalaţie de hidrotermoterapie) în boli reumatismale, circulatorii ş.a.m.d. Izvorul Ileana care alimentează Ştrandul termal atinge bunăoară 25°C.

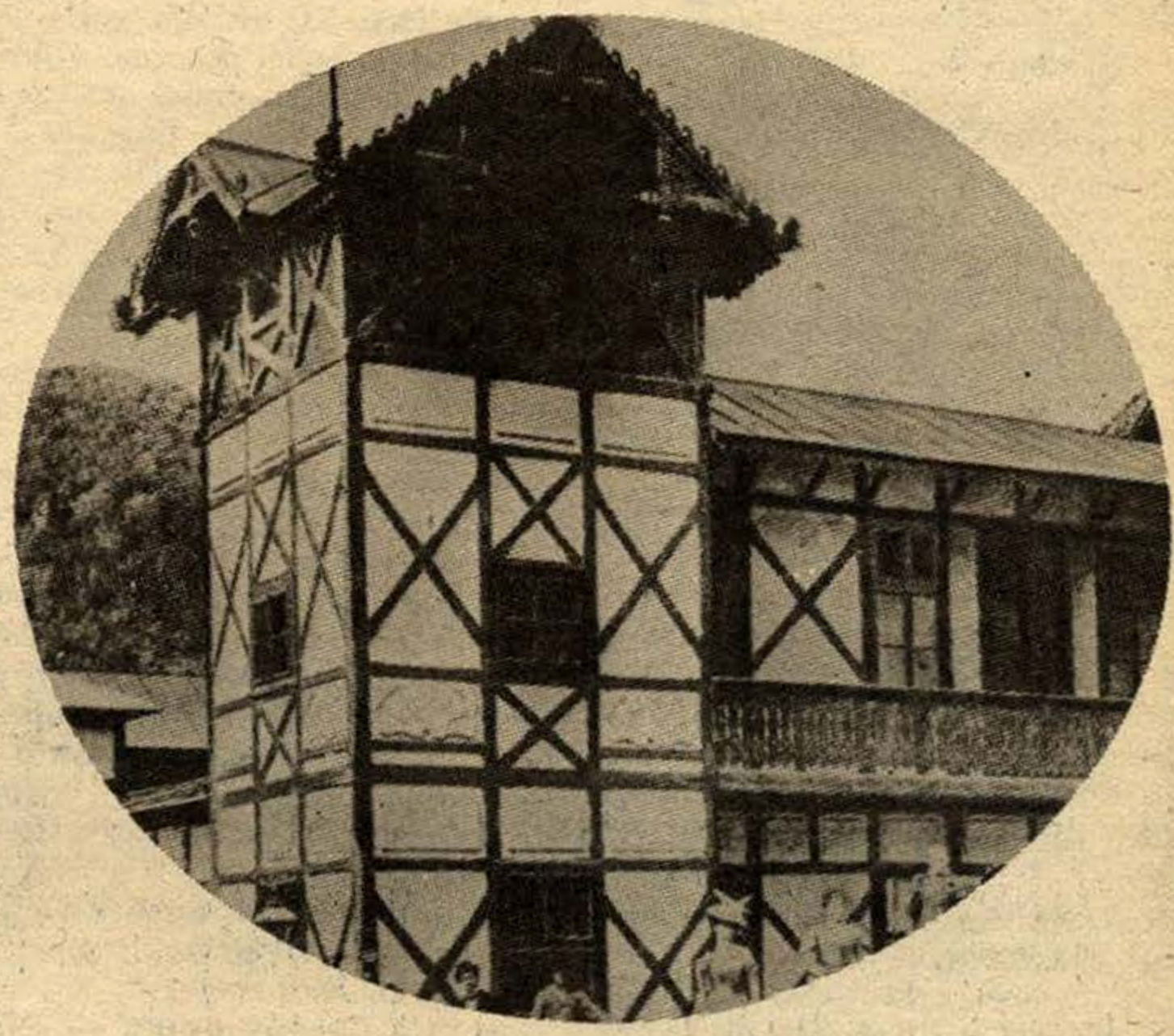

Imagini de ieri şi de azi de la Băile Tuşnad: una din băile staţiunii, în urmă cu decenii,...

Această gamă largă de posibilităţi terapeutice, sporită continuu de noile prospecţii şi foraje (un izvor hipertermal cu o temperatură de 60°C şi trei

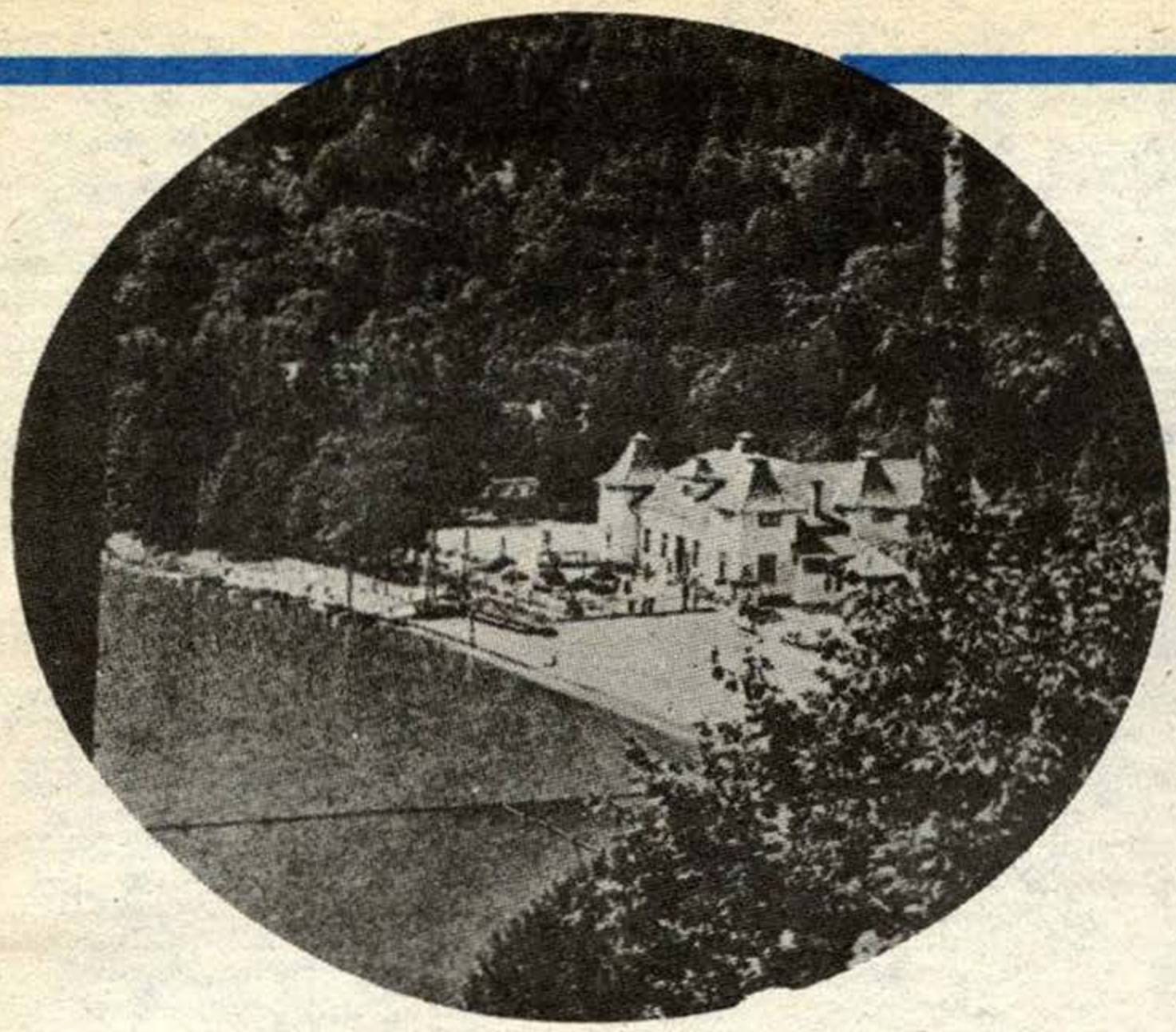

...pe malul lacului Ciucaş,...

izvoare cu apă minerală carbogazoasă cu bogat conţinut de fier — descoperite şi captate în ultimii ani, în preajma gării Tuşnad-Sat), face din Băile Tuşnad o staţiune în continuă dezvoltare.

Începuturile activităţii balneologice datează de la începutul veacului trecut, cînd au apărut primele stabilimente dotate cu instalaţii pentru băi, mofete ş.a.m.d. Zestrea balneară a staţiunii s-a îmbogăţit continuu, îndeosebi în ultimele decenii ea cunoscînd o puternică dezvoltare. În prezent, în staţiune există mai multe hoteluri, dotate cu tot confortul; unul dintre ele, „Tuşnad", dispune şi de instalaţii proprii de tratament. A fost construit, de asemenea, un modern complex de tratament, dotat cu aparatură de înaltă tehnicitate pentru electroterapie, hidrochinetoterapie, inhaloterapie ş.a.m.d., un ştrand termal şi un altul cu apă rece, amenajat pe malul lacului Ciucaş, chiar în centrul staţiunii (lac ce oferă condiţii de agrement şi amatorilor de sporturi nautice).

Una dintre atracţiile turistice cele mai solicitate ale zonei în care se află staţiunea o constituie lacul vulcanic Sf. Ana — singurul de acest fel din ţară — situat la o altitudine de 950 m, într-un cadru de un deosebit pitoresc. Cu o suprafaţă de aproape 10 ha (întinderea exactă 95 280 m²) şi cu o adîncime medie de 4,2 m lacul, în a cărui apropiere a fost construită o cochetă cabană şi s-a amenajat un spaţiu pentru camping, oferă largi posibilităţi de recreere: baie, plajă şi plimbări cu diferite ambarcaţiuni. De asemenea, traseul unei poteci ce înconjură locul prilejuieşte întîlnirea cu un cadru natural încîntător şi, totodată, creează posibilităţi pentru efectuarea „curei de ieren", care este una din procedurile terapeutice cele mai recomandate.

De un pitoresc deosebit sînt şi ascensiunile spre vîrfurile Ciomatu Mic (1243 m) şi Ciomatu Mare (1294 m) sau la „Lacul cu Muşchi" (un zăcămînt de turbă imens, de aproape 80 hectare, înconjurat de o pădure de pini, arini şi mesteceni, situat la aproape un kilometru de Lacul Sf. Ana.

Tuşnadul oferă şi posibilitatea întîlnirii cu istoria. La aproximativ un kilometru şi jumătate nord-est de Băile Tuşnad la 1302 m altitudine, se află locul numit Piscul Cetăţii. Aici se păstrează vestigiile unei cetăţi dacice construite pe valea Oltului Superior. Cetatea avea o formă elipsoidală şi era înconjurată cu un zid de aproape 1000 m lungime, construit în tehnica specifică dacilor (murus dacicus), ceea ce reprezintă o ilustrare a forţei economice şi militare a strămoşilor noştri. Şi totodată, un semn că Tuşnadul are o vechime mult mai mare decît aceea pe care o arată documentele, originea lui datînd de milenii. ■

...şi un nou hotel din zestrea turistică a localităţii

POSTA MAGAZIN ISTORIC

IMPORTANT

Nu uitaţi să reînnoiţi abonamentul dv. la Magazin istoric! După cum ştiţi, abonamentele la revista noastră se pot face la toate oficiile poştale şi la toţi factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc. de la oraşe şi sate.

Precizăm că preţul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poştală de remitere la domiciliu (25 bani pe număr), taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primeşte revista la locul de muncă.

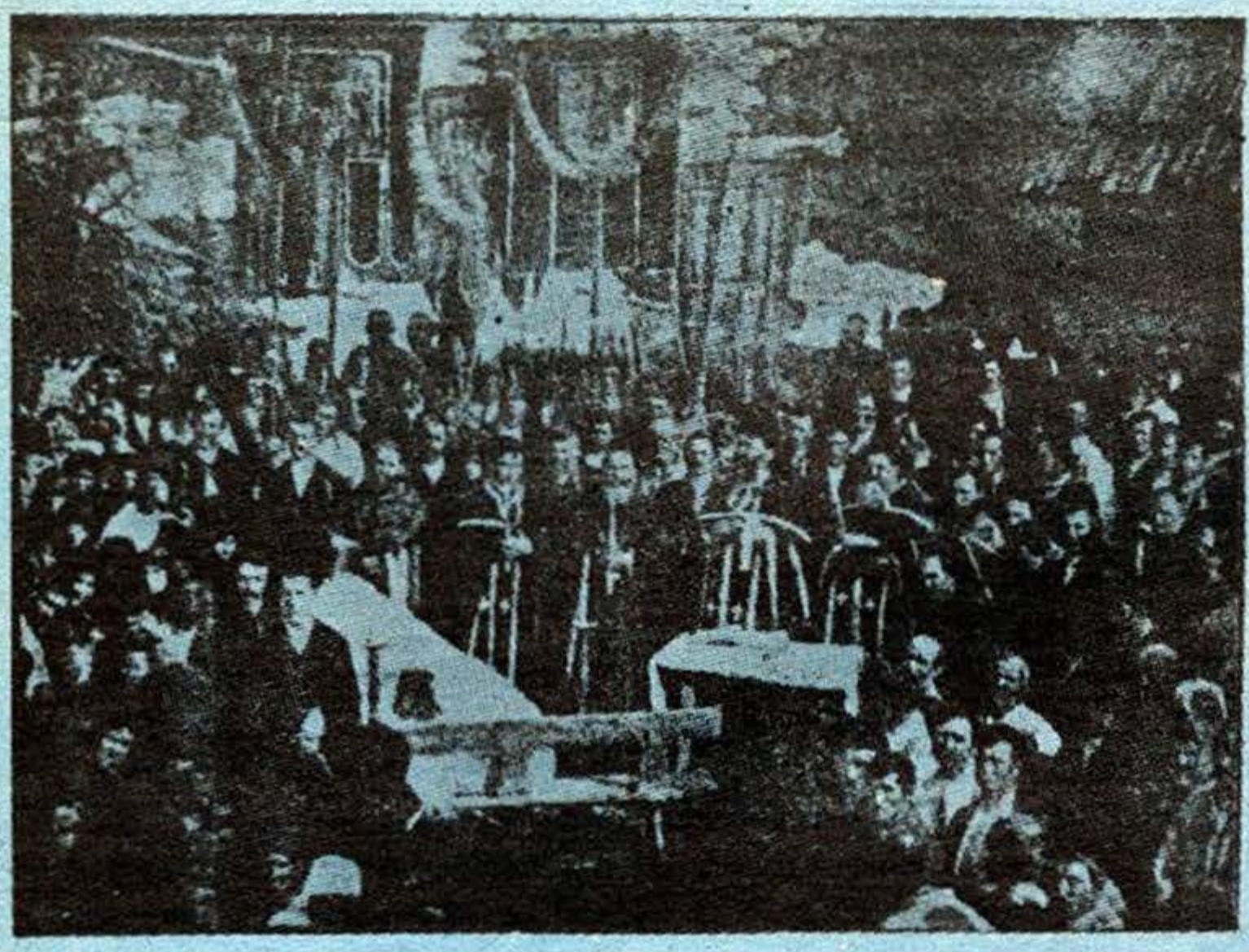

ŢEBEA, 1872

VALERIU CHIŞIU, director adjunct la I.T.A. Bihor, statornic cititor şi colaborator al revistei noastre, ne trimite o fotografie mai puţin cunoscută. Ea a fost făcută la înmormîntarea lui Avram Iancu (stins din viaţă la 10 septembrie 1872). Pe ultimul său drum, eroul Munţilor Apuseni a fost condus de 36 preoţi, peste 4 000 moţi şi de tribunii Axente Sever, Simion Baiint, Mihai Andreica, Nicolae Corcheş, Clement Aiudeanu.

Fotografia făcută la Ţebea în ziua înmormîntării, a fost publicată în Calendarul poporului român **pe anul 1913, în Tipografia Poporului român din Budapesta.**

EXISTENŢA TEMEI SE CONFIRMĂ

Prof. GHEORGHE LĂZĂRESCU, fost lector la Facultatea de istorie-geografie din Timişoara, ne scrie pe marginea articolului Pe urmele unei localităţi antice dispărute — Tema **(nr. 9/1984):** Sînt de acord cu afirmaţiile din articol, potrivit cărora Tema a existat cu certitudine şi a dăinuit încă multă vreme. Noi dovezi şi anume: harta lui Mercator **Hungaria** (1602) şi o altă hartă a lui Dlavity, din 1646, intitulată tot **Hungaria.** Pe ambele hărţi, localitatea Tema (Temen) ap re în acelaşi loc ca în cele publicate în nr. 9/1984.

Consider că Tema s-a aflat într-adevăr în perimetrul satului Cornești-Jadani, la sud de acesta, şi la vest de Giarmata. În acest perimetru se observă şi astăzi ruinele unei aşezări întărite, denumită de localnici Cetăţuia, situată la contactul dintre Cîmpina Înaltă a Vingăi şi Cîmpia Joasă a Timişoarei.

PUBLICAŢIE BRĂILEANĂ

DAN PETRESCU, din Iaşi, ne solicită cîteva date despre publicaţia brăileană Lampa, care a apărut în urmă cu o sută de ni.

Într-adevăr, la 9 noiembrie 1886, la Brăila, a fost tipărit primul număr al gazetei Lampa. **Publicaţia, scoasă de Teodor Mănescu şi Zamfir Filotti, îşi propunea să sprijine lupta muncitorimii pentru drepturile ei.**

În editorialul primului număr, intitulat Programul nostru, **se arăta că sosise „timpul ca fiecare om, din orice treaptă socială, să cunoască feiul intereselor care-i leagă de societatea în mijlocul căreia trăieşte şi să priceapă pe deplin care sînt datoriile... şi drepturile naturale pe care să se întemeieze omul în lupta pentru trai".**

Lampa a apărut în două serii, seria a doua de orientare socialistă. Începînd cu nr. 21 din 1887, ea purta chiar subtitlul „ziar socialist". Se afla sub influenţa Cercului socialist din Iaşi şi a organului teoretic al acestuia, Revista socială. **Gazeta milita pentru unirea forţelor muncitoreşti în lupta revoluţionară, sub stindardul socialist. „Muncitori, toţi cîţi suferiţi de nedreptăţile zilnice... uniţi-vă într-un cuget şi într-o credinţă şi luptaţi alături cu noi pentru a dărîma domnia trîntorilor societăţii. Nu vă supuneţi orbeşte stăpînilor care vă amăgesc... uniţi-vă şi organizaţi-vă în societăţi de rezistenţă, pentru că numai uniţi şi organizaţi veţi putea lupta cu succes în contra stăpînilor, în contra despoţilor voştri. Cereţi, la trebuinţă, sfaturile socialiştilor, care vă voiesc binele şi urmaţi-i cu toată încrederea. Unirea şi solidaritatea va face fericirea voastră".**

Gazeta brăileană este prezentată în vol. I al lucrării Presa muncitorească şi socialistă din România. 1865-1900, **Bucureşti, 1964.**

DIN TURUL ROMÂNIEI

IOAN COMANDARE, din Bucureşti, în vîrstă de 61 ani, ne scrie din Satu Mare: Din luna mai 1986 am plecat în excursie cu bicicleta să fac turul României de-a lungul graniţelor frumoasei noastre patrii.

În continuare, cititorul nostru — care posedă colecţia completă a revistei — ne împărtăşeşte cîteva din impresiile sale din această originală călătorie pe bicicletă, în care n-a ocolit obiectivele istorice de pe traseu. Ne scrie, astfel, despre monumentele antice de la Constanţa (Tomis), Mangalia (Callatis), Adamclisi, Istria etc.

Felicitări pentru această realizare turistică pe trasee istorice.

POȘTA MAGAZIN ISTORIC

NEPLĂCERI REZOLVATE

Abonații noș I CONSTANTIN FALCĂ, din com. Răcăsdia, jud. Caraș-Severin, și OVIDIU EFTIMIE, din com. Blejoi, jud. Prahova, ne-au semnalat că n-au primit unele numere din revistă. Ca și în alte rînduri, ne-am adresat Direcției generale a poștelor și telecomunicațiilor, serviciul Exploatarea rețelei poștale și presă din cadrul Ministerului Transporturilor și telecomunicațiilor, care, printr-o adresă semnată de directorul general adjunct ec. E. Petculescu, ne-a comunicat rezolvarea operativă a celor semnalate, abonații noștri intrînd în posesia numerelor pe care nu le primiseră.

În legătură cu aceasta, cititorul nostru Ovidiu Eftimie, ne scrie: Am primit revista, odată cu o scrisoare de explicație și scuze din partea Direcției județene de poștă și telecomunicații Prahova, adresîndu-ne mulțumiri pentru sprijinul acordat în a-mi recupera exemplarul pe care nu-l primisem la timp.

Mulțumiri pe care, la rîndul nostru, le transmitem cu plăcere organelor în drept.

ISTORIE ȘI TURISM

EMIL BICA, din Cluj-Napoca: Vă felicit mult pentru realizarea revistei Magazin istoric. Am toate numerele de la apariție și pînă în prezent.

Sînt și un pasionat turist. Călătorind în țările socialiste vecine, am căutat și mărturii istorice privind țara noastră. Vă semnalez două dintre ele, poate mai puțin cunoscute de numeroșii cititori ai revistei.

Astfel, în orașul Esztergom (R.P. Ungară), în bazilica romano-catolică de aici, se află păstrate veșmintele de prelat ale marelui umanist român Nicolaus Olahus (1493-1568).

În altă călătorie, la Leningrad, în U.R.S.S., la Ermitaj, în sala Petru cel Mare, se află într-o vitrină expuse și manuscrisele poetice ale lui Antioh Cantemir, fiul înțeleptului voievod al Moldovei, Dimitrie Cantemir.

ZIARIST

DAN IOAN, din Satu Mare: În cadrul rubricii În București, acum 50 ani (nr. 7/1986) am citit o informație referitoare la Teodor Andrica, ziaristul american de origine română, care a propagat reportajul filmat în gazetăria de peste ocean, cum scria Adevărul din urmă cu cinci decenii.

L-am cunoscut pe Teodor (Theodore) Andrica și mă aflu în corespondență cu d-sa. Ultima scrisoare primită e din 18 septembrie 1985. Este născut în 1900. Se află în S.U.A. de 60 ani. Iată ce-mi scria într-o altă scrisoare: Sînt de 60 de ani în Statele Unite și cunoștințele mele în limba română sînt limitate de ce am învățat la școala parohială ortodoxă din Radna-Arad. Am avut însă marele noroc că am putut călători în România, unde mi-am ascuțit cunoștința limbii române.

În urmă cu nouă ani, a fondat revista American Romanian Review.

În nr. 12/1979, revista noastră a publicat din amintirile lui Theodore Andrica din anul 1918, în preajma realizării Marii Uniri.

Curier școlar

COLECȚIILE REVISTEI

De la cititorii noștri din școli primim, în continuare, o foarte bogată corespondență pentru această rubrică deschisă în urmă cu aproape un an de zile și care, după cum am precizat, se află la dispoziția elevilor care se preocupă de istorie și a profesorilor lor.

● Astfel, prof. CONSTANTIN BĂRBUȚĂ, de la Liceul din Bolintin Vale, jud. Giurgiu, ne scrie despre ecoul pe care concursurile organizate de revista noastră îl are în școli: Cercul de istorie de la liceul nostru a fost primul colectiv *cîștigător* la concursul Magazin istoric, la ediția din 1982. Evenimentul a constituit un impuls pentru elevii noștri care, în anii ce-au urmat, au obținut noi succese la olimpiadele de istorie — două mențiuni, un premiu II și un premiu III. Am constatat, de asemenea, cu satisfacție, că exemplul nostru a fost urmat de colegii din alte școli și, de atunci pînă astăzi, 42 cercuri de istorie și organizații U.T.C. s-au aflat pe listele premianților concursurilor Magazin istoric.

● Printre cîștigătorii concursurilor noastre se numără și elevul MARIUS BIRIȘ, din Alba Iulia, care ne anunță cu deosebită bucurie că, pentru a doua oară, am cîștigat la concursurile Magazin istoric (în 1981 și 1986). Sînt foarte bucuros de acest succes. Mă angajez să fiu un cititor consecvent și să particip mereu la concursurile dv., care mă ajută foarte mult să-mi acumulez noi cunoștințe din istoria patriei noastre dragi.

● Din Tîrnăveni, RADU ROMAN, clasa a X-a a Liceului nr. 1 de chimie industrială, după ce ne mărturisește dragostea și prețuirea sa pentru Magazin istoric, așterne pe hîrtie și cuvinte de mulțumire tuturor acelora care ne îndrumă pe căile cunoașterii istoriei, în special profesorilor mei Marcela Hâraciu și Ioan Muntean, care au sădit în sufletele noastre sentimentele dragostei și respectului față de istorie. Ca și colegii mei — scrie în continuare Radu — și eu voi participa cu mare bucurie la concursul ce-l organizați la anul în mod special, pentru noi, elevii.

● În cîteva rînduri, FLORIN GHINEA din com. Conțești, jud. Teleorman, din clasa a VIII-a, ne roagă foarte mult să-i trimitem cît mai repede cîteva numere ale revistei ce-l lipsesc din colecție: nr. 5/1970, 3/1976, 5,6/1986. Din păcate, nu avem rezerve din aceste numere, întreg tirajul epuizîndu-se la apariție. Dar poate printre voi, dragi prieteni, sînt cititori ai revistei care-i pot ajuta pe Florin să-și completeze colecția.

● CAMELIA-MARINELA CAZACU, din clasa a IX-a a Liceului pedagogic din București, ne scrie că am citit multe numere ale revistei și pot spune că ele au contribuit foarte mult la cunoașterea adevăratei istorii a poporului nostru.

● DANIEL S. MALEȘ, clasa a V-a C, Școala generală nr. 22, din București ne comunică și el impresiile pe care le are față de revista noastră: Îmi plac foarte mult istoria și geografia. Avînd colecția completă a Magazinului istoric, pot să mă documentez și să învăț și alte lucruri ce nu sînt cuprinse în manuale. Concursurile organizate de dv. sînt instructive și, totodată, atractive, pentru care vă mulțumesc și vă urez și eu multă sănătate și putere de muncă!

Îi mulțumim lui Daniel și tuturor celor care ne-au scris, dorindu-le, la rîndul nostru, noi și frumoase succese la învățătură.

Așteptăm în continuare scrisorile voastre, dragi prieteni, în care să ne vorbiți despre activitatea voastră în cadrul cercurilor de istorie, despre difuzorii și prietenii revistei din școala și orașul vostru, despre preocupările voastre legate de cunoașterea istoriei.

CONTENTS (Romanian History) M. Muşat The Union of 1918: a Single Aim of All Romanians ● A. Plămădeală Previously Unpublished Documents of the Revolutionary Year 1848 ● C. Giurescu High Marshal Alexandru Buhuş (Seventeenth Century) ● M. Gramatopol Geto-Dacian Treasures ● M. Dogaru, I. Popovici The Arms of Dacia in a Mediaeval Heraldry Album ● A. David 1717: the Battle of Borşa ● D. Matei History and Culture in an Unpublished Course of Lectures by N. Iorga ● Şt. Lemny Hamburg, 1745: Dimitrie Cantemir's History of the Ottoman Empire in a German Version ● I. Popescu-Puţuri The Arsacids (XVI) ● R.R. Rosetti Excerpts from a Diary (1930-1931) ● In Bucharest, 50 Years ago ● V. Smărăndescu Historical Excursion to Băile Tuşnad

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. Muşat L'Union de 1918, une seule pensée de tous les Roumains ● A. Plămădeală Documents inédits datant de l'année révolutionnaire 1848 ● C. Giurescu L'hetman Alexandru Buhuş (XVII-e siècle) ● M. Gramatopol Trésors geto-daques ● M. Dogaru, I. Popovici L'Emblème de la Dacie dans un album héraldique médiéval ● A. David 1717. La bataille de Borşa ● D. Matei Histoire et culture dans un cours inédit de N. Iorga ● Şt. Lemny Hambourg, 1745: L'Histoire de L'Empire ottoman de Dimitrie Cantemir en version allemande ● I. Popescu-Puţuri Les Arsacides (XVI) ● R.R. Rosetti Pages de journal (1930-1931) ● À Bucarest, il y a 50 ans ● V. Smărăndescu Excursion historique à Băile Tuşnad

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. Мушат Воссоединение 1918 г. — единое стремление всех румын ● А. Пламэдяла Новые документы революционного 1848 года ● К. Джуреску Гетман Александру Бухуш (17-й век) ● М. Граматопол Гето-дакийские сокровища ● М. Догару, И. Попович Герб Дакии в средневековом геральдическом альбоме ● А. Давид 1717. Сражение в местечке Борша ● Д. Матей История и культура в поныне неизданном курсе Н. Иорга ● Ш. Лемни Гамбург, 1745 г. История Османской империи Димитрия Кантемира на немецком языке ● И. Попеску-Пуцурь Аршакиды (XVI) ● Р.Р. Россетти Страницы дневника (1930-1931) ● В Бухаресте, 50 лет тому назад ● В. Смэрэндеску Исторический экскурс в Баиле Тушнад

INHALT (Rumänische Geschichte) M. Muşat Die Vereinigung 1918, ein einziger Gedanke aller Rumänen ● A. Plămădeală Bisher unveröffentlichte Dokumente aus dem Revolutionsjahr 1848 ● C. Giurescu Der Oberste Heeresführer Alexandru Buhuş (17. Jahrhundert) ● M. Gramatopol Getisch-dakische Schätze ● M. Dogaru, I. Popovici Das Wappen Dakiens in einem Wappenalbum aus dem Mittelalter ● A. David 1717. Die Schlacht von Borşa ● D. Matei Geschichte und Kultur in einer zum ersten Mal veröffentlichten Vorlesung von N. Iorga ● Şt. Lemny Hamburg, 1745: Die Geschichte des Osmanischen Reiches von Dimitrie Cantemir (deutsche Übersetzung des Werkes Istoria Imperiului Otoman) ● I. Popescu-Puţuri Die Arsakiden (XVI) ● R.R. Rosetti Seiten aus dem Tagebuch (1930-1931) ● In Bukarest, vor 50 Jahren ● V. Smărăndescu Ausflug in die Geschichte des Bade- und Luftkurortes Tuşnad

SUMARIO (Historia rumana) M. Muşat La Unión de 1918, un solo pensamiento de todos los rumanos ● A. Plămădeală Documentos inéditos del año revolucionario de 1848 ● C. Giurescu El atamán Alexandru Buhuş (siglo XVII) ● M. Gramatopol Tesoros getas-dacios ● M. Dogaru, I. Popovici El escudo de Dacia en un álbum heráldico medieval ● A. David 1717. La batalla de Borşa ● D. Matei Historia y cultura en un curso inédito de N. Iorga ● Şt. Lemny Hamburgo, 1745: La Historia del Imperio Otomano de Dimitrie Cantemir en lengua alemána ● I. Popescu-Puţuri Los Arsácides (XVI) ● R.R. Rosetti Páginas de diario (1930-1931) ● En Bucarest, hace 50 años ● V. Smărăndescu Incursión histórica a Baños Tuşnad

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstăsel, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

d

e